

Barne-, likestillings- og
inkluderingsdepartementet

Plan

Trygghet, deltakelse og engasjement

- regjeringens arbeid for barn og ungdom

Trygghet, deltakelse og engasjement

- regjeringens arbeid for barn og ungdom

Forord

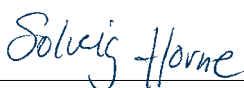
Norge er et av verdens beste land å vokse opp i. Sånn vil vi at det fortsatt skal være. Regjeringens mål er at alle barn og unge, uansett bakgrunn, skal ha gode oppvekst- og levekår. Trygghet og omsorg i familie og nærmiljø, gode tilbud og tjenester i offentlig og frivillig regi står sentralt i vår politikk. Barn og ungdom skal ha muligheter for å utvikle seg og delta på egne premisser i samfunnet.

Regjeringen har de to siste årene gjennomført en rekke tiltak og lagt frem nye satsinger som skal bidra til en bedre hverdag og gode muligheter for barn og ungdom. Forebygging, tidlig innsats og gode tilbud og tjenester over hele landet står sentralt. Med denne planen ønsker vi å gi en samlet presentasjon av regjeringens arbeid. Planen viser en del av det vi konkret har gjort, hvilke mål og ambisjoner vi har og hvordan vi vil arbeide fremover.

Selv om vi har kommet et godt stykke på vei, har vi fortsatt et arbeid å gjøre for at alle barn og unge skal oppleve en god hverdag i et trygt oppvekstmiljø. Regjeringen legger vekt på et bredt og målrettet arbeid for å sikre et godt oppvekstmiljø. For å lykkes er kommunenes arbeid av særlig betydning. Det lokale arbeidet må bygge på samspill og samarbeid mellom offentlige og frivillige krefter. Frivillige organisasjoner står sentralt her. For å sikre en best mulig innsats er det viktig at barn og ungdom blir hørt og at deres synspunkter blir vektlagt. Fremtidens barne- og ungdomspolitikken må skapes i tett samarbeid med nye generasjoner.

Planen vi nå legger frem skal følges opp gjennom samarbeid, dialog og videreutvikling av innsatsen. Vårt mål er et oppvekstmiljø med trygghet, læring, trivsel og deltakelse for alle.

Oslo, desember 2015

Solveig Horne
Barne- og likestillingsminister

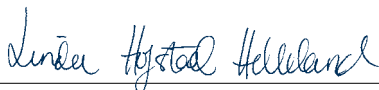
Anniken Hauglie
Arbeids- og sosialminister

Bent Høie
Helse- og omsorgsminister

Anders Anundsen
Justis- og beredskapsminister

Linda Hofstad Helleland
Kulturminister

Torbjørn Røe Isaksen
Kunnskapsminister

Oversikt over noen sentrale innsatsområder

Kapittel 2: Familie og nærmiljø – trygghet, omsorg og inkludering

- Offentlig utvalg som ser på støtteordningene til barnefamiliene
- Utredning av særdomstol for barne- og familiesaker
- Styrking av familievernets forebyggende arbeid overfor barnefamilier
- Strategi mot barnefattigdom lagt frem i 2015
- Økt innsats for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom
- Styrket kapasitet i kommunalt barnevern
- Lovutvalg som gjennomgår barnevernloven
- Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme lagt frem i 2014

Kapittel 4: Helse og velferd – mestring, trivsel og livskvalitet

- Styrking av helsestasjons- og skolehelsetjenesten
- Ungdomshelsestrategi legges frem i 2016
- Økt satsing på folkehelsearbeidet, herunder innsats for å bedre den psykiske helsen blant barn og ungdom
- Ny opptrappingsplan for rusfeltet lagt frem i 2015
- Skjerming av barn og unges inntekter ved utmåling av økonomisk sosialhjelp
- Reform av ordningen med pleiepenger til foreldre i forbindelse med barns sykdom
- Styrking av bostøtteordningen og økte rammer for tilskudd til utleieboliger

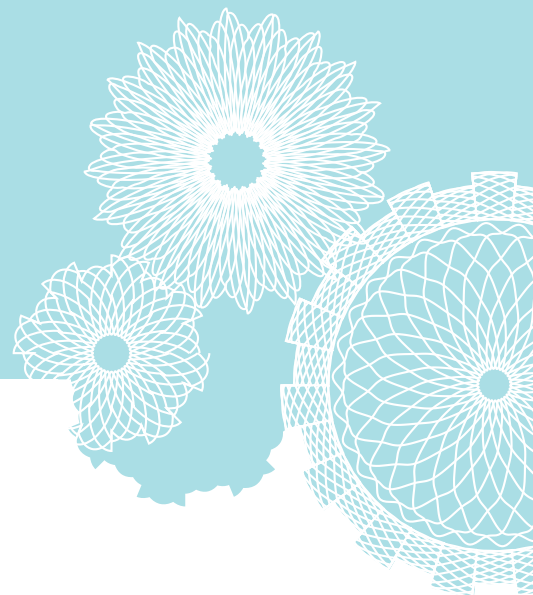
Kapittel 3: Barnehage, skole og arbeidsliv – utvikling, læring og kvalifisering

- Redusert foreldrebetaling i barnehager for familier med lav inntekt
- Nasjonal ordning med gratis kjernetid i barnehage for familier med lav inntekt innført i 2015
- Lærerløftet. Nye kompetansekrav og økt satsing på videreutdanning
- Forsøk med gratis deltids plass i skolefritidsordningen
- Offentlig utvalg for høyt presterende elever
- Program for bedre gjennomføring i videregående opplæring
- Tiltak for et godt fysisk og psykososialt miljø i skolen, herunder innsats mot mobbing
- Ungdomspakke for å motvirke at ungdom faller ut av utdanning og arbeidsliv

Kapittel 5: Kultur og fritid – deltakelse, opplevelser og engasjement

- Nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom etablert i 2014. Flere skal få muligheter til å delta i fritidsaktiviteter
- Stimuleringsmidler til utprøving av fattigdomstiltak på frivillighetsfeltet
- Herreløvs arv til frivillige organisasjoner som arbeider for barn og ungdom
- Økte tilskudd til idrett og fysisk aktivitet for barn og ungdom
- Ny nasjonal bibliotekstrategi lagt frem i 2015
- Lov om beskyttelse av mindreårige mot skadelige bildeprogram m.v.

Innhold

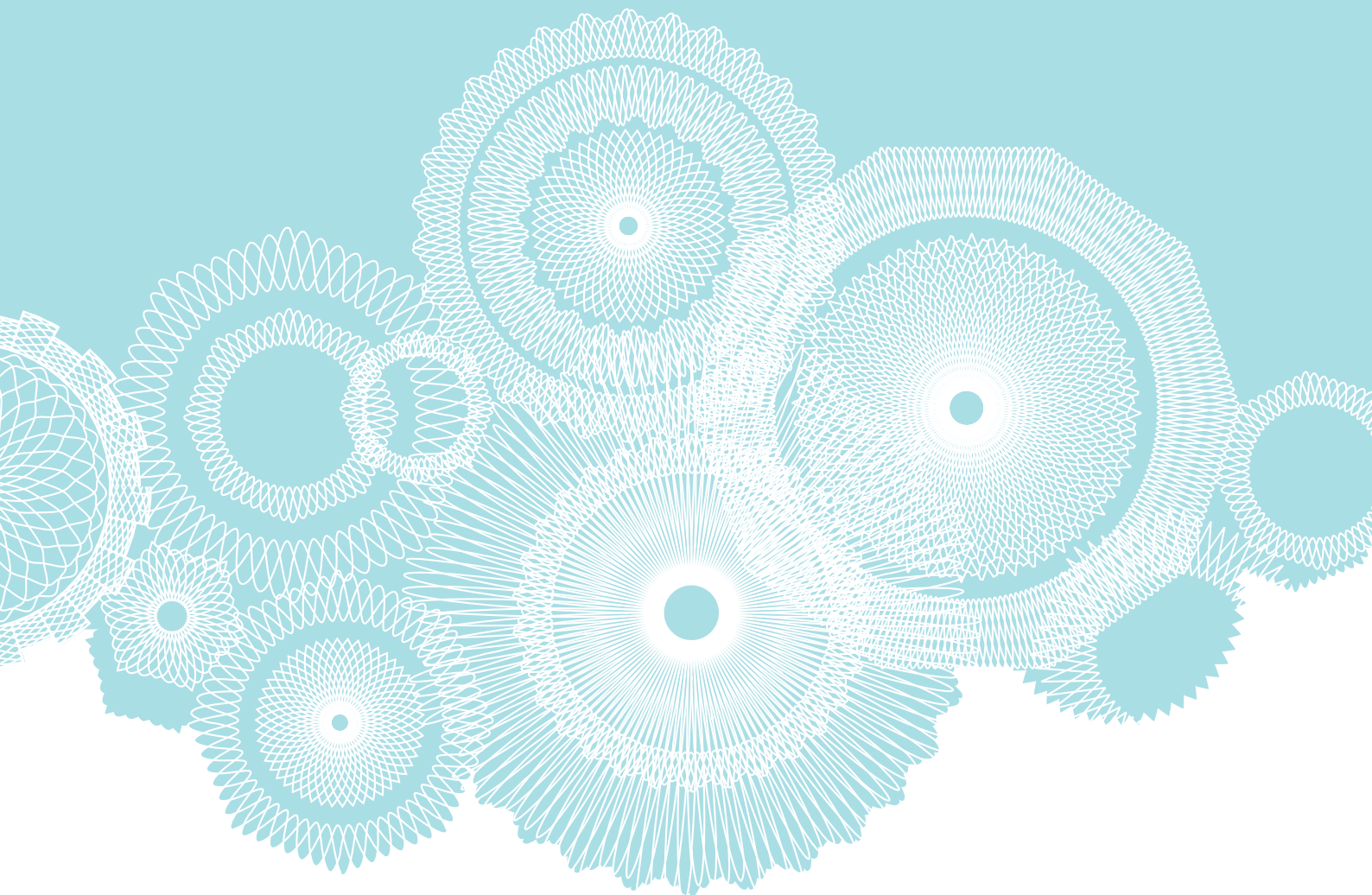
FORORD	2
---------------------	----------

OVERSIKT OVER NOEN SENTRALE INNSATSOMRÅDER	3
---	----------

1 INNLEDNING	7
1.1 Mål og prinsipper	7
1.2 En koordinert og helhetlig innsats	9
1.3 Oppfølging og videre arbeid	10

2 FAMILIE OG NÆRMILJØ – TRYGGHET, OMSORG OG INKLUDERING	13
2.1 Gode rammer for barnefamiliene	13
2.2 Internasjonal beskyttelse av barn	16
2.3 Foreldrestøttende arbeid er viktig for oppvekstmiljøet	16
2.4 Økt innsats mot barnefattigdom	18
2.5 Barn og ungdom skal ikke oppleve vold og seksuelle overgrep	19
2.6 Et barnevern som gir omsorg, trygghet og utviklingsmuligheter	23
2.7 Trygge og inkluderende nærmiljø	29
2.7.1 Barn og ungdom på rett spor – kriminalitetsforebygging som virker	29
2.7.2 Radikalisering og voldelig ekstremisme – tidlig og målrettet innsats	32
2.8 Like muligheter – likeverd, likestilling og inkludering	33

3 BARNEHAGE, SKOLE OG ARBEIDSLIV – UTVIKLING, LÆRING OG KVALIFISERING	37
3.1 Bedre barnehager	37
3.1.1 Et tilgjengelig barnehagetilbud for alle barn	37
3.1.2 Barnehager med høy kvalitet som fremmer trivsel, lek og læring	39
3.2 En skole med mer læring og et godt læringsmiljø	40
3.2.1 Elever skal mestre grunnleggende ferdigheter og ha god faglig kompetanse	41
3.2.2 Flere elever og lærlinger skal gjennomføre videregående opplæring	44
3.2.3 Et godt og inkluderende læringsmiljø	47
3.3 Ungdom skal få bistand til å komme i arbeid og utdanning	49

4 HELSE OG VELFERD – MESTRING, TRIVSEL OG LIVSKVALITET	53	5 KULTUR OG FRITID – DELTAKELSE, OPPLEVELSER OG ENGASJEMENT	69
4.1 Gode helsetjenester til alle	54	5.1 Åpne møteplasser og frivillige organisasjoner ..	69
4.2 En folkehelsepolitikk som skaper muligheter ..	56	5.2 Aktive barn og unge innen idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv	73
4.3 Alkohol og andre rusmidler – forebygging, støtte og hjelp	59	5.3 Kunst- og kulturopplevelser for alle	74
4.4 Et sterkere sosialt sikkerhetsnett	60	5.4 Film og medier	78
4.5 Rettighetene til asylsøkerbarn skal ivaretas	63		
4.6 Alle skal bo godt og trygt	66	VEDLEGG: OPPVEKST- OG LEVEKÅR FOR BARN OG UNGDOM	81

1 Innledning

1.1 Mål og prinsipper

Alle barn og unge skal ha tilgang på gode tilbud og tjenester, uavhengig av sosial, økonomisk og etnisk bakgrunn, og hvor i landet de bor. Alle skal ha muligheter til å delta og bruke sine evner. En god barndom og ungdomstid er viktig i et livsløpsperspektiv, og kan spare den enkelte og samfunnet for store sosiale og økonomiske kostnader. Barn og ungdoms deltakelse og innflytelse står sentralt i regjeringens politikk. Det er av betydning at de blir hørt, og at deres synspunkter blir vektlagt.

Regjeringens barne- og ungdomspolitikken bygger på følgende mål og prinsipper:

- En trygg oppvekst i familie og nærmiljø
- Like rettigheter og muligheter
- Deltakelse og innflytelse
- Gode tilbud og tjenester til alle

En trygg oppvekst i familie og nærmiljø

Regjeringen ønsker å styrke familiens stilling i samfunnet. Familien er den viktigste ramme for et godt oppvekstmiljø. Godt foreldreskap gir trygge barn. Foreldrestøttende arbeid bidrar til å sikre et godt oppvekstmiljø, og regjeringen har gitt dette arbeidet økt prioritet de senere år.

Det er et viktig politisk mål å bidra til gode rammer rundt barn og ungdoms oppvekst i familie og nærmiljø. Barn og ungdom skal føle seg trygge og inkludert. Der familien ikke strekker til, har samfunnet plikt til å gi barn og ungdom gode

omsorgstilbud og oppvekstvilkår. Alle som trenger hjelp på grunn av omsorgssvikt eller overgrep skal raskt få et godt tilbud. Innsatsen må legges opp slik at en tidlig kommer inn med tiltak, støtte og hjelp.

De fleste barn vokser opp i trygge familier med gode økonomiske vilkår. Samtidig er det familier som faller utenfor på grunn av dårlige levekår, svak økonomi eller begge deler. Dette rammer barna. Det er nødvendig med en bred og samordnet innsats for å motvirke barnefattigdom og hindre at fattigdom går i arv. Innsatsen mot barnefattigdom er styrket og regjeringen gir dette arbeidet høy prioritet fremover.

Trygghet og fellesskap er viktig for et godt oppvekstmiljø. Regjeringen legger vekt på at alle skal føle seg trygge i sitt nærmiljø. Forebygging og inkludering står sentralt. Regjeringen er opptatt av målrettede satsinger, tydelige holdninger og gode forbilder for å bekjempe negative utviklingstrekk. Det er spesielt viktig å legge til rette for bred deltakelse fra barn og ungdom for å motvirke utenforskap og ekstremisme.

Like rettigheter og muligheter

Et godt oppvekstmiljø skapes gjennom et tett spill mellom familie, nærmiljø, offentlige og frivillige krefter. FNs konvensjon om barnets rettigheter danner et viktig grunnlag for regjeringens politikk og innsats for barn og ungdom. Barnekonvensjonen er inkorporert i menneskerettsloven, og har status som norsk lov med forrang foran annen norsk lov ved motstrid.

Barnekonvensjonen fremhever at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som angår barn.

Regjeringen legger vekt på gode levekår for alle. Å sikre barn og ungdom med ulik bakgrunn likeverdige muligheter står sentralt. Barne- og ungdomsgruppen er mangfoldig, med tanke på ønsker, interesser og evner, og i forhold til bakgrunn og funksjonsevne. Regjeringen er opptatt av likeverd og like muligheter, at alle får mulighet til å delta og utvikle seg ut fra egne forutsetninger. Ulikhet og mangfold må respekteres, og det må sørges for nødvendig støtte og hjelp til de som trenger det for å mestre hverdagen. Alle skal oppleve at de er inkludert, at de blir respektert og at deres behov blir ivaretatt.

Deltakelse og innflytelse

Alle barn og unge skal ha gode muligheter for deltakelse og innflytelse, over eget liv og i samfunnet. Barn og ungdom har rett til å si sin mening, leve aktive liv og bli hørt. Vårt demokrati bygger på at alle får mulighet til å delta og ta ansvar. Som aktive medborgere skal barn og ungdom kunne ta del i demokratiske prosesser hvor de kan påvirke egen hverdag og utviklingen av samfunnet.

FNs konvensjon om barnets rettigheter legger viktige premisser for arbeidet med deltakelse og innflytelse. Artikkel 12 dekker både den retten barn og ungdom har til å bli hørt som aktive deltakere i samfunnet, og den retten hver enkelt har til å bli hørt i enkeltsaker. Barnekonvensjonen er et sentralt redskap for arbeidet med barn og ungdoms deltakelse og innflytelse på alle forvaltningsnivå, i ulike tilbud og tjenester og i frivillige organisasjoner. Regjeringen er opptatt av at dette blir godt ivaretatt i lovgivning, ved planlegging og politikkutforming og i det daglige arbeidet på ulike arenaer.

Regjeringen ser det som viktig at barn og ungdom får delta i beslutningsprosesser og ved utforming av tilbud og tjenester. Det gjøres allerede mye godt arbeid her, både i offentlig og frivillig sektor. Mange kommuner har for eksempel opprettet ungdomsråd eller andre typer innflytelsesorgan. Det er et mål at arbeidet med barn og ungdoms deltakelse og innflytelse blir så godt innarbeidet at det blir en del av kommunens ordinære arbeid på alle nivå. Ved å gi muligheter for deltakelse og reell innflytelse fra unge innbyggere, skapes tilhørighet, engasjement og eierskap til lokalmiljøet. Samtidig er dette av betydning for demokratibyging og oppslutningen om lokaldemokratiet. Ungdom har blick på

fremtiden, og de har ofte forslag som kan bidra til nye og bedre løsninger.

Respekt og ansvar for andre er viktige verdier i vårt velferdssamfunn. Barn må fra tidlig alder få støtte til å utvikle seg slik at de kan sette seg inn i andres situasjon og føle ansvar for sine medmennesker og omgivelser. Familie, barnehage, skole, nærmiljø og fritidsaktiviteter er sentrale arenaer for utvikling av sosial kompetanse. Tilhørighet og inkludering er viktig. I ungdomstiden er det av betydning at det fins positive og kreative ungdomsmiljø som kan stimulere til ansvar og engasjement. Frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner, fritidsklubber, idrettsorganisasjoner og andre møteplasser spiller en viktig rolle her. At barn og ungdom engasjerer seg på ulike møteplasser, både i lokalmiljøet og gjennom sosiale medier, har betydning for demokratiutviklingen. Regjeringen ser det som viktig å stimulere til gode møteplasser som favner bredt, og hvor terskelen for deltakelse er lav.

Gode tilbud og tjenester til alle

I arbeidet med å tilrettelegge for et godt oppvekstmiljø er gode tjenester og tilbud, i offentlig og privat regi viktig. Regjeringen legger vekt på et godt tjenestetilbud over hele landet. For å sikre dette er kommunenes arbeid med å utvikle og bygge opp tjenester og tilbud av stor betydning. Tjenestene skal være av høy kvalitet, kompetansen blant ansatte og frivillige må være god og tilbudene må utformes slik at de som trenger hjelp og støtte sikres dette.

Samordning og samarbeid er stikkord for arbeidet på alle forvaltningsnivå. Arbeidet må være godt koordinert slik at barn og ungdom kan få rask og tilpasset støtte og hjelp. Et godt forebyggende arbeid og tidlig innsats kan være avgjørende for en god utvikling. Innsatsen for det enkelte barn må skje i dialog med foreldre eller andre foresatte. Samtidig må det tas hensyn til det enkelte barns synspunkter. Det er viktig at barn blir hørt, og at deres synspunkter blir respektert og vektlagt.

Høy kompetanse og kvalitet i tilbud og tjenester er viktig for oppvekstmiljøet. Dette stiller krav til faglighet, at ansatte har gode kunnskaper og at arbeidet bygger på oppdatert kunnskap og forskning. Samtidig må det legges til rette for et godt og forpliktende samarbeid mellom de mange som har ansvar for barn og ungdoms oppvekstvilkår. Godt samarbeid mellom ulike tjenester og etater i kommunene spiller en sentrale rolle her.

Samspill med frivillig sektor er nødvendig for å få til en god innsats. Frivillig sektor har en viktig rolle som tjenesteleverandør, blant annet innenfor helse- og sosialtjenester. Det foregår også mye godt frivillig arbeid for barn og ungdom i fritidsmiljøet. Barne- og ungdomsorganisasjoner og idretten spiller en vesentlig rolle her. Dette er viktige møteplasser for aktivitet, vennskap, opplevelser og engasjement. Regjeringen vektlegger betydningen av et sterkt sivilsamfunn og en frivillig sektor som kan bidra til en aktiv og trygg ramme rundt barn og ungdoms oppvekst.

1.2 En koordinert og helhetlig innsats

Innsatsen og tiltakene i planen spenner over et bredt felt, fra tidlig innsats i familie og barnehage til ungdoms etablering i arbeidslivet. For å få til en god satsing fremover er regjeringen opptatt av bedre samordning og koordinering, på statlig nivå, i kommunene, mellom lokale og sentrale myndigheter og med frivillig sektor. Samtidig er det viktig å lytte til barn og ungdom og ta deres synspunkter på alvor. Politikken og innsatsen må utformes og organiseres slik at alle barn og unge får gode utviklingsmuligheter, og den hjelp og støtte de har behov for.

Det er et særlig behov for å sikre et godt samarbeid mellom ulike tjenester og tilbud lokalt, som barne-

hage, skole, barnevern, helsetjenester, kultur og fritid, politi med mer. Det er et behov for bedre samarbeid og samspill mellom offentlige myndigheter, barn og ungdom, foreldre og frivillige organisasjoner. Å styrke og videreutvikle det tverrsektorielle samarbeidet slik at hensynet til barn og ungdom blir satt klarere på dagsorden må stå sentralt. Samarbeid, samordning og tverrfaglighet er stikkord for organisering av arbeidet på alle forvaltningsnivå. Når barn og ungdom settes i sentrum, må løsningene formes ut fra hva som er best for dem. Behov endrer seg, og tilbud og virkemidler må være under stadig vurdering og utvikling.

Dyktige folk med gode ferdigheter som møter barn, ungdom og deres familier på en profesjonell og konstruktiv måte er avgjørende for gode tilbud og tjenester. Dette stiller krav til kompetanse og kunnskapsutvikling, både blant fagfolk og blant alle som engasjerer seg gjennom frivillig innsats. Forskning og forskningsrelatert virksomhet er sentrale virkemidler her. For at forskningen skal ha samfunnsmessig betydning må resultatene formidles bredt og implementeres i utdanning og praksis. Utdannings- og opplæringstilbud må bygge på ny innsikt og oppdatert kunnskap. En kunnskapsbasert tilnærming gjør at vi kan møte nye utfordringer med bedre innsikt og løsninger, og videreutvikle tilbud og tjenester.

1.3 Oppfølging og videre arbeid

Planen er utarbeidet i samarbeid mellom Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet, Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet. Den synliggjør bredden og de viktigste innsatsområdene i barne- og ungdomspolitikken, men omfatter ikke alle innsatser. Dette redegjør departementene årlig for i sine budsjettproposisjoner til Stortinget.

Denne planen gir en bred oversikt over initiativ og satsinger på barn og ungdom i alderen 0-24 år, med vekt på aldersgruppen 0-18 år. Arbeidet og innsatsområdene følges opp av de enkelte departement og deres underliggende etater. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet har et særlig ansvar for å samordne regjeringens arbeid for barn og ungdom, og har ledet arbeidet med å utarbeide planen.

Oppgave- og ansvarsfordelingen på barne- og ungdomsområdet stiller krav til samarbeid og samordning, mellom forvaltningsnivåene og på de enkelte forvaltningsnivå. De fleste departementene har ansvar for oppgaver som berører barn og ungdoms oppvekst- og levekår, enten direkte eller indirekte. Departementene samarbeider på en

rekke områder, og har de senere år lagt frem en rekke felles satsinger for barn og ungdom, gjennom handlingsplaner, strategier, stortingsmeldinger med mer. Det er også etablert tett og godt samarbeid mellom departementenes underliggende etater. Det er imidlertid en utfordring å sikre at den statlige innsatsen er tilstrekkelig og godt nok koordinert. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet har et særlig ansvar for å bidra til bedre koordinering mellom departementene, slik at regjeringens politikk fremstår som enhetlig. Som fagdirektorat for barn og ungdom har Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet en viktig rolle i arbeidet med å sikre bedre samarbeid og koordinering av statlig innsats for barn og ungdom. Arbeidet med samordning på statlig nivå skal videreutvikles og tydeliggjøres.

Ansvar for gjennomføringen av barne- og ungdomspolitikken ligger først og fremst hos kommunene. Kommunene har hovedansvar for tjenesteproduksjon og for å sette nasjonale mål ut i praktisk politikk. En rekke av de nasjonale målene på barne- og ungdomsområdet er ikke nedfelt i lov- eller regelverk. Dette gir kommunene handlefrihet, men åpner også opp for ulikheter i lokale tjenester og tilbud til barn og ungdom. Rapporteringer viser at variasjoner i kommunenes økonomi og prioriteringer har betydning for tilbud og tjenester lokalt. Også kommunens ledelse og organisering,

og hvordan barn og ungdoms synspunkter og interesser blir ivaretatt i kommunal planlegging og politikktutforming, har betydning for barne- og ungdomsarbeidet lokalt.

I stortingsmeldingen om kommunereformen (Meld. St. 14 (2014-2015)) peker regjeringen på at det er viktig at innbyggerne sikres et godt og likeverdig tjenestetilbud uavhengig av hvor i landet de bor. Regjeringens kommunereform skal legge til rette for at flere kommuner slår seg sammen til større kommuner som bedre kan møte morgendagens utfordringer. Færre og større kommuner skal gi bedre kapasitet til å ivareta og videreutvikle lovpålagte oppgaver, gi bedre kvalitet i tjenestene og mulighet til å utvikle bærekraftige og gode lokalsamfunn. Den kommunale barne- og ungdomspolitikken må ta utgangspunkt i lokale forhold og løsninger. Samtidig må innsatsen bygge på overordnede mål og rammer for å sikre barn og ungdom mest mulig likeverdige tilbud og tjenester over hele landet.

Planen gir en bred oversikt over innsatsområdene i barne- og ungdomspolitikken. Hvordan kommunene legger opp sitt arbeid, hvordan de prioriterer og tilrettelegger tilbud og tjenester og hvordan det samarbeides lokalt, er avgjørende for en god oppfølging. Dette gjør det viktig med god dialog med kommunesektoren og med frivillig sektor, slik at man i fellesskap kan sikre alle barn og unge gode oppvekst- og levekår. Staten kan bidra gjennom å legge gode rammer for det lokale arbeidet, men det er i kommunene den viktigste oppfølgingen skjer.

Regjeringen vil jobbe videre med å koordinere, utvikle og styrke arbeidet overfor barn og ungdom. Det er nødvendig med tett samarbeid mellom berørte departement og mellom underliggende etater for å få til felles løft og økt samarbeid. Samarbeid om felles satsinger, utviklingsarbeid og mer entydige mål og styringssignaler, blant annet overfor kommunesektoren, er sentralt her. For å få til et godt arbeid må det være tett og god dialog med kommunesektoren, med frivilligheten og med representanter for barn, ungdom og foreldre. Planen som her legges frem er et viktig skritt for å synliggjøre bredden og helheten i arbeidet overfor barn og ungdom. Den skal følges opp gjennom samarbeid, dialog og videreutvikling av innsatsen.

2 Familie og nærmiljø – trygghet, omsorg og inkludering

Familie og nærmiljø er viktige rammer rundt barn og ungdoms oppvekst og utvikling. Alle barn og unge har rett til trygghet, til å bli sett og ivaretatt. Regjeringen ønsker å styrke familiens stilling i det norske samfunnet. En vel fungerende familie er den viktigste rammen for et godt oppvekstmiljø. Gode rammebetingelser for familiens omsorgsoppgaver og råd, veiledning og hjelp til familier som sliter, er viktig for å sikre dette.

Regjeringen vil legge frem en stortingsmelding om familiepolitikk våren 2016. Med bakgrunn i ny kunnskap skal meldingen gi retning for en samlet offentlig politikk på de viktigste områdene som berører familiene. Familier er forskjellige og har ulike behov. Politikken skal fremme valgfrihet og fleksibilitet og gjøre det mulig for familiene å velge de løsningene som passer dem best.

Barns rett til en trygg oppvekst er grunnleggende. Alle barn som trenger hjelp på grunn av omsorgssvikt, vold eller overgrep skal raskt få et godt tilbud. Regjeringen vil styrke det forebyggende arbeidet slik at en kommer tidlig inn med gode tiltak. Offentlige tjenester og tilbud må være godt koordinert, og tilbudene må utvikles i samspill med familie og andre omsorgspersoner. Barnevernet spiller en viktig rolle her. Mange av foreldrene til barn som får hjelp fra barnevernet, har store utfordringer som påvirker deres muligheter for å gi omsorg. Barnevernet skal bidra til en bedre hverdag og styrke fremtidsmulighetene for barna. Regjeringen har tatt en rekke initiativ for å styrke og

videreutvikle barnevernet. En egen stortingsmelding om fosterhjemmsomsorgen er under arbeid.

Mange barn og deres familier sliter på grunn av dårlig økonomi. En oppvekst i fattigdom kan innebære færre valgmuligheter og som oftest en lavere levestandard enn det jevnaldrende har. Regjeringen vil sikre barn som vokser opp i fattige familier mer likeverdige muligheter. Våren 2015 la regjeringen frem en egen strategi mot barnefattigdom.

Trygge og inkluderende nærmiljø, med rom for fellesskap, utfoldelse og deltakelse, er viktig for et godt oppvekstmiljø. Regjeringen legger vekt på at alle skal føle trygghet i sitt nærmiljø. Vold og kriminalitet, både mot og blant barn og unge, skal bekjempes. Kriminalitetsforebyggende arbeid har høy prioritet, og innsats mot radikalisering og voldelig ekstremisme har fått økt oppmerksomhet. Et godt nærmiljøarbeid må bygge på samspill mellom offentlige krefter, frivillige organisasjoner, foreldre og barn og ungdom selv.

2.1 Gode rammer for barnefamilie

Regjeringen vil gi familiene valgfrihet ved å tilby et større mangfold av løsninger for barnefamilie. Foreldre skal selv i større grad kunne velge hvem som skal være hjemme med barnet i foreldrepensjonsperioden. Kontantstøtteordningen bidrar også til at familiene kan velge den omsorgsløsningen for sitt barn som passer dem best. For å nå målet om likestilt foreldreskap må

det legges til rette for at begge foreldre får ta del i omsorgen for barn.

Utvalg om støtte til barnefamilie

Regjeringen er opptatt av gode velferdsordninger som gir støtte til familier og barn, og vil se på om ordningene er målrettet nok. Regjeringen har derfor oppnevnt et offentlig utvalg som skal se på støtteordningene til barnefamilie. Det er nå 20 år siden de økonomiske støtteordningene til barnefamilie ble gjennomgått samlet. Mye har skjedd disse årene; barnehagedekningen har økt kraftig, kontantstøtten er innført, foreldrepermisjonen er forlenget og støtteordninger for enslige forsørgere har blitt endret. Utvalget skal gjennomgå overføringsordningene og tjenestetilbudet til barnefamilier, og vurdere mulige endringer, blant annet med sikte på å redusere barnefattigdom og sikre god ressursbruk. Utvalget skal særlig vurdere om det bør gjøres endringer i barnetrygden. Utvalget ble oppnevnt i juni 2015, og skal levere sin utredning i mars 2017.

Foreldrepenger og engangsstønad ved fødsel og adopsjon

Regjeringen ønsker en fleksibel foreldrepengeordning, der familier i stor grad selv kan bestemme hvordan de vil fordele uttak av stønadsperioden. Regjeringen har derfor økt fellesperioden i foreldrepengeordningen med åtte uker. Det gir familien mulighet til selv å bestemme fordelingen av en lengre periode på 26/36 uker av den samlede stønadsperioden på 46/56 uker etter fødsel. I tillegg har hver av foreldrene en kvote på ti uker, og mor har tre uker før fødsel. Fellesperioden kan tas ut av både mor og far, men dersom far skal ta ut foreldrepenger som ikke er fedrekvote stilles det krav til at mor er i aktivitet som jobb eller studier.

Regjeringen ønsker å forenkle regelverket for foreldrepermisjon og innføre en selvbetjent nettløsning for uttak av foreldrepermisjon. Fra juni 2015 er det blitt enklere å søke foreldrepenger hos NAV. Skjemaet for foreldrepenger er digitalisert, og det er da bedre tilpasset den enkelte søkerens situasjon. Dette er en forenkling og forbedring av søkeprosessen. Det er også et skritt på veien til en selvbetjent løsning.

Et forslag om en ny, utvidet unntaksordning for kvotene i foreldrepengeordningen har vært på høring. En slik unntaksordning vil gjøre foreldrepengeordningen mer fleksibel for en del familier som har problemer med å få avviklet hele eller deler av kvoten. At en av foreldrene kan overta den andres kvote gjør at barnet får ha en

av foreldrene hjemme lenger. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet tar med seg innspillene fra høringsrunden i det videre arbeidet. Departementet vil se forslaget i sammenheng med andre mulige endringer og forenklinger i regelverket. Tidsløpet for dette arbeidet vil samkjøres med IKT-moderniseringsprosjektet i NAV, som blant annet innebærer at det skal etableres en ny elektronisk selvbetjeningsløsning for foreldrepenger. Departementet vil arbeide med sikte på at alle endringer i regelverket kan iverksettes samtidig med den nye selvbetjeningsløsningen.

Kvinner som ikke har rett til foreldrepenger, får en engangsstønad. Regjeringen har hatt som mål å øke engangsstønaden. En høyere engangsstønad kan bidra til bedre økonomi for mange kvinner i tiden rundt fødsel. Stønaden har blitt økt fra 35 263 kroner i 2013 til 46 000 kroner i 2016. Engangsstønaden er økt med til sammen 30 prosent siden 2013.

Barnetrygd

Barnetrygden gis for alle barn bosatt i Norge. Satsen er 970 kroner per måned per barn. Regjeringen har hatt på høring forslag om å stramme inn retten til barnetrygd ved utenlandsopphold. Forslaget innebærer at retten til å motta barnetrygd under utenlandsopphold begrenses til tre måneder fra dagens seks måneder. Regjeringen mener det er rimelig at barnetrygden, som er en stønad til forsørgelse av barn i Norge, ikke opprettholdes under langvarige utenlandsopphold. Også kontantstøtten faller bort ved utenlandsopphold ut over tre måneder.

En særlig begrunnelse for forslaget er knyttet til barns fravær fra skolen. Hvert år tas en del barn ut av skolen og oppholder seg i utlandet i en kortere eller lengre periode. Begrunnelsen kan være ferie, skolegang eller familiebesøk. Konsekvensen er at barna mister undervisningstid i norsk skole. Dette kan være uheldig, særlig for integrering av barn med annet morsmål enn norsk. Regjeringen legger til grunn at for foreldre som vurderer å flytte barna midlertidig ut av Norge, kan stopp i barnetrygden bidra til å begrense utenlandsopphold og dermed gi flere barn sammenhengende skolegang i Norge. Høringsfristen var 30. oktober 2015 og det arbeides med videre oppfølging.

Kontantstøtte

Kontantstøtten er styrket for ettåringer. Med 6 000 kroner i måneden per barn fremstår kontantstøtten som et reelt alternativ for de familiene som ønsker et alternativ til barnehage.

Regjeringen ble i forbindelse med behandlingen av statsbudsjettet for 2015 bedt av Stortinget om å utrede ulike modeller for å kombinere kontantstøtte og barnehage. Dette har Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet gjort nærmere rede for i forbindelse med fremleggelse av statsbudsjettet for 2016.

Likestilt foreldreskap

Det følger av regjeringens politiske plattform at regjeringen vil «likestille foreldrene som omsorgspersoner, med samme rettigheter, men sikre at hensynet til barnets beste alltid veier tyngst i saker om barnefordeling og samvær». Som en oppfølging har regjeringen foreslått å endre barneloven for å styrke foreldreansvaret, styrke barns samvær med begge foreldrene og hindre samværs sabotasje. Forslagene har vært på høring med frist 1. oktober 2015. Det arbeides med videre oppfølging.

Utredning av særdomstol for barne- og familiesaker

Regjeringen er opptatt av å ivareta barns rettssikkerhet og ha en mest mulig effektiv behandling av saker knyttet til barn og familier. Det følger av regjeringens politiske plattform at det skal utredes om det bør opprettes egen særdomstol for saker knyttet til barn og familie, herunder en evaluering av fylkesnemndene for barnevern og sosiale saker. Regjeringen har nedsatt et offentlig utvalg som skal vurdere særdomstoler i barne- og familiesaker (foreldretvist etter barneloven og barnevernssaker etter barnevernloven). Utvalget skal også vurdere om oppgaver som i dag ligger i Utlendingsnemnda skal overføres til en forvaltningsdomstol, samt utrede hurtigspor i de alminnelig domstoler for enkelte sakstyper innenfor straffesaksjeden. Utvalget ble nedsatt våren 2015 og skal levere sin utredning tidlig i 2017.

Utvalget skal vurdere ulike alternative løsninger, herunder vurdere om det bør opprettes særdomstoler for barne- og familiesaker, om barnevernssaker bør flyttes til tingrettene, om foreldretvist skal flyttes til fylkesnemndene eller om dagens system for disse sakstypene bør opprettholdes og styrkes. Utvalget skal også vurdere bruken og kvalitetssikringen av sakkyndigerklæringer og sakkyndig arbeid i barnelov- og barnevernlovsaker, samt tilgangen til sakkyndige.

2.2 Internasjonal beskyttelse av barn

Barn som har tilknytning til flere land gis økt beskyttelse

Stortinget vedtok 15. juni 2015 Prop. 102 LS (2014-2015) om gjennomføring av Haagkonvensjonen 1996 i norsk rett. Dette vil styrke samarbeidet med andre land i saker om foreldretvister, barnevern og barne bortføring. Konvensjonen stiller krav om at hvert land oppretter en sentralmyndighet som skal samarbeide med sentralmyndighetene i andre konvensjonsstater, veilede om konvensjonen og informere om lover og tjenester. Ratifikasjon og ikraftsetting kan først skje etter at Kongen har utpekt en sentralmyndighet. Det arbeides nå med å utrede dette.

Haagkonvensjonen 1996 inneholder bestemmelser om internasjonal privatrett og samarbeid når det gjelder foreldremyndighet og tiltak for beskyttelse av barn. Det er vedtatt en egen lov om gjennomføring av Haagkonvensjonen 1996, samt endringer i barneloven, barnevernloven og ekteskapsloven. Barnelovens bestemmelse om jurisdiksjon endres slik at «vanlig bosted» blir det generelle jurisdiksjonsgrunnlaget i alle saker om foreldreansvar mv. Det er videre vedtatt endringer i barneloven som blant annet vil bidra til å forebygge barne bortføring, og motvirke at barn etterlates i utlandet. Endringene i barnevernloven innebærer at det kan treffes vedtak om omsorgsovertakelse når et barn har vanlig bosted i Norge, selv om barnet oppholder seg i utlandet. Endringen kan hindre at foreldre unndrar seg et barnevernvedtak ved å reise fra Norge. Det er også vedtatt å innføre en bestemmelse som gir mulighet til frivillig fosterhjems- og institusjonsplassering i andre konvensjonsland.

Internasjonale barne bortføringssaker

Arbeidet med barne bortføring har høy prioritet. Det er viktig å ha et godt system for bistand og oppfølging for å få et bortført barn hjem igjen. Internasjonal barne bortføring omfatter både tilfeller der barn tas ut av landet i strid med foreldreansvaret til gjenværende forelder og tilfeller der barn blir ulovlig tilbakeholdt etter lovlig opphold i utlandet, for eksempel etter et ferieopphold. Tilfeller der barn blir tatt til utlandet av en eller begge foreldrene når barnevernet har rett til å bestemme hvor barnet skal bo, omfattes også.

Justis- og beredskapsdepartementet bistår i barne bortføringssaker som gjelder barn bortført til og fra en stat som en tilsluttet Haagkonvensjonen 1980. Utenriksdepartementet bistår ved

barne bortføringssaker som gjelder barn bortført fra Norge til en stat utenfor konvensjonssamarbeidet. Bortføring fra den som har foreldreansvaret er straffbart. Det er også straffbart å bortføre barnet fra barnevernet etter vedtak om omsorgsovertakelse.

Regjeringen fremmet i juni 2015 forslag til endringer i barne bortføringsloven, barnevernloven, straffeloven 2005 og rettshjelploven (Prop. 143 L (2014-2015)). Regjeringen foreslår blant annet å sentralisere domsmyndigheten i barne bortføringssaker til én domstol (Oslo tingrett), og å utvide straffansvaret slik at også bortføring fra barnevernet etter blant annet akuttvedtak, gjøres straffbart. Det foreslås videre et utreiseforbud i barnevernloven når en sak er oversendt fylkesnemnda, og innføring av en plikt for sentralmyndigheten til å underrette barneverntjenesten både der et barn er bortført til Norge og der et bortført barn er returnert til Norge. De foreslåtte lovendringene ble vedtatt av Stortinget 11. desember 2015, og vil tre i kraft i 2016.

Lov 6. juni 2014 nr. 19 om stans i utbetalingen av offentlige ytelser og barnebidrag når en av foreldrene har bortført et barn til utlandet, trådte i kraft 1. januar 2015. Loven forvaltes av Arbeids- og sosialdepartementet. Forskrift til loven trådte i kraft 9. juli 2015. Formålet med loven er å forebygge internasjonal barne bortføring og bidra til raskere tilbakeføring av barnet.

2.3 Foreldrestøttende arbeid er viktig for oppvekstmiljøet

Godt foreldreskap starter i svangerskapet, hvor grunnmuren for foreldrenes tilknytning og omsorg for barnet legges. Barn og unge tar skade av å leve med foreldre som har store og langvarige konflikter. Nyere forskning viser at skadevirkningene er større enn man tidligere har trodd. Godt foreldreskap gir trygge barn. Derfor er hjelp og støtte til foreldre viktig. Hvis omsorgen hjemme svikter, skal hjelpeapparatet være tidlig på plass. Samarbeid på tvers av tjenester og forvaltningsnivå er en forutsetning. Barnets beste skal alltid stå i sentrum.

Foreldrestøttende arbeid er viktig for en god oppvekst, og regjeringen har gitt dette arbeidet økt prioritet de siste årene. Familievernets arbeid med å forebygge vansker og tilbudet om rådgiving og behandling til de familiene som opplever problemer og konflikter i samlivet, er særlig viktig for å nå målet om trygge familierelasjoner.

Familievernet

Familievernet er grunnstammen i hjelpetilbudet til familier som opplever samlivsproblemer og konflikter i parforholdet. Regjeringen er opptatt av å styrke familieverntjenestens forebyggende arbeid for å sikre gode oppvekstvilkår og tidlig innsats tilpasset den enkelte families behov. Familievernet har en viktig rolle i arbeidet med familier som lever i høy konflikt og vold i nære relasjoner. Tilbudene er rettet mot både den som utøver volden, ofre for volden, barna i familien og familien som helhet.

Det forebyggende arbeidet i familieverntjenesten har fått økt prioritet de senere år. Arbeidet er særlig viktig for å sikre barn gode oppvekstvilkår. Det overordnede målet med forebyggende familiearbeid er å hjelpe familier til å leve bedre sammen, forebygge samlivskonflikter og hindre familieoppløsning. Familievernets forebyggende arbeid er også viktig etter et eventuelt samlivsbrudd. Å hjelpe foreldre til å komme fram til samarbeidsavtaler om barna på et tidlig stadium, vil hindre at konfliktene utvikler seg, med de skadevirkninger dette har for barna. Familieverntjenesten har betydelig kunnskap om barn og foreldre som kan utnyttes i det kommunale hjelpeapparat i langt større grad enn tilfelle er i dag.

Stortinget har bedt regjeringen utrede hvordan familievernet i større grad kan arbeide forebyggende i samarbeid med kommunale tjenester (jf. Innst 333 S (2014-2015)). Regjeringen vil følge opp Stortingets vedtak, og legge til rette for økt og systematisk samarbeid mellom familieverntjenesten og den kommunale tjenestekjeden, herunder helsestasjonene. Helsestasjonene møter de aller fleste barn i de første leveårene, og er en god arena for å kunne fange opp barn og familier i risikozonen. Det skal gjennomføres et treårig prøveprosjekt i fem kommuner der familievernet inngår et systematisk samarbeid med helsestasjoner.

Bevilgningen til familievernet ble økt med til sammen 70 millioner kroner i 2014 og 2015. Som et resultat av budsjettforliket mellom Høyre, Fremskrittspartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti er bevilgningen i 2016 økt med ytterligere 14 millioner kroner til kapasitetsøkning i familievernet. I tillegg styrkes familievernet i 2016 med fem millioner kroner for å gi flere barn tilbud om barnesamtaler ved samlivsbrudd mellom foreldrene. Den samlede økningen i perioden 2014-2016 er på 90,4 millioner kroner.

I 2015 økte bevilgningen med 50 millioner kroner for å styrke familievernets forebyggende arbeid, til styrking av tilbudet til familier med høyt konfliktnivå og styrking av tilbudet til voldsutsatte barn og voldsutøvere. Hoveddelen av styrkingen har gått til

økt behandlingsskapitet på familievernkontorene. Det arbeides for at familievernet skal gi et nasjonalt likeverdig tilbud. Utredningen, som skal se på hvordan familievernet kan arbeide forebyggende i samarbeid med kommunale tjenester, vil også ta for seg hvordan man kan sikre bedre tilgjengelighet til tjenesten over hele landet.

Regjeringen vil gi et bedre tilbud til foreldre som blir fratatt omsorgen for barna av barnevernet. Målet er å styrke tilbudet om foreldreveiledning og gi bedre støtte til foreldrene ved samvær med barna. Bedre oppfølging av de biologiske foreldrene kan bidra til å redusere konflikter mellom hjem og barnevern. Familieverntjenesten skal tilby hjelp til å bearbeide omsorgsovertakelsen, og utvikle foreldreferdigheter med tanke på mulig framtidig omsorgsrolle.

Et viktig satsingsområde fremover vil være å styrke tilbudet om samtaler med barn i forbindelse med mekling og øke antallet barn som deltar i mekling. I forbindelse med behandlingen av Prop. 1 S (2014-2015) vedtok Stortinget følgende, jf. Innst. 14 S (2014-2015): «Stortinget ber regjeringen vurdere å fremme forslag for Stortinget om at alle barn skal tilbys en egen samtaletime hos familievernet når foreldrene er inne til mekling etter samlivsbrudd.» Arbeidet med å gi flere barn tilbud til samtale i forbindelse med mekling er satt i gang. I følge tall fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet deltar barn under mekling i om lag syv prosent av sakene i dag. Dette tallet skal økes.

Foreldreveiledning og andre foreldrestøttende tiltak

Foreldrestøttende tiltak skal hjelpe foreldre til å se sine barns følelsesmessige, kognitive og fysiske behov. Tiltakene som brukes skal være forskningsbaserte og godt dokumentert.

Det foregår mye godt foreldrestøttende arbeid i ulike tjenester for barn og ungdom, blant annet i barnevernet. Her er det utviklet og tatt i bruk en rekke metoder for å bedre samspillet mellom barn, ungdom og deres foreldre. Det skjer også mye positivt arbeid i regi av frivillige organisasjoner. Et eksempel er Home-Start Familiekontakten som tilbyr hjelp i hverdagen til familier med barn under skolealder. Frivillige familiekontakter tilbyr gratis og regelmessig støtte, vennskap og praktisk hjelp til familiene over en periode. Lokalt ansatte koordinatorene med god faglig kompetanse og et nasjonalt kontor veileder familiekontaktene og koordinerer virksomheten på landbasis. Tilbudet er et godt supplement til det offentlige hjelpetilbudet, og har gjennom mange år mottatt statlig støtte.

Gjennom foreldreveiledning lærer foreldre om hva som skal til for å gi barna sine god, trygg og forutsigbar omsorg. Foreldreveiledning er med på å forebygge omsorgssvikt og bidrar til å bedre barn og unges oppvekst. Under gis en omtale av Program for foreldreveiledning og noen andre foreldrestøttende tiltak som regjeringen prioriterer.

Program for foreldreveiledning – ICDP

Program for foreldreveiledning gjennomføres av ulike tjenester i kommunene. ICDP (International Child Development Programme) er basisprogrammet, med fokus på relasjoner og samspill. Programmet er evaluert med gode resultater. Evalueringen har og dokumentert god effekt av foreldreveiledning gitt til særskilte grupper foreldre; foreldre med innvandrerbakgrunn, foreldre med barn med nedsatt funksjonsevne og foreldre i fengsel.

Programmet er et tilbud for alle foreldre med barn opp til 18 år. Gjennom programmet møtes foreldre i grupper for å utveksle erfaringer. Målsettingen er at den enkelte mor eller far skal bli trygge foreldre, ved å bli bevisste på hva de gjør som er bra for barna. Det er i de fleste tilfeller kommunene som arrangerer foreldregruppene. Noen kommuner arrangerer også egne veiledningsgrupper for foreldre med innvandrerbakgrunn. Det arrangeres også grupper i regi av andre, for eksempel Kirkens bymisjon. Mange kommuner jobber godt med foreldreveiledning, men tilbudet er ennå ikke landsdekkende. Ansvaret for programmet ligger i Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Direktoratet har jevn pågang med forespørsel om opplæring fra kommunene. Det jobbes med å videreutvikle programmet digitalt og tilrettelegge for nye målgrupper. I 2014 fikk direktoratet i oppdrag å tilpasse programmet for foreldre på krisesentre. Dette arbeidet er videreført i 2015. Programmet er og blitt tilført midler til arbeid rettet mot foreldre som er bekymret for at deres barn står i fare for å bli radikalisert og rekruttert inn i ekstremistiske miljø. I 2015 og 2016 skal programmet også utvikles for foreldre i asylmottak.

Tilskuddsordning til foreldrestøttende tiltak

En ny tilskuddsordning til foreldrestøttende tiltak ble opprettet i 2014. Ordningen har som formål å stimulere flere kommuner til å gi barn tidlig hjelp i hjemmet. Kommunene kan søke om midler til å utvikle tilbud i form av foreldreveiledning og andre foreldrestøttende tiltak lokalt. Dette er en aktiv satsing på forebyggende arbeid som skal bidra til at barnevernet ikke må komme inn med hjelpetiltak på et senere tidspunkt. Målgruppen er foreldre med særskilte utfordringer. Etter at ordningen ble opprettet har det vært stor etterspørsel fra mange kommuner. 16 kommuner ble tildelt til sammen 3,5 millioner kroner i 2014. Regjeringen har

styrket ordningen og rammen for tilskuddsordningen er på 18,1 millioner kroner i 2015. Det er tildelt midler til 44 foreldrestøttende tiltak i 38 kommuner i 2015. I 2016 er tilskuddsordningen på i overkant av 16 millioner kroner.

Nurse family partnership – hjelp til førstegangsfødende foreldre

Regjeringen har bevilget midler til oppstart av det internasjonalt anerkjente programmet Nurse-Family Partnership. Målgruppen er førstegangsfødende som trenger ekstra støtte. Det kan være mødre med lite nettverk, som har vært utsatt for seksuelle overgrep eller vold, har psykiske vansker, vansker med rus eller vedvarende lav inntekt. Målsettingen er å forebygge omsorgssvikt, psykisk sykdom og bedre barns oppvekstvilkår gjennom tidlig innsats. Mødrene/familiene vil over en periode på to år få hyppige hjemmebesøk av spesialtrene helseøstre. Besøkende starter allerede i svangerskapet. Bevilgningen til Nurse-Family Partnership økes med syv millioner kroner i 2016.

Tidlig hjelp til barn av rusmisbrukere og psykisk syke – ny tilskuddsordning

Foreldre som har alvorlige og langvarige psykiske eller rusrelaterte problemer har også ofte lav inntekt og manglende yrkestilknytning. Dette øker risikoen for at foreldrene ikke makter å sikre barna sine gode oppvekst- og levekår. Modellkommuneforsøket har bidratt til å utvikle gode modeller for tidlig inngripen og helhetlig, systematisk oppfølging av barn av psykisk syke og barn av foreldre som misbruker rusmidler. Oppfølgingen strekker seg fra tidlig i svangerskapet til barnet er i skolealder. 26 modellkommuner er evaluert, og evalueringen viser gode resultater.

Regjeringen vil videreføre arbeidet, og opprettet i 2015 en ny tilskuddsordning til tiltak for å følge opp barn av psykisk syke og rusmisbrukere. Kommuner kan søke om tilskudd til tiltak som bygger på erfaringene fra Modellkommuneforsøket. Rammen for tilskuddsordningen er på 13,5 millioner kroner. Bevilgningen økes med 10 millioner kroner i 2016, slik at den samlede rammen blir på 23,5 millioner kroner.

2.4 Økt innsats mot barnefattigdom

Over 80 000 barn vokser opp i lavinntektsfamilier, noe som utgjør omtrent 8,6 prosent av alle barn i Norge. Andelen barn som vokser opp i fattige familier har steget de siste årene, og barn med innvandrerbakgrunn utgjør nå over halvparten av alle barn i økonomisk utsatte familier.

I forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2015 lanserte regjeringen *Barn som lever i fattigdom – regjeringens strategi* som gjelder for perioden 2015-2017. Arbeidet mot barnefattigdom ble i

denne budsjetttrunden gitt et løft på 106 millioner kroner. Strategien bygger på samarbeidsavtalen med Kristelig Folkeparti og Venstre, og inneholder 64 tiltak som skal forebygge barnefattigdom på lang sikt og dempe negative konsekvenser for barn som lever i fattige familier i dag. Strategien er utarbeidet i samarbeid mellom seks departement.

Det viktigste virkemiddelet for å motvirke fattigdom er å sørge for at flest mulig er i arbeid. Regjeringen vil senke terskelen inn i arbeidslivet og styrke de arbeidsrettede tiltakene, slik at flere har mulighet til å forsørge seg selv.

Utdanning er nøkkelen til å komme ut av fattigdom. Regjeringen vil heve kvaliteten i barnehage og skole. En god barnehage og en god skole bidrar til sosial mobilitet. En viktig målsetting er å sørge for at flere fullfører videregående opplæring og kvalifiserer seg til arbeidslivet eller videre studier. Regjeringen arbeider aktivt med å motvirke frafall og fremtidig arbeidsledighet. For å lykkes er tidlig innsats helt sentralt. Derfor legger regjeringen til rette for at alle skal kunne gå i barnehage. Gjennom moderasjonsordninger og gratis kjernetid for barn fra familier med lav inntekt vil ikke dårlig økonomi være til hinder for barns mulighet til å gå i barnehage.

I tillegg til den formelle læringen i utdanningsløpet, er den uformelle læringen som skjer på fritiden viktig for barns oppvekst. Regjeringen har som målsetting at alle barn og unge skal ha muligheten til å delta i minst en fritidsaktivitet jevnlig. For å nå et slikt mål arbeider regjeringen for at offentlig og frivillig innsats samordnes bedre.

Overgangen fra skole til arbeid er vanskelig for mange unge. Strategien inneholder tiltak som gir ungdom en tilknytning til arbeidslivet. De er målrettet mot ungdom som ikke har fullført videregående opplæring og står utenfor arbeidslivet, og kjennetegnes av oppfølging av den enkelte. I strategien prioriteres også innsats for å hjelpe særlig utsatte foreldre inn i arbeidslivet. En god inkluderingspolitikk hører naturlig hjemme i en slik sammenheng. Strategien inneholder blant annet innsats rettet mot kvinner med innvandrerbakgrunn, for å kvalifisere dem til deltakelse i arbeidslivet. Ved å komme i arbeid vil foreldrene bli bedre forsørgere og rollemodeller for sine barn.

Det er viktig å sørge for samordning og en effektiv ansvarsdeling blant de instansene som er i kontakt med barn og unge. Kommunene er her i en særstilling, og har ansvaret for de fleste hjelpetjenestene som møter barn og unge.

Departementene og direktoratene har en viktig koordinerende rolle, og har også ansvar for at kommunene har tilgang på oppdatert kunnskap og gode faglige verktøy. I strategien prioriteres blant annet utvikling av veiledere og fattigdomsindikatorer, som skal gjøre det lettere for kommunene å oppdage utsatte barn og unge og sette inn effektive tiltak. Regjeringen legger også til rette for at frivillig innsats trekkes på der det er relevant. Frivillige organisasjoner er til stede i de fleste lokalsamfunn, og det er viktig at deres engasjement og kompetanse trekkes inn i arbeidet mot barnefattigdom.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet har et overordnet ansvar for å følge opp strategien, i samarbeid med de involverte departementene og direktoratene. Det legges opp til at første evaluering gjennomføres våren 2017.

Regjeringens strategi *Barn som lever i fattigdom* ble lagt frem i mai 2015 og er den første i sitt slag. Strategien skal forebygge at fattigdom går i arv og dempe konsekvensene for barna her og nå. Dette reflekteres i strategien syv innsatsområder:

- Forebygge ved å styrke utsatte barnefamilier
- Gjennomføre utdanningsløp – barnehage og skole
- Deltakelse og inkludering – fritid, kultur og idrett
- Et godt helsetilbud til alle barn og unge
- Tilgang til arbeidslivet for ungdom og foreldre
- Forskning og statistikk
- Ansvars- og kompetansedeling – stat, kommune og frivillig sektor

De 64 tiltakene skal hjelpe slik at alle barn får lik mulighet for deltakelse og utvikling. Noen sentrale tiltak:

- Familievernets forebyggende arbeid ovenfor utsatte barnefamilier er styrket.
- Bostøtteordningen er styrket og rammen for tilskudd til utleieboliger er økt.
- Lavterskeltilbud som helsestasjons- og skolehelsetjenesten er styrket.
- Styrking av flere målrettede tilskuddsordninger for deltakelse og inkludering.
- Moderasjonsordning for alle familier med lav inntekt og gratis kjernetid i barnehage for alle fire- og femåringer i familier med lav inntekt.

2.5 Barn og ungdom skal ikke oppleve vold og seksuelle overgrep

Regjeringen prioriterer arbeid og innsats for å bekjempe vold og seksuelle overgrep høyt. Vold og overgrep mot barn og ungdom er et alvorlig samfunnsproblem og et folkehelseproblem. I tillegg er de samfunnsøkonomiske kostnadene knyttet til vold og overgrep betydelige. Selv om det er gjort

store framskritt for å sikre barns rettigheter, gjenstår det fortsatt store utfordringer. Omfanget av vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom er høyt, og mørketallene er fortsatt store. For barn er det ekstra vanskelig å fortelle om overgrep, spesielt når de begås av en som står en nær. Barn og ungdom som opplever vold eller seksuelle overgrep kan preges for resten av livet. Vold og overgrep kan ha store konsekvenser for barns fysiske og psykiske helse, livskvalitet og utviklingsmuligheter.

Å bekjempe slike overgrep er derfor noe av det viktigste vi som samfunn kan gjøre. Hovedtyngden av innsatsen skal ha som målsetting å hindre at overgrep finner sted. Forebygging og tidlig innsats må derfor prioriteres. Utsatte barn og familier må fanges opp på et tidligst mulig tidspunkt.

De som møter barn og ungdom i sitt daglige virke må ha god kompetanse i å oppdage barn som allerede har vonde erfaringer. Alle som jobber i skoler, i barnehager, helsevesen eller andre tjenester rettet mot barn og ungdom, har en lovpålagt plikt til å avverge vold og seksuelle overgrep. De har en plikt til å melde fra til barnevernet og politiet dersom de mistenker at et barn er utsatt for vold eller seksuelle overgrep. Vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom er alvorlig kriminalitet og har prioritet hos politi og påtalemyndighet.

For regjeringen er det et viktig mål å sikre tidlig og rett hjelp til barn og ungdom som utsettes for vold og overgrep, uavhengig av hvor i landet de bor. Riktig forebygging, hjelp og behandling kan bidra til å gjøre skaden mindre og hjelpe denne gruppen av sårbare ofre til å gå videre. For å få til dette er det viktig med god kompetanse ute i tjenestene, og tilgjengelig og oppdatert forskning.

Omfang av vold og overgrep

Nye studier viser at omfanget av overgrep med barn som ofre er stort. En ny studie fra Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS), viser at urovekkende mange har opplevd vold og overgrep i nære relasjoner. Å bli utsatt for vold og overgrep i barndommen, øker sannsynligheten for å bli utsatt for vold og overgrep som voksne. Studien omfatter et representativt utvalg av befolkningen mellom 18 og 75 år. For mange starter overgrepene i tidlig barnealder. Dette bekreftes også i en intervjuundersøkelse som NKVTS har gjennomført blant 16- og 17-åringer om deres volds- og overgrepserfaringer. Undersøkelsen avdekker at mange ungdommer har vært utsatt for vold eller overgrep. Begge studiene viser at mange voldsutsatte ikke anmelder overgrepene og heller ikke oppsøker hjelpeapparatet.

Planer og tiltak

I 2014 lanserte regjeringen en ny tiltaksplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom for perioden 2014-2017: *En god barndom varer livet ut*. Hovedmålsettingen er å forebygge og hindre at barn og ungdom utsettes for vold og seksuelle overgrep i eller utenfor hjemmet. Planen inneholder 43 tiltak innenfor flere departementers ansvarsområder. Den er konsentrert rundt seks hovedtema: forebyggende arbeid og godt foreldreskap, det offentliges ansvar, barn og ungdoms egen deltakelse, tverrfaglig samarbeid og frivillig sektor, riktig hjelp og behandling til rett tid, samt forskning og kompetanse.

Barn som ofre for vold er også gjenstand for tiltak i handlingsplanen mot vold i nære relasjoner *Et liv uten vold* (2014-2017). Gjennom kompetanseutvikling skal hjelpeapparatet bli bedre til å forebygge og avdekke vold og overgrep. Rutinemessige spørsmål om vold i regi av helsetjenesten er ett slikt tiltak. Det skal også iverksettes en kampanje i politiet for å få flere til å anmelde overgrep.

Regjeringen vil sørge for at kunnskap om vold og overgrep mot barn og ungdom blir tilstrekkelig vektlagt i barnehage- og grunnskolelærerutdanningene og i helse- og sosialfagutdanningene. Kunnskap om vold og seksuelle overgrep skal også styrkes i helse- og omsorgstjenesten. Regjeringen ønsker videre å styrke kompetansen på vold og overgrep i familievernet. Det skal utvikles og etableres et tilbud i familievernet til voldsutsatte barn og familier og til voldsutøvere. Et nasjonalt kompetansekontor med spesialkompetanse på vold er etablert. Kontoret skal kunne bistå andre familievernkontor i voldsaker.

Regjeringen vil også vurdere behovet for en tydeliggjøring i helseovngivningen av helse- og omsorgstjenestens ansvar for å bidra til å forebygge, avdekke og avverge vold og seksuelle overgrep. Videre skal dagens bestemmelser om opplysningsplikt til barnevernet forenkles og klargjøres.

For å lære av tilfeller der systemet har sviktet har regjeringen oppnevnt et offentlig utvalg som skal gjennomgå alvorlige saker der barn og ungdom har vært utsatt for vold, overgrep og omsorgssvikt. Det er viktig å identifisere hva som har gått galt og sørge for at det offentlige tjenesteapparatet får et grunnlag for å videreutvikle arbeidet i de enkelte etater og instanser. Utvalget ble satt ned høsten 2015. Det skal blant annet vurdere hvorvidt det er hensiktsmessig å etablere en permanent undersøkelseskomisjon.

Regjeringen har styrket samarbeidet mellom myndigheter og frivillig sektor gjennom etableringen

av en tilskuddsordning for arbeid mot vold i nære relasjoner. Fra og med 2015 har regjeringen også opprettet en tilskuddsordning for tiltak som kan bidra til at barn og ungdom som har vært utsatt for vold eller seksuelle overgrep, får økt mestringsevne og livskvalitet. Ordningen er på 11,5 millioner kroner i 2015. Som et resultat av budsjettforliket mellom Høyre, Fremskrittspartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti er tilskudd til voldsutsatte barn økt med vel 9 millioner kroner i 2016, slik at den totale rammen blir på 21,25 millioner kroner. Av disse skal 15 millioner kroner øremerkes senter for voldsutsatte barn, og om lag 2,3 millioner kroner skal øremerkes Alternativ til vold (ATV).

Informasjonen til barn og ungdom for å bekjempe vold og overgrep skal også styrkes. Barn og ungdom har krav på riktig og tilpasset informasjon om kropp, seksualitet, grenser, vold og seksuelle overgrep. Slik kan de lettere forstå hva som er uakseptabel atferd, og gis mulighet til å sette ord på vanskelige opplevelser. Å snakke om seksuelle overgrep er med på å bryte ned tabuer, og kan bidra til at flere saker blir anmeldt.

Kunnskapen om vold i nære relasjoner skal styrkes. Regjeringen har etablert et eget forskningsprogram om vold i nære relasjoner, der barn har en sentral plass. Til sammen 50 millioner kroner skal gå til slik forskning over en periode på fem år. I 2015 har regjeringen også igangsatt et forprosjekt om en omfangsundersøkelse om vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom. I forprosjektet skal en vurdere nærmere hvordan slike undersøkelser kan skje på en etisk forsvarlig måte.

Krisesentertilbudet er det viktigste hjelpetiltaket for voldsutsatte i akutt krise. Krisesenterloven gir alle kommuner en plikt til å sørge for et krisesentertilbud for kvinner, menn og barn. Barn i følge med foreldre er en sentral brukergruppe. I 2014 bodde 1507 barn på krisesentertilbudene. NOVA har på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) evaluert kommunenes oppfølging av krisesenterloven. Evalueringen viser at kommunenes arbeid er på rett vei. Brukerne er fornøyd med hjelpen, og tilbudet til barn har blitt bedre. Sentrene har også mer formalisert kontakt med barnevernet og flere sender meldinger dit enn tidligere. De fleste sentre har egne barnefaglige ansatte. På noen områder gjenstår det fortsatt utfordringer. Få kommuner har et helhetlig tilbud til voldsutsatte. Evalueringen viser også klare mangler knyttet til tilbudet til voldsutsatte med problemer knyttet til rus og/eller psykiatri, voldsutsatte med funksjonsnedsettelse og når det gjelder tilbudet til menn og deres medfølgende barn. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet vil i 2016 gi Bufdir i oppdrag å utarbeide en veileder med faglige anbefalinger om kvalitet og innhold i krisesentertilbudet. Bufdir

gjennomgår nå tilbudet til barn på krisesentrene. Gjennomgangen vil bli fulgt opp i 2016. I 2016 vil det også bli startet utviklingsprosjekt for å styrke det kommunale krisesentertilbudet til utsatte grupper.

Det finnes 22 sentre mot incest og seksuelle overgrep i Norge. I tillegg til å tilby hjelp og støtte til utsatte og deres pårørende, driver sentrene informasjonsarbeid og undervisning. Mange har undervisningsoppdrag i grunnskolen og videregående skole om seksuelle overgrep. Bufdir gjennomgår nå tilbudet til barn ved disse sentrene. En videreutvikling av tilbudet til unge under 18 år skal bygge på denne gjennomgangen.

Ordningen med familievoldskoordinatorer i alle landets politidistrikt bidrar til å øke politiets kompetanse om vold i nære relasjoner ved å ha oversikt over politidistriktets samlede innsats innen familievoldsfeltet og koordinere oppgavene. Det er også opprettet seksuelle overgrepskoordinatorer i politidistriktene. I enkelte distrikt er det opprettet egne team med en distriktsovergripende funksjon når det gjelder etterforskning av familievold og saker om seksuelle overgrep. Vold i nære relasjoner inngår også som en del av politiets treårige grunnutdanning. Verktøyet SARA (Spousal assault risk assessment guide) innføres i alle landets politidistrikt og bidrar til å avdekke risiko for ytterligere vold og til at nødvendige sikkerhetstiltak iverksettes. Justisdepartementet støtter utvikling av et tilsvarende verktøy for å vurdere barns risiko for ytterligere vold – SARA for barn.

Politiet og Kripos har ansvar for innsatsen mot internettrelaterte overgrep mot barn og tar imot tips for slik kriminalitet. Det tildeles seks millioner kroner per år i øremerkede midler til Kripos' arbeid med internettrelaterte overgrep. Kripos er kontaktpunkt for internasjonalt samarbeid for identifisering av ofre og gjerningspersoner knyttet til overgrepsmateriale på internett.

For å styrke barns rettsikkerhet og sikre at hjelpen til barn som er offer for eller vitne til overgrep, mishandling og vold er godt koordinert, er det etablert barnehus. På barnehusene gjennomføres tilrettelagt avhør, rettsmedisinske undersøkelser, rådgivning og behandling. Tiltaket sørger for bedre samarbeid mellom etater i forbindelse med overgrepssaker, og gir råd og veiledning til foreldre og andre pårørende. Det er etablert 10 barnehus i Norge. I 2014 ble det gjennomført 3352 dommeravhør av barn på Statens barnehus, en økning fra 2662 dommeravhør i 2013. Bevilgningen til barnehusene styrkes med til sammen 83 millioner kroner i 2016. Av dette skal 10,5 millioner gå til etablering av nytt barnehus, 34,5 millioner til styrket bemanning ved barnehusene og 38 millioner

til innføring av ny avhørmodell og styrking av etterforskning i overgrepssaker mot barn.

Endringer i straffeprosessloven om avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner trådte i kraft 2. oktober 2015. En ny forskrift trådte i kraft samtidig med lovendringene. Formålet er å styrke barns rettsikkerhet og gi dem et bedre vern mot vold og seksuelle overgrep. Lovendringene etablerer en ny avhørmodell der ansvaret for avhør overføres fra domstolene til politiet. Det innføres også regler om at det skal bli obligatorisk å ta tilrettelagt avhør og benytte barnehus når fornærmede og vitner under 16 år avhøres i saker som gjelder seksualforbrytelser, kjønnslemlestelse, vold i nære relasjoner, drap eller kroppsskade. Tilrettelagte avhør vil også kunne benyttes ved avhør av vitner under 16 år i saker om andre straffbare forhold, og ved avhør av fornærmede mellom 16 og 18 år som er utsatt for seksuelle overgrep begått av nærstående. Politidistriktene har gjennomført en rekke tiltak for å få ned ventetiden for gjennomføring av tilrettelagte avhør og vil fortsette med denne innsatsen fremover.

Regjeringen arbeider nå med en ny opptrappingsplan som skal redusere forekomsten av vold i nære relasjoner samt styrke ivaretagelsen av barn utsatt for vold og overgrep (jf. Dokument 8:54 S (2014-2015)). Planen skal sikre tverrfaglig bredde i tiltakene og god samordning. Det tas sikte på å legge frem planen høsten 2016.

Arbeidet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet

Tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og andre former for alvorlige begrensninger av unges frihet er former for vold i nære relasjoner. Regjeringen vil bekjempe tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger i unges frihet gjennom tilpassede hjelpetilbud til de som er utsatt, og forebyggende innsats i de berørte miljøene, samt gjennom støtte til de berørte miljøenes eget arbeid. Det er bevilget 10 millioner kroner i 2015 for å stimulere frivillige organisasjoner til å forebygge tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet. For 2016 er det satt av 9,53 millioner kroner til dette arbeidet.

Regjeringen har flere tiltak på området. Et viktig tiltak er 30 minoritetsrådgivere på ungdomsskoler og videregående skoler. En brukerundersøkelse av ordningen er lagt frem høsten 2015. Andre tiltak er fire integreringsrådgivere ved utenriksstasjoner og et nasjonalt tverretatlig kompetanseteam mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Koordineringen

av det nasjonale kompetanseteamet ble flyttet fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet til Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet 1. september 2015. På denne måten har arbeidet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresrelatert vold blitt nærmere knyttet til et bo- og støttetilbud for unge over 18 år som er utsatt for tvangsekteskap og æresrelatert vold. Arbeidet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse kommer på denne måten også nærmere innsatsen mot vold og seksuelle overgrep mot barn og unge, og tiltaksplanen *En god barndom varer livet ut*. Gjennom nye nettsider om det nasjonale kompetanseteamet, er informasjon om tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresrelatert vold oppdatert og gjort mer tilgjengelig. I tillegg er det utviklet en mobil applikasjon, #meg, som skal være til hjelp for ungdom som er i fare for, eller som blir utsatt for, tvangsekteskap i Norge og i utlandet.

Unge som har vært utsatt for trussel om tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold, og har brutt med familie og nettverk, har ofte store problemer med å bygge seg nye liv. De som har vært utsatt for tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold (eller står i fare for å bli det), kan få plass i et bo- og støttetilbud, som er for personer over 18 år. Regjeringen har økt støtten til dette tilbudet både i 2014 og 2015. Det gis totalt 13,2 millioner kroner til tilbudet i 2015. I revidert nasjonalbudsjett 2015 er det gitt ytterligere 0,8 millioner kroner for å sette i gang et utviklingsprosjekt som skal se på gode modeller for organisering av tilbudet. Dette følger opp anbefalingene fra en nylig kartlegging av tilbudet. Regjeringen vil styrke ettervernet i bo- og støttetilbudet i 2016 med to millioner kroner, til totalt 15,6 millioner kroner.

Et tilfelle av kjønnslemlestelse er et for mye. En stor gruppe jenter og kvinner er blitt kjønnslemlestet før de kom til Norge. Gjennom gode helse- og omsorgstilbud, informasjon til nyankomne og dialog med de berørte skal nye tilfeller av kjønnslemlestelse forhindres, og de som har vært berørt av det, skal få den hjelpen de trenger. Holdningsskapende arbeid om helsekonsekvenser, og informasjon om at kjønnslemlestelse er en alvorlig straffbar handling, er viktig.

Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016) har 22 tiltak. Flere av tiltakene har som mål å få til en større spredning av kompetanse i offentlige tjenester. Hovedvekten av tilbudene når det gjelder forebygging og behandling av kjønnslemlestelse er etablert i helsesektoren. Planen følges opp av Institutt for samfunnsforskning. Første delrapport har pekt på strukturelle utfordringer i offentlige virksomheter, organisering av arbeidet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet. Andre delrapport ser blant annet på arbeidet mot

kjønnslemlestelse. Den omfatter også en kartlegging av tjenesteapparatets arbeid. Kartleggingen viser at kunnskapen og beredskapen i hjelpeapparatet har blitt bedre, sammenlignet med tidligere studier.

2.6 Et barnevern som gir omsorg, trygghet og utviklingsmuligheter

Alle barn i Norge som trenger hjelp på grunn av omsorgssvikt og overgrep skal raskt få et godt tilbud. Barnevernet skal arbeide forebyggende og være et sikkerhetsnett for barn og ungdom når foreldre av ulike grunner ikke greier å gi barna sine den omsorgen de trenger. Barnevernet skal møte barn og foreldre med respekt og legge vekt på barna sine behov for trygghet og omsorg. Kunnskap om behovene til barn og familier og kompetanse til å gi god hjelp er helt nødvendig. De tilsatte i barnevernet gjør et verdifullt arbeid hver dag, og regjeringen har som mål å bedre denne tjenesten ytterligere.

Regjeringen vil styrke det forebyggende arbeidet rettet mot utsatte barn, unge og familiene deres, slik at en kan komme tidlig inn med gode tiltak og unngå problemutvikling. Det er viktig å støtte og utvikle tiltak og metoder som kan bedre omsorgsevnen til foreldrene for å unngå plassering i fosterhjem og på institusjon.

Regjeringen vil utvikle videre det kunnskapsbaserte barnevernet. Målet er at barn og foreldre møter en tjeneste med høy kvalitet, slik at de får nyttig hjelp gjennom alle tiltakene fra barnevernet. Kommunalt og statlig barnevern må tilby hjelp som er tilpasset behovene til barn og ungdom, enten det gjelder hjelp i hjemmet, i fosterhjem, på institusjon eller i egen bolig, når den unge har behov for det.

Regjeringen vil legge frem en stortingsmelding om fosterhjemsomsorgen. Det er videre satt i gang et arbeid for å følge opp regjeringsplattformens mål om strukturendringer i barnevernet. Dette er et arbeid som vil berøre både det statlige og det kommunale barnevernet. Det er også nedsatt et eget lovutvalg som skal gjennomgå barnevernloven. Under gis en nærmere redegjørelse for regjeringens innsats og planer på barnevernsområdet.

Antallet barn i barnevernet

De mest utsatte barna trenger hjelp fra barnevernet og/eller andre hjelpeinstanser. 53 100 barn og unge fikk tiltak fra barnevernet i løpet av 2014, om lag det samme som i 2013. 82 prosent fikk hjelpetiltak og 18 prosent fikk omsorgstiltak. Andelen barn og unge med hjelpetiltak er redusert, mens andelen under omsorg har økt med seks prosent dette året.

Styrket kapasitet i kommunalt barnevern

De siste års satsing på kommunalt barnevern gjennom øremerkede midler har gitt en kraftig økning i stillinger. Det er øremerket midler til 920 nye stillinger fra 2011 til 2015. I tillegg er det øremerket 30 millioner kroner til ytterligere stillinger i 2016. Veksten i stillinger har ført til bedre kapasitet i barneverntjenestene. Fra 2010 til første halvår 2014 har antallet barn i tiltak per saksbehandler i barnevernet blitt redusert fra 12 til 10 barn per stilling. Den fulle effekten av flere stillinger vil vi ikke se før alle de nye stillingene er besatt og tiltakene har fått lov til å virke. Det forventes derfor fortsatt en positiv utvikling i tiden fremover.

Barns rett til medvirkning i barnevernet

Barn har rett til innsyn i og innflytelse over beslutninger som gjelder dem selv. Barn og ungdom i barnevernet skal ha anledning til å si hva de mener og ønsker før det tas avgjørelser om dem og for dem. Dersom barn og ungdom ikke blir tatt med på råd i sin egen sak, gis det et signal om at samfunnet ikke tar dem på alvor. Barns medvirkning i barnevernet er derfor viktig.

For å styrke barns rett til medvirkning ble det i 2014 inntatt en ny overordnet bestemmelse i barnevernloven. Bestemmelsen styrker barns medvirkning i alle forhold som berører barnet og sikrer at det tilrettelegges for samtaler med barnet. Det skal sikres at barnet blir godt og skikkelig informert, blir hørt, får anledning til å uttale seg i trygge omgivelser og på måter som gir barnet en følelse av å bli lyttet til og tatt hensyn til. Barna skal få si sin mening under hele forløpet i barnevernet, ikke bare i de tilfeller der barnevernet skal treffe en beslutning. Loven åpner også for at barn kan gis anledning til å ha med seg en person barnet har særlig tillit til.

Det er sentralt at de ansatte har tilstrekkelig kunnskap om hvilken rett barn har til medvirkning, samt gode metoder for å ivareta rettighetene i praksis. I 2009 utarbeidet Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet veilederen *Snakk med meg!* og en DVD med eksempler på gode samtaler med barn. Materialet ble sendt alle landets barneverntjenester. I 2014 ble Aust- og Vest-Agder tildelt 1,6 millioner kroner for å innføre en anerkjent metode for å snakke med barn, *Barnesamtalen*. Dette er et samarbeidsprosjekt mellom to fylkesmenn som omfatter alle barneverntjenestene i de to fylkene. Det ble videre tildelt 550 000 kroner til opplæringsvirksomhet om barnesamtalen i 2015, og samme bløp vil bli tildelt i 2016. Forandringsfabrikken har gjennom Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet fått støtte til et 3-årig utviklingsarbeid kalt *Mitt Liv*. Målet er å bedre barns medvirkning i det kommunale

barnevernet. Utviklingsarbeidet skal finne frem til arbeidsmåter, holdningsarbeid og rutiner som bidrar til å implementere lovendringene om barns medvirkning.

Hjelpetiltak som virker

Regjeringen er opptatt av at kvaliteten på tiltakene i barnevernet er god. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet har fått i oppdrag å lage utkast til et langsiktig fagutviklingsprogram for hjelpetiltak, som også skal innbefatte tiltak for oppfølging av unge med erfaring fra barnevernet etter fylte 18 år og opp til 23 år. I følge en ny forskningsrapport om hjelpetiltak i barnevernet er de fleste barn som mottar hjelpetiltak fornøyd med hjelpen de får. Rapporten viser også at det er skjedd en dreining fra at familier og barn mottar tradisjonelle støttetiltak til at flere mottar veiledningstiltak som er endringsrettede. Oppdraget om et langsiktig fagutviklingsprogram for hjelpetiltak vil blant annet bygge på kunnskap fra denne rapporten.

Bedre tilbud til utsatte sped- og småbarn og deres foreldre

Det statlige tilbudet til utsatte sped- og småbarn og deres foreldre ivaretas av sentre for foreldre og barn. Sentrene tilbyr utredning av omsorgssituasjonen til barnet og/eller endringstiltak med fokus på tilknytning, samspill og foreldreferdigheter. Sentrene er frivillige hjelpetiltak for gravide og foreldre. Kommunene kan henvise familier til opphold ved senter for foreldre og barn, etter å ha undersøkt saken. Sentrenes endringstiltak for utsatte foreldre med sped- og småbarn gjør at man kan unngå omsorgsovertagelse.

Regjeringen prioriterer foreldrestøttende tiltak høyt. Et godt tilbud til de yngste barna er viktig for å kunne gi tidlig hjelp og forebygge senere problemer. Et opphold på et senter for foreldre og barn kan være et godt og nødvendig tiltak for mange familier. I budsjettforliket for 2015 ble det besluttet å bevilge 35 millioner kroner til kjøp av plasser fra fem ideelle sentre for foreldre og barn. Regjeringen stoppet også den planlagte nedbyggingen av enkelte statlige barne- og familiesentre i 2014.

Utvidet adgang til å pålegge hjelpetiltak styrker barns rettsikkerhet

Regjeringen har i sin politiske plattform sagt at «Barnevernet må få større adgang til å gi nødvendige hjelpetiltak, også uten samtykke der det er nødvendig for å forebygge omsorgsovertakelse». Regjeringen sendte i oktober 2014 på høring forslag om å utvide adgangen til å pålegge hjelpetiltak. Forslaget fikk bred støtte av høringsinstansene, jf. Prop. 72 L (2014-2015) *Endringer i barnevernloven (utvidet adgang til å pålegge hjelpetiltak)*. Lovendringen ble vedtatt av Stortinget 11. juni 2015. Det tas sikte på ikrafttredelse 1. april 2016.

Å styrke barns rettsikkerhet står sentralt. Lovendringen gir barnevernet et nytt virkemiddel for å gi barn den hjelpen de trenger. Formålet er å forbedre situasjonen til barnet og forebygge mer inngripende tiltak som omsorgsovertakelse. Barn skal i første rekke vokse opp hos foreldrene sine. Det beste for barna er derfor at de som trenger hjelp, får hjelpen i hjemmet. Hensynet til barna må veie tyngst, og derfor skal ikke foreldre kunne avvise nødvendig hjelp.

Hjelpetiltak kan ikke pålegges før frivillige tiltak er forsøkt eller vurdert. Beslutningsmyndigheten til å fatte vedtak om pålegg skal ligge hos fylkesnemnda for barnevern og sosiale saker. Endringene innebærer at det kan pålegges tre typer tiltak. *Kompenserende tiltak*

er utvidet til også å omfatte opphold i besøkshjem, avlastningstiltak, fritidsaktiviteter, leksehjelp eller bruk av støttekontakt. Målet er å redusere belastninger hos barnet, sikre barnet stimulering og deltakelse i aktivitet. *Omsorgsendrende tiltak* innebærer ulike former for foreldreveiledning. Målet er å gi foreldre hjelp til å gi omsorg slik at barnet får en positiv utvikling. *Kontrolltiltak* som urinprøver og meldeplikt kan også pålegges. Målet er å kontrollere at barn ikke utsettes for overgrep eller mishandling. Lovendringen innebærer også lemping av vilkårene for pålagt tilsyn i hjemmet. Barnevernet har nå mulighet til å iverksette tilsyn i hjemmet før situasjonen er blitt så alvorlig at omsorgsovertakelse er nødvendig.

Lovutvalg som skal gjennomgå barnevernloven

I november 2014 ble det nedsatt et lovutvalg som skal gjennomgå barnevernloven. Formålet er å foreta en språklig, teknisk og strukturell forenkling av loven, og tilpasse regelverket bedre til den generelle samfunns- og kunnskapsutviklingen som har funnet sted etter at barnevernloven trådte i kraft i 1992. I tillegg til forenkling av loven skal utvalget se på enkelte problemstillinger som barnevernets ansvarsområde, forebyggende arbeid, prinsippene i barnevernet, tidsriktig barnevernlov, partsrettigheter og samvær og eventuell rettighetsfesting. Utvalget skal levere sin utredning innen 15. august 2016.

Godt barnevern for alle som bor i Norge

Barnevernloven gjelder for alle barn som oppholder seg her i landet, uavhengig av barnets statsborgerskap, oppholdsstatus eller bakgrunn. Alle barn som bor i Norge har rett til beskyttelse mot overgrep og omsorgssvikt. Vold, overgrep og mishandling skal ikke bortforklares med henvisning til kulturelle forskjeller. Regjeringens mål er at ansatte i barnevernet skal ha kunnskap og kompetanse til å møte barn og familier med innvandrerbakgrunn på best mulig måte. Ønsket er at alle ansatte i barnevernet kan tilpasse kommunikasjon og tiltak på en måte som uttrykker respekt og tillit.

Barn med innvandrerbakgrunn er overrepresentert i barnevernsstatistikken. Kontakten med barnvernet er imidlertid mindre blant norskfødte barn med innvandrerforeldre, enn blant dem som selv har innvandret. Utviklingen er med andre ord positiv. Lavest andel barn i barnevernet er norske uten innvandrerbakgrunn med 3,2 prosent, mens norskfødte med innvandrerbakgrunn utgjør 5,4 prosent. Innvandrerbarn ligger høyest med 7,6 prosent. Tiltak for enslige mindreårige flyktninger ved bosetting forklarer de høyeste tallene.

Den siste tiden har myndighetene hatt stor oppmerksomhet rundt barnevernssaker der familier fra Øst-Europa inngår. Disse gruppene når imidlertid ikke samme omfang som andre innvandrergrupper når det gjelder barnevernvedtak. Barn og ungdom som har innvandret på grunn av flukt, har desidert høyest rate med tiltak, uansett alder.

Enslige mindreårige asylsøkere under 15 år er en gruppe som har behov for god oppfølging. Evalueringen av omsorgsreformen i barnevernet for denne gruppen viste at barna har behov for bedre psykososial oppfølging, og særlig fra psykisk helsevern. Det ble også avdekket et behov for bedre flyktningfaglig kompetanse i arbeidet. Innsatsen for enslige mindreårige asylsøkerbarn er omtalt i kap. 4.5.

Arbeidet mot menneskehandel har særlig oppmerksomhet, noe som blant annet forutsetter utvikling av bedre systemer for identifisering og oppfølging av antatte ofre for menneskehandel. Regjeringen vil i løpet av 2016 legge frem en ny handlingsplan som ivaretar anbefalingene Europarådets ekspertgruppe har identifisert i sin Norgesrapport. Barneperspektivet skal ha en sentral plass i den nye handlingsplanen. En rapport fra Forskningsstiftelsen Fafo i 2015 identifiserer svakheter ved dagens system og regelverk. Resultater fra denne forskningen vil inngå som bidrag i det videre arbeidet.

God kommunikasjon er et sentralt element i barnevernets arbeid. Det kreves tillit for å komme i dialog. Informasjon om hva barnevernet er, hvilke oppgaver det har og ikke minst hvilket lowerk det opererer innenfor, er informasjon som bør nå ut i større og bedre grad når det gjelder brukere med innvandrerbakgrunn. Det er også viktig å bygge gode relasjoner til frivillige organisasjoner og ressurspersoner som kan være brobyggere i arbeidet. Det arbeides på mange områder for å bedre situasjonen. Det er iverksatt en rekke tiltak for å større grad å nå ut til innvandrerbefolkningen, som rekruttering av studenter med innvandrerbakgrunn i barnevernspedagogutdanningen, flerkulturell kompetanse inn i utdanningene, videreutdanningen «Barnevern i et minoritetsperspektiv», mentorordningen «Nattergalen» hvor studenter er mentorer for barn med minoritetsbakgrunn, foreldreveiledning, kartlegging av innvandreres tillit til barnevernet og informasjon om barnevernet utarbeidet på flere språk.

Bedre psykisk helse

Forskning, tilsyn og andre kunnskapskilder viser at en høy andel av barn og ungdom som er utsatt for omsorgssvikt og overgrep har psykiske vansker. Mange barn og unge som barnevernet kommer i kontakt med har behov for hjelp og behandling for psykiske helseproblemer. Helsetjenestens ansvar omfatter både barn som mottar hjelpetiltak fra barnevernet og barn som er plassert utenfor hjemmet, enten i fosterhjem eller institusjon.

Regionalt kunnskapscenter for barn og unge (RKBU) Midt-Norge og NTNU la våren 2015 frem resultatene fra en studie om den psykiske helsen hos barn og ungdom på barneverninstitusjoner. Kartleggingen viser at hele 76 prosent av barn og ungdom på barneverninstitusjoner har en eller flere psykiske lidelser. Samtidig oppgir kun en av fire at de har fått hjelp for disse lidelsene fra BUP (barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk). Studien dokumenterer at mange av barna og ungdommene på barneverninstitusjoner har store og sammensatte psykiske vansker som overstiger det barnevernet selv har kompetanse til eller ansvar for å håndtere. Leder for barnevernet er derfor gitt adgang til å henvise til psykisk helsevern for barn og unge.

Regjeringen er opptatt av at barn i barneverninstitusjoner skal få mer og bedre psykisk helsehjelp. Helse- og omsorgsdepartementet og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet fikk i tildelingsbrevene for 2015 følgende likelydende oppdrag:

- Kartlegge hvilke erfaringer barn og unge i barnevernsinstitusjoner har med fastleigeordningen, psykisk helsevern for barn og unge og med tverrfaglig

spesialisert rusbehandling.

- Utrede hvordan barna skal sikres nødvendige og forsvarlige helsetjenester på disse områdene.
- Sammenfatte erfaringene med etablering av felles institusjoner for psykisk helsevern og barnevern.
- Videreføre og implementere opplæringsprogrammet om psykisk helse rettet mot ansatte på barneverninstitusjoner.
- Utrede juridiske problemstillinger knyttet til helsepersonells virksomhet i barnevernsinstitusjoner.
- Vurdere tiltak for å sikre tettere samarbeid mellom kunnskapssentrene, slik at det utvikles et større og mer slagkraftig kompetansemiljø.

I oktober 2015 ferdigstilte de to direktoratene rundskrivet *Samarbeid mellom barneverntjenester og psykiske helsetjenester til barnets beste*. Rundskrivet er presentert på flere konferanser og samlinger, og implementeringen vil fortsette i 2016. Direktoratene er også godt i gang med å utforme rutiner og samarbeidsavtaler for samarbeidet mellom barnevern og psykisk helse (lokalt, regionalt og nasjonalt nivå).

Det ble etablert et samarbeidsforum om barnevern og psykisk helse i 2014 med representanter fra barnevern, psykisk helsevern, tilsynsmyndigheter og organisasjoner med brukererfaringer. Våren 2015 ble det i tillegg etablert en tverrfaglig arbeidsgruppe som skal fremme forslag og anbefalinger til hvordan barn i barneverninstitusjoner kan sikres nødvendig og forsvarlig helsehjelp.

I 2016 er det satt av seks millioner kroner for å styrke tilbudet om psykisk helsehjelp for barn i barnevernet.

Bedre oppfølging av innsatte under 18 år - samarbeid med justis- og kriminalomsorgen

Regjeringen vil at innsatte i kriminalomsorgen under 18 år skal følges opp av relevante aktører og tjenester. Barn som er fengslet kan ha behov for hjelp fra blant annet barneverntjenesten etter endt straffegjennomføring, i tillegg til oppfølging fra helsetjenester og utdanningstilbud. Derfor er et bedre samarbeid mellom blant annet barnevernet og kriminalomsorgen viktig.

Kriminalomsorgen opprettet, som et pilotprosjekt, en særskilt ungdomsenhet for lovbrutere mellom 15 og 18 år i Bergen høsten 2009. Enheten inkluderer et tverretatlig team. Teamet skal sørge for flerfaglig tilnærming både under varetekt og soning av fengselsstraffen. Teamet skal også tilrettelegge for at de berørte myndighetene følger opp ungdommene under og etter oppholdet i ungdomsenheten. Basert på en avtale med Justis- og beredskapsdepartementet,

evaluerer forskningsinstituttet NOVA ungdomsenheten og det tverretatlige teamet. Evalueringen skal være ferdig rundt 1. mars 2016. Kriminalomsorgen arbeider med å etablere en tilsvarende ungdomsenhet på Østlandet. Enheten vil stå ferdig ved årsskiftet 2015-2016. Mottak av innsatte vil skje fra mars 2016.

Skolestøttende tiltak for barn i barnevernet

Barn med barnevernserfaring har det oftere vanskeligere på skolen enn andre barn. De har lavere skoleprestasjoner i grunnskolen og færre fullfører videregående opplæring eller høyere utdanning sammenlignet med øvrige unge. Samtidig viser forskning at det å mestre skole og utdanning er den enkeltfaktoren som ser ut til å ha størst betydning for å lykkes i voksenlivet. Skole og opplæring for barn i barnevernet er derfor et viktig innsatsområde.

Regjeringen bevilget 10 millioner kroner i 2014 til styrket innsats for å skape en bedre tilpasset skole- og utdannings situasjon for barn i barnevernet. Satsingen er videreført i 2015 og vil bli videreført i 2016. Viktige mål er å endre holdninger og praksis både i barneverns- og skolesektoren, og å styrke samarbeidet mellom sektorene. Gjennomføring ledes av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Det er blant annet innført skoleansvarlige ved alle statlige institusjoner og gjennomført dialogkonferanser i alle landets fylker. Formålet med konferansene har vært å diskutere hensiktsmessige tiltak og å skape engasjement, bevissthet og eierskap til endringsarbeidet. Et annet viktig formål har vært å gi innspill til en nettbasert veileder om samarbeidet mellom barnevern og skole. Veilederen er rettet mot ansatte i barnevern og skolesektoren og er utgitt av Barne-, ungdoms og familiedirektoratet i samarbeid med Utdanningsdirektoratet. Som en del av skolesatsingen er det også gjennomført en kartlegging av holdninger til skole og utdanning for barn i barnevernet blant ansatte i barnevern- og skolesektoren. Videre er det under utarbeidelse et eget opplæringsprogram for ansatte i statlige barneverntiltak. Det skal også sees nærmere på noen tiltak som har vært prøvd ut i andre land med god effekt.

Stortinget vedtok i juni 2015 Prop. 82 L (2014-2015) *Endringer i opplæringslova og privatskolelova (krav om relevant kompetanse i undervisningsfag m.m.)*. Ikrafttredelse for lovendringene var 1. august 2015. Endringene klargjør blant annet hvilke avgjørelser i skolesammenheng som barneverntjenesten kan ta på vegne av barnet etter en omsorgsovertakelse, og hvilke avgjørelser barnets foreldre fremdeles skal kunne ta.

Felles retningslinjer for samarbeid og ansvarsdeling mellom barneverntjenesten og arbeids- og velferdsforvaltningen

I Prop. 106 L (2012-2013) *Endringer i barnevernloven* fremgår det at Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet i samarbeid med Arbeids- og sosialdepartementet skal sørge for at det utarbeides felles retningslinjer for samarbeid og ansvarsdeling mellom barneverntjenesten og arbeids- og velferdsforvaltningen. Stortinget sluttet seg til forslaget. I regjeringens politiske plattform fremgår det videre at regjeringen vil bidra til et tettere samarbeid mellom ulike tjenester, herunder barneverntjenesten og NAV, for å unngå at barn blir kasterballe mellom offentlige etater.

Arbeids- og velferdsforvaltningen har et ansvar for å sette inn tiltak for å redusere belastninger som barn og familier opplever som følge av levekårsutfordringer og fattigdom, mens barneverntjenesten må sette inn tiltak når problembelastninger i familien har konsekvenser for barns omsorgssituasjon, enten ved at barnet utsettes for omsorgssvikt eller det er forhøyet risiko for omsorgssvikt. Barnevernet må ofte forholde seg til velferdsbehov hos barn og familier, uten at situasjonen for barna nødvendigvis er preget av akutt risiko eller omsorgssvikt. Barneverntjenesten blir ofte stående alene med oppfølgingsansvaret når det gjelder ettervern for ungdom i alderen 18-23 år. Felles retningslinjer vil kunne bidra til bedre koordinering og samordning av tjenester ovenfor barn, ungdom og familier som har behov for tiltak fra begge tjenester. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og Arbeids- og velferdsdirektoratet har fått i oppdrag å utarbeide retningslinjene i tildelingsbrevene for 2015.

Velfungerende fylkesnemnder for barnevern og sosiale saker

Intensjonen med opprettelsen av nemndene i 1992 var å styrke rettssikkerheten for barn og foreldre ved å etablere et organ som var uavhengig og frittstående. Saksbehandlingen skulle skje etter reglene for domstolene, og juridisk og faglig innsikt skulle kombineres med legmannsskjønn. Et ytterligere mål var at nemndene skulle sørge for rask, betryggende og tillitvekkende saksbehandling. Det er avgjørende for et velfungerende barnevern at fylkesnemndene fungerer etter intensjonen. Kort saksbehandlingstid i fylkesnemndene i samsvar med barnevernlovens tidskrav er viktig i sakene der barna bor hjemme, og for barna som er plassert utenfor hjemmet, mens saken behandles.

Det ble i juni 2014 igangsatt en evaluering av fylkesnemndene for barnevern og sosiale saker.

Evalueringen har særlig sett på sammenhengen mellom effektivitet, organisering og rettssikkerhet, og på om det er forskjeller mellom nemndene. Evalueringsrapporten fra Oxford Research forelå i mai 2015. På generelt grunnlag viser evalueringen at saksbehandlingsreglene ivaretar partenes rettssikkerhet på en god måte. Evalueringen viser også at det har vært en forbedring i nemndenes effektivitet og produktivitet, men at saksbehandlingstiden fortsatt er for lang i for mange av de ordinære sakene. Det er store forskjeller mellom nemndene når det gjelder saksbehandlingstid, effektivitet og produktivitet, praktisering og gjennomføring av saker. Barneverntjenestene, fagkyndige og alminnelige medlemmer har tillit til fylkesnemndenes avgjørelser. Advokatene har noe mindre tillit til avgjørelsene og foreldrenes tillit til nemnda varierer. Barn og ungdom opplever fylkesnemnda som en påkjenning.

Riksrevisjonen har også gjennomført en forvaltningsrevisjon av fylkesnemndene, jf. Dokument 3:10 (2014-2015) *Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og saksbehandlingspraksis i fylkesnemndene for barnevern og sosiale saker*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet vil i 2016 følge opp anbefalinger fra forvaltningsrevisjonen og fra evalueringen.

I revidert nasjonalbudsjett 2014 ble fylkesnemndene styrket med fem millioner kroner for å øke saksbehandlingskapasiteten. Satsingen ble videreført med 10 millioner kroner i 2015. Stortinget sluttet seg gjennom behandlingen av Prop. 72 L (2014-2015) til forslaget om å utvide muligheten til å pålegge hjelpetiltak. Lovendringen vil tre i kraft 1. april 2016. For å dekke økte driftsutgifter som følge av lovendringen, øker regjeringen driftsbevilgningen til fylkesnemndene med 10,6 millioner kroner i 2016.

Bedre fosterhjemsomsorg

Regjeringen skal legge frem en stortingsmelding om fosterhjemsomsorgen våren 2016. Flere rapporter de siste årene har pekt på utfordringer i fosterhjemsomsorgen og det er behov for en debatt om dette viktige området. Meldingen skal gi grunnlag for å føre en offensiv politikk for å fornye, forenkle og effektivisere fosterhjemsområdet. Viktige tema i meldingen vil være rammevilkår for fosterforeldrene, rekruttering og oppfølging av fosterhjem, utredning av barnet før det flytter i fosterhjem og fosterbarns overgang til voksenlivet.

Arbeidet med å rekruttere nok fosterhjem har høy prioritet. Det ble i 2015 bevilget fem millioner kroner ekstra til rekruttering av flere fosterhjem. I 2016 bevilges ytterligere fem millioner kroner, til sammen 10 millioner

kroner, til rekruttering av fosterhjem. Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) bygger opp tilbud om kunnskapsbasert gruppeveiledning for alle kommunale fosterhjem. Kommuner med størst behov skal prioriteres. Tilbudet skal være gratis for kommunene og for fosterforeldrene. Det ble satt av 10 millioner kroner til dette arbeidet i 2014 og innsatsen fortsetter i 2015 og 2016 med like store midler.

Ny ansvarsdeling i barnevernet

I regjeringens politiske plattform og i stortingsmeldingen om kommunereformen (Meld.St. 14 (2014-2015)) fremgår det at kommunene bør gis et større faglig og økonomisk ansvar for barnevernet. En ny kommunestruktur vil kunne medføre større og mer robuste barnevernstjenester med bedre forutsetninger for å kunne ivareta et mer helhetlig ansvar.

Regjeringens ambisjon med endringer i ansvarsdelingen er et bedre barnevern der flere barn får riktig hjelp til rett tid. En endret ansvarsdeling skal blant annet bidra til mer tilpassede tjenestetilbud for utsatte og familier, sterkere vekt på forebygging og tverretattlig samarbeid i kommunene og bedre oppfølging av barn som er i tiltak. Økt faglig og økonomisk ansvar vil sette kommunene bedre i stand til å etablere egne tiltak, både tiltak som kan forebygge alvorlig omsorgssvikt og tiltak for barn som må plasseres utenfor hjemmet.

Det vil fortsatt være behov for en statlig andrelinjetjeneste, som kan utfylle det kommunale tjenestetilbudet. Kommunene vil, også etter en kommunereform, ha ulike faglige og kapasitetsmessige forutsetninger for å ivareta et mer helhetlig ansvar for barnevernet. Staten vil ha oppgaver og ansvar som anses som nødvendig for å sikre kvalitet i tiltaksapparatet og redusere risikoen for brudd på barns rettssikkerhet. Dette kan være oppgaver som krever særlig kompetanse, for eksempel i arbeidet med barn og ungdom som har behov for de mest spesialiserte og inngripende tiltakene i barnevernet.

Det tas sikte på at en egen lovproposisjon om ny ansvarsdeling i barnevernet legges frem for Stortinget i 2017. Regjeringen er også opptatt av at endringer må gjennomføres på måter som sikrer forutsigbarhet både for barna og familiene som mottar hjelp fra barnevernet og for de ansatte. Økt kommunalt ansvar for barnevernet skal prøves ut i form av forsøksvirksomhet før endringer iverksettes nasjonalt. Forsøket starter i 2016 og gjennomføres i tre kommuner. I forsøket skal kommunene gis fullt ansvar for hjelpetiltak og fosterhjemstilbudet. Staten skal fremdeles ha ansvaret for å tilby institusjonsplasser og beredskapshjem, men forsøkskommunene skal i større grad enn i dag kunne

velge tiltak for det enkelte barn. Kunnskap fra forsøket skal bidra til gode endringsprosesser i forbindelse med en fremtidig strukturreform i barnevernet.

2.7 Trygge og inkluderende nærmiljø

Nærmiljøet er en viktig ramme rundt barn og ungdoms oppvekst og deltakelse. Det er i lokalmiljøene barn og ungdom bor, og det er her det må legges til rette for et oppvekstmiljø hvor alle skal kunne føle seg trygge og inkludert. Trygghet i hverdagen er en del av den norske velferden og viktig for den enkeltes frihet og livskvalitet.

Vold og annen kriminalitet finner vi i alle deler av landet. Dette berører barn og ungdom, både som ofre og som utøvere. Regjeringen understreker i sin politiske plattform at aktivt forebyggende arbeid er svært viktig i kampen mot kriminalitet. Arbeidet må involvere lokalsamfunn, frivillige organisasjoner, idrettslag, skolen og kommunen, i tillegg til politiet og kriminalomsorgen. Regjeringen ønsker målrettede satsinger, tydelige holdninger og gode forbilder for å bekjempe negative utviklingstrekk. En godt koordinert oppfølging av barn og ungdom som har begått vold og kriminelle handlinger må skje i tett samspill med familie og andre omsorgspersoner. De positive oppvekstvilkårene som gjelder for de fleste, må videreutvikles for å fange opp de som er sårbare situasjoner eller har falt utenfor.

Radikalisering har fått økt oppmerksomhet de siste årene. Regjeringen vektlegger en bred innsats for å forebygge radikalisering og voldelig ekstremisme. Det er nødvendig med tidlig innsats fra en rekke aktører for å forhindre rekruttering og hjelpe de som er kommet inn, ut av miljøet. Å skape et inkluderende skolemiljø er et viktig ledd i dette arbeidet.

2.7.1 Barn og ungdom på rett spor – kriminalitetsforebygging som virker

For å sikre gode oppvekstvilkår er det av betydning at barn og ungdom får prioritet i lokalt kriminalitetsforebyggende arbeid. Lokalmiljøet må være i stand til å fange opp og hjelpe barn som faller utenfor og som ikke har det bra. Skole, helsetjeneste, barnevern, frivillige organisasjoner, politi og andre må samarbeide og ha gode metoder for håndtering av situasjoner som oppstår.

Barn og ungdom begår lovbrudd, og noen begår alvorlige kriminelle handlinger gjentatte ganger. Tidlig innsats er avgjørende for å unngå at barn og ungdom utsettes for, eller involveres i kriminalitet. Barns erfaring som offer eller gjerningsperson må oppdages raskt for å forebygge negative konsekvenser. Forebygging er den viktigste

tilnærmingen for å hindre at kriminelle handlinger skjer. Tiltak skal være kunnskapsbaserte med mål om å være i forkant av kriminalitetsutviklingen.

Kriminalitet blant barn og ungdom

Det har vært en nedgang i den registrerte barne- og ungdomskriminaliteten i årene 2010 til 2014. Nedgangen skjer innenfor alle kriminalitetstyper. Gutter er sterkt overrepresentert når det gjelder registrerte lovbrudd. I 2014 sto gutter for 84 prosent av registrerte lovbrudd begått av barn og ungdom mellom 10 og 22 år. Politiets tall viser at det har vært en nedgang i antall registrerte gjengangere fra 2010 til 2014. Til tross for at antall unge gjengangere går ned, viser politiets oversikter at de som begår mest kriminalitet synes å fortsette med det over tid. Dette viser et behov for tettere oppfølging av unge som begår mye kriminalitet.

I et historisk perspektiv har de unge kriminelle blitt eldre. På slutten av 1950-tallet var kriminaliteten mest utbredt blant 14-åringene. I dag topper 19-åringene kriminalitetsstatistikken. Ungdom er oftere involvert i voldsepisoder enn andre aldersgrupper. Data fra lokale ungdomsundersøkelser (Ungdata) viser at gutter utøver mer vold enn jenter og at de oftere er ofre for vold. Omfanget av vold som rapporteres gjennom lokale ungdomsundersøkelser har imidlertid gått noe ned de senere år.

Medietilsynets undersøkelse om barn og medier (2014) viser at en del barn rapporterer ubehagelige opplevelser fra sin aktivitet på internett. Politiet har i de siste årene sett økning i spredning av seksualiserte bilder og filmer som barn og unge har laget selv. Det er også registrert økning i seksuell utpressing/utnyttning knyttet til dette. Sju prosent av barn i alderen 13-16 år oppgir at de i løpet av det siste året har sendt nakenbilder av seg selv via mobil eller internett. Dette utgjør 20 000 barn i Norge.

Ungdom som begår kriminalitet har ofte tilleggspolproblemer som ustabile hjemmeliv, svak psykisk helse, dårlig skoletilpasning, svakt sosialt nettverk og rusproblemer. Generell velstandsøkning, forebyggende arbeid i regi av politi og andre aktører samt at barn og ungdom i større grad er hjemme i fritiden er foreslått både fra forskningshold og politiet som medvirkende årsaker til trenden med nedgang i kriminell aktivitet.

Regjeringens mål og innsatsområder

Regjeringen har som mål å redusere alvorlig kriminalitet, styrke forebygging og sørge for en mer effektiv straffesakskjede. Flere tiltak knyttet til disse målene vil ha positiv innvirkning på saker der barn og ungdom er utsatt for eller involvert i kriminalitet.

For å forebygge kriminalitet er det viktig å se sammenhengen mellom innsats på ulike samfunnsområder og å sikre en helhetlig tilnærming gjennom forpliktende tiltak. Gjennom tverrdepartementalt arbeid er det skissert en rekke tiltak rettet mot barn og ungdom i *Handlingsplan for forebygging av kriminalitet (2013-2016)*. Betydningen av tidlig innsats, kunnskap og samarbeid understrekes i planen.

En ny straffart *Ungdomsstraff* og en ny strafferettslig reaksjon *Ungdomsoppfølging*, for lovbrøtere som var under 18 år på handlingstidspunktet, trådte i kraft 1. juli 2014. Begge reaksjonene forutsetter samtykke fra lovbrøteren og vedkommendes verge(r). Ungdomsstraff idømmes av domstolen og er et alternativ til ubetinget fengsel og strengere samfunnsstraff. Ungdomsoppfølging kan ilegges som vilkår for betinget dom eller overføres fra påtalemyndigheten i mindre alvorlige saker. For begge reaksjonene fastsettes en gjennomføringstid ved domsavsigelse eller påtaleavgjørelse. Ansvar for straffegjennomføringen er lagt til konfliktrådene som alle har minst en ungdomskordinator. Innholdet er fastlagt i konfliktrådsloven og består av tre lovfestede elementer: et ungdomsstormøte, en omforent ungdomsavtale og et oppfølgingsteam.

Kriminalitetsforebyggende samarbeid er en bærebjelke i arbeidet med å hindre kriminalitet. *Politiråd* er et formalisert samarbeid mellom lokalt politi og kommunale myndigheter, hvor målet er å bidra til samvirke om kriminalitetsforebygging og trygghet i lokalsamfunnet. Ved inngangen til 2015 hadde politiet innledet et politirådssamarbeid med 412 av landets kommuner. En evaluering av politirådene i 2014 viste at politirådene bidrar til bedre informasjonsflyt og mer målrettet kriminalitetsforebygging.

En annen samordningsmodell er *SLT* (samordning av lokale rus- og kriminalitetsforebyggende tiltak). Modellen er i hovedsak avgrenset til forebygging blant barn og ungdom opp til 18 år, og noen steder opp til 23 år. Det er om lag 200 kommuner og bydeler som har etablert et slikt samarbeid. Justis- og beredskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet fordeler stimuleringsmidler til etablering og videreføring av SLT i kommunene. Om lag 14 millioner kroner er til fordeling i 2016. I kommuner som både har politiråd og SLT fungerer ofte politirådet som styringsgruppe for SLT-samarbeidet. Det er gode synergieffekter mellom disse modellene.

Justis- og beredskapsdepartementet bevilger midler til kriminalitetsforebyggende tiltak og prosjekt i regi av frivillige og andre ideelle organisasjoner samt private aktører. Om lag 7 millioner kroner er til fordeling i 2016.

Tiltak som er særlig rettet mot barn og ungdom, prioriteres.

Regjeringen har i 2015 besluttet å opprette et kompetansesenter for kriminalitetsforebygging, samt et departementsutvalg for kriminalitetsforebygging med en tilhørende referansegruppe. Kompetansesenteret skal bidra til kunnskapsbasert kriminalitetsforebygging, både nasjonalt og lokalt, gjennom innhenting og formidling av erfarings- og forskningsbasert kunnskap. Senteret skal arbeide med kompetanseutvikling og rådgivning, med særlig vekt på å bistå lokalt kriminalitetsforebyggende arbeid. Senteret vil bli organisert som en egen enhet under Sekretariatet for konfliktrådene (SfK). Departementsutvalget for kriminalitetsforebygging skal legge til rette for et tett samarbeid og en god samordning av den kriminalitetsforebyggende innsatsen mellom departementene.

Kriminalomsorgens ansvar for barn som pårørende av innsatte og domfelte bygger på straffegjennomføringsloven § 3 som sier at «Barns rett til samvær med sine foreldre skal særlig vektlegges under gjennomføringen av reaksjonen.» Det skal tas særlig hensyn til hva som er til barnets beste ved avgjørelser som gjelder domfelte eller innsatte som har ansvar for eller regelmessig samvær med sine barn. FNs barnekonvensjon gir barn selvstendige rettigheter til å opprettholde kontakt med sin fengslede forelder. For å sikre at barneperspektivet blir ivaretatt, er det innført barneansvarlige i alle kriminalomsorgens enheter. De barneansvarlige skal koordinere kriminalomsorgens arbeid overfor barn som pårørende, og bidra til at barn og unge sikres gode besøksforhold og informasjon. Syv fengsler har i 2015 besøksbus eller besøksleilighet som den innsatte og familien kan benytte. Dette gir større muligheter til felles aktiviteter og bidrar til å normalisere familieforhold i en unormal situasjon. Det etableres også stadig flere samtalegrupper (pappa- og mammagrupper og foreldreveiledningsprogram) for innsatte som har barn.

For barn under 18 år som settes i fengsel, er det etablert egne ungdomsenheter som skal legge til rette for et godt faglig tilbud både under oppholdet og i etterkant av løslatelsen. Kontakt med familie er tillagt stor vekt, og det er etablert besøksbybler for nærmeste pårørende i tilknytning til enhetene. Personellet som jobber i enhetene, er tverrfaglig sammensatt. Det skal sikres oppfølging tilpasset den enkelte unge innsatte. Dette er et tilbud til de unge lovbrøtere hvor alle andre alternativer er vurdert. Straffegjennomføring og varetekt utenfor fengsel skal være hovedregelen for unge lovbrøtere.

2.7.2 Radikalisering og voldelig ekstremisme – tidlig og målrettet innsats

Regjeringen la i juni 2014 frem *Handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme*. Planen består av 30 tiltak som ni departement samarbeider om. Hensikten er å fange opp personer i risikozonen så tidlig som mulig og møte dem med tiltak som virker. Behovet for tidlig forebyggende innsats gjennom et forpliktende samarbeid på tvers av sektorer, samt betydningen av kunnskap og kompetanse, er gjennomgående i planen.

Planen skal styrke arbeidet med å forebygge radikalisering og voldelig ekstremisme. Radikalisering forstås i denne sammenheng som en prosess der en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål. Voldelig ekstremisme forstås som aktiviteten til personer og grupperinger som er villige til å bruke vold for å nå sine politiske, ideologiske eller religiøse mål. Terror er den ytterste konsekvens av radikalisering og voldelig ekstremisme. Forebyggingsarbeidet er derfor sentralt for å sikre grunnleggende verdier som demokrati, menneskerettigheter og trygghet.

Regjeringen vektlegger en bred innsats for å forebygge radikalisering og voldelig ekstremisme. Det kan være ulike grunner til at personer søker seg til ekstreme miljøer. Utfordringene må møtes med kunnskap om risiko- og motivasjonsfaktorer, om hva man gjør når bekymring oppstår og hvilke tiltak som kan settes inn. Tiltakene i planen skal gi konkrete verktøy til de som arbeider med disse utfordringene i praksis.

Foreldre og foresatte er en ressurs når det gjelder å forhindre at unge radikaliseres og rekrutteres til ekstremistiske miljøer. Det er viktig at de skal kunne få veiledning dersom de er bekymret for at barna skal bli rekruttert inn i voldelige og ekstreme miljøer. Barne-, ungdoms og familiedirektoratet har derfor fått i oppgave å utvikle et program for veiledning av foreldre som er bekymret for barn på grunn av radikalisering og voldelig ekstremisme.

Den forebyggende innsatsen må skje i dialog med ungdom. Regjeringen har derfor gitt midler til ulike organisasjoner og miljøer for å arrangere dialogkonferanser for ungdom. Regjeringen har også tatt initiativ til å etablere et europeisk ungdomsnettverk mot voldelig ekstremisme. Ungdom fra hele Europa ble samlet til en konferanse i Oslo våren 2015, og ungdomsnettverket var et av initiativene under denne konferansen.

Regjeringen opprettet i 2015 to nye tilskuddsordninger på til sammen 17,5 millioner kroner til lokalt

arbeid mot radikalisering og voldelig ekstremisme. Midlene ble bevilget i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2015. Tilskuddsordningene kom blant annet som en konsekvens av at kommunene etterlyste penger til arbeidet med å forebygge og håndtere radikalisering og voldelig ekstremisme lokalt. Justis- og beredskapsdepartementet og Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet forvalter tilskuddsordningene. Midlene under Justis- og beredskapsdepartementet, 10 millioner kroner, er tildelt konkrete kommunale prosjekt innen forebygging eller bekjempelse av radikalisering og voldelig ekstremisme. Totalt 45 kommuner er involvert i prosjektene som har fått tilskudd. Sivilsamfunnets og ungdommens rolle i forebyggingsarbeidet er svært viktig. 7,5 millioner kroner er derfor lagt til en tilskuddsordning under Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet der kommuner kan søke om økonomisk støtte til lokal forebygging i samarbeid med frivillige aktører. Midlene skal stimulere til etablering av lokale arenaer for dialog og andre aktiviteter som retter seg inn mot ungdom. Midlene kan også benyttes til kompetanseheving. 31 kommuner ble høsten 2015 tildelt midler fra denne ordningen.

Regjeringen er opptatt av å motvirke trakassering og hatefulle ytringer på internett. I 2014 og 2015 har regjeringen bevilget 800 000 kroner til den nasjonale *Stopp hatprat-kampanjen*. For 2016 er det avsatt 200 000 kroner. Kampanjen er knyttet til Europarådets prosjekt *Young people combating hate speech online*. Kampanjen skal bidra til å forebygge trakassering og hatefulle ytringer på internett, og støtte ungdom som kan være spesielt utsatt for dette.

Kunnskap danner grunnlag for videreutviklingen av en forebyggende politikk på området. Konsortium for forskning om terrorisme og internasjonal kriminalitet har på oppdrag fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet utarbeidet en kunnskapsstatus som samler forskning på forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme, med særlig vekt på norsk forskning. Rapporten forelå våren 2015.

I revidert nasjonalbudsjett 2015 bevilget Stortinget midler til et senter for forskning på høyreekstremisme og relaterte fagfelt. Begrunnelsen er at det etter terrorangrepet 22. juli 2011 er et økt behov for kunnskap om høyreekstremisme og formidling av slik kunnskap. Bevilgningen vil fra 2016 utgjøre 10 millioner kroner årlig. Senteret vil i første omgang opprettes for en periode på fem år. Det nye senteret ledes av Universitetet i Oslo, i samarbeid med en rekke andre forskningsmiljøer. Senteret vil bygge

forskningskompetanse på feltet og skal styrke forskningskvalitet og forskningskapasitet.

Handlingsplanen er dynamisk og oppdateres ved behov. Nettsiden www.radikalisering.no er etablert for å gi informasjon på feltet og skal blant annet hjelpe ved bekymring for at noen er i ferd med å bli radikalisert. Nettsiden skal bistå ansatte i kommuner, skoler, barnevern, politi og andre som jobber med ungdom, samt foreldre og de unge selv. En ny nasjonal veileder rettet mot aktører i førstelinjetjenesten ble lagt ut på nettsiden i april 2015. Veilederen vil bli oppdatert etter behov, og skal gjøre det enklere for det enkelte lokalsamfunn å gi rask respons når utfordringene oppstår. Flere kommuner har i tillegg utarbeidet lokale veiledere.

2.8 Like muligheter – likeverd, likestilling og inkludering

For regjeringen er det et viktig mål at alle barn og unge skal ha like muligheter og rettigheter, at de skal delta i samfunnet og bruke sine ressurser. Likeverd og inkludering, i barnehage, skole og nærmiljø står sentralt. Alle skal ha gode oppvekstvilkår og muligheter til deltakelse og livsutfoldelse. For å sikre dette må forholdene legges spesielt til rette for enkelte grupper, slik at ingen opplever diskriminering og utestenging. Barns rettigheter skal

sikres i tråd med FNs barnekonvensjon. Alle skal oppleve at de er inkludert, at de blir respektert og at deres behov blir ivaretatt. Likeverd og likestilling er viktig verdier i vårt samfunn.

Den offentlige innsatsen må skje i samspill med frivillige organisasjoner. Samarbeid og dialog med barn og ungdom og deres foreldre må også legges til grunn for arbeidet. Det skjer i dag mye positivt i mange lokalmiljø for å bekjempe negative holdninger og bidra til inkludering og fellesskap. Innsats i skole og fritid, og barn og ungdoms eget engasjement, blant annet gjennom frivillige organisasjoner, står sentralt her. Selv om noen står for negative holdninger, er det generelle bildet at barn og ungdom tar avstand fra diskriminering og utestenging. Regjeringen støtter opp om det lokale arbeidet på ulike måter, blant annet gjennom tilskuddsordninger til frivillige organisasjoner (se omtale i kapittel 5).

Regjeringen har et sterkt fokus på likeverd og ivaretagelse av rettigheter for alle grupper. Noen grupper har et spesielt vern gjennom lovgivning og internasjonale konvensjoner. Som urbefolkning har samiske barn og unge et spesielt vern. Gjennom folkeretten og nasjonal rett er myndighetene forpliktet til å legge forholdene til rette for at den

samiske befolkningen skal kunne sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Artikkel 30 i FNs barnekonvensjon omhandler rettighetene til minoriteter (etniske, religiøse og språklige) og urbefolkning. Her slås det fast at barn som tilhører en slik minoritet eller urbefolkning, ikke skal nektes retten til å leve i pakt med sin kultur, til å bekjenne seg til og utøve sin religion, eller til å bruke sitt eget språk.

Norge har alltid vært et flerkulturelt samfunn, og innvandring har gitt større mangfold i befolkningen. Regjeringen er opptatt av at barn og ungdom med innvandrerbakgrunn ikke skal møte flere barrierer enn andre barn og unge, verken i samfunnet eller i sin egen familie. Barn og ungdom med erfaringer fra krig, barn med foreldre som ikke behersker norsk, eller barn med foreldre som ikke kommer inn i arbeidsmarkedet, kan ha noen ekstra utfordringer når det gjelder å delta i samfunnslivet.

Regjeringen jobber på en rekke områder for å fremme likeverd, likestilling og inkludering. Innsatsen er omtalt i ulike kapitler i planen, men under omtales noen særskilte satsinger.

Likestilling mellom jenter og gutter

Regjeringen la i oktober 2015 frem en stortingsmelding om likestilling mellom menn og kvinner og gutter og jenter, Meld. St. 7 (2015-2016) *Likestilling i praksis – Like muligheter for kvinner og menn*. Likestilling handler om rettferdighet for hver enkelt som individ. Alle mennesker skal ha like rettigheter og muligheter til å delta i samfunnet, uavhengig av kjønn, funksjonsevne, etnisitet, alder, språk, religion og seksuell orientering. Alle har rett til et liv fritt for diskriminering, vold og overgrep. Meldingen drøfter utfordringer når det gjelder oppvekst og utdanning, arbeidsliv, næringsliv/entreprenørskap, vold og overgrep, kjønn og helse. Mye av grunnlaget for like muligheter blir lagt tidlig i livet. Meldingen inneholder derfor tiltak som er innrettet mot en tidlig innsats og mot unge.

Sikre rettighetene og motarbeide diskriminering av lhbt-personer – ny handlingsplan

Regjeringen vil arbeide for å gi grunnleggende rettigheter for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (lhbt-personer) og aktivt motarbeide diskriminering på grunnlag av seksuell orientering og kjønnsidentitet. Regjeringen har i sin politiske plattform et mål om å «sikre LHBT-personers rettigheter, bidra til åpenhet og aktivt motarbeide diskriminering.»

En omfattende levekårsundersøkelse fra Uni Helse (2013) fant at det er en økende toleranse overfor lhbt-personer over tid. Hovedfunnene er likevel at høyere andeler i lhbt-befolkningen enn den øvrige befolkningen rapporterer om psykiske problemer som reduserer deltakelse i sosiale aktiviteter og arbeidsliv, og en høyere andel har forsøkt selvmord.

Norge er, og skal være, et foregangsland når det gjelder lhbt-rettigheter. Regjeringen vil utarbeide en ny handlingsplan for lhbt-politikken for perioden 2016-2019. Planen vil ta for seg innsatsområder som trygge nærmiljø og offentlige rom, likeverdige offentlige tjenester og bedre livskvalitet for særlig utsatte grupper. Med handlingsplanen vil regjeringen fortsette arbeidet med å åpne for mangfold, bekjempe hatkriminalitet og utstøting av lhbt-personer og sørge for trygghet for utsatte grupper.

Barn og unge med utviklingshemming

Det har vært en positiv utvikling i levekårene for personer med utviklingshemming de siste 20 årene, men det er fremdeles utfordringer knyttet til selvbestemmelse, rettssikkerhet, opplæring, arbeidsdeltakelse og helse og omsorg.

Regjeringen nedsatte høsten 2014 et utvalg som ser på hvordan rettighetene til personer med utviklingshemming kan bedres. Rettighetsutvalget ble opprettet som et resultat av Stortingets behandling av Meld. St. 45 (2012-2013): *Frihet og likeverd*. Utvalget skal legge fram forslag til tiltak som er nødvendige for å imøtekomme utfordringer for personer med utviklingshemming og sikre at de politiske målene oppnås. Barneperspektivet skal være gjennomgående i utredningen. Utvalget skal særlig vurdere tiltak på områdene selvbestemmelse, rettssikkerhet, kvalitet i opplæringen, deltakelse i arbeid, god helse og omsorg, om mennesker med utviklingshemming får oppfylt retten til privat- og familieliv. Det skal levere sin innstilling innen 1. juni 2016.

Universell utforming

For barn og ungdom med funksjonsnedsettelse er universell utforming og god tilgjengelighet viktig for utdanning, jobb og sosialt liv. Regjeringen vil legge fram en ny handlingsplan om universell utforming med hovedvekt på IKT og velferdsteknologi. Det omfatter blant annet smart teknologi i form av nyttige programmer for kommunikasjon og orientering på mobiltelefoner og nettbrett. I tillegg vil regjeringen arbeide videre for et universelt utformet samfunn

på andre viktige samfunnsområder som transport, bygninger, uteområder og utdanning.

Forbud mot å bruke barn som tolk

Kartlegginger viser at flere deler av offentlig sektor bruker barn som tolk når de skal kommunisere med foreldre som ikke har tilstrekkelige språkferdigheter til selv å kunne kommunisere direkte med forvaltningen. Barn blir dermed involvert i voksnes livssituasjon på en måte som de bør skånes for. De kan få ansvar for å tolke eller videreformidle komplisert informasjon, sensitive eller alvorlige forhold. Dette er en urimelig belastning for barn. Regjeringen har hatt på høring et forslag om å innføre et forbud i forvaltningsloven mot bruk av barn som tolk. Forslaget fikk bred støtte i høringsrunden. Regjeringen arbeider nå med en lovproposisjon om forbud mot å bruke barn som tolk.

Bekjempe hatefulle ytringer på arenaer der barn og ungdom oppholder seg

Barn og unge kan oppleve hatefulle ytringer, både ansikt til ansikt og gjennom sosiale medier. Barn og unge kan også komme med hatefulle ytringer. Forebyggende arbeid i skole, fritidsmiljø og andre arenaer der barn og ungdom oppholder seg, er sentralt for å bekjempe hatefulle ytringer.

Regjeringen gjennomførte i 2014 en rundebordskonferanse med deltakelse fra en rekke organisasjoner og miljø der temaet var bekjempelse av hatefulle ytringer. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet koordinerer regjeringens arbeid mot hatefulle ytringer. En rapport fra Likestillings- og diskrimineringsombudet, *Hatytringer og hatkriminalitet* fra 2015 konkluderer med at det er behov for en målrettet innsats på området. Rapporten inneholder en rekke anbefalinger som regjeringen vil ta med seg i arbeidet mot hatefulle ytringer. I 2015 ble det etablert en interdepartemental arbeidsgruppe som skal se på tiltak som kan bidra til å bekjempe hatytringer. Et viktig første skritt er å foreta en systematisk gjennomgang av tiltak, kunnskap og forskning på området.

Høsten 2015 startet regjeringen arbeidet med en strategi mot hatefulle ytringer. Strategien skal etter planen legges frem høsten 2016. Regjeringen presenterte også en politisk erklæring mot hatefulle ytringer i november 2015. Det er behov for å styrke kunnskapsgrunnlaget om hatefulle ytringer. Regjeringen øker derfor bevilgningen til dette med 1,3 millioner kroner i 2016.

Lovprosjekt om særlige medvirkningsordninger i kommunene

Barn og ungdoms medvirkning er viktig for demokratiutviklingen. Mange kommuner og fylkeskommuner har etablert ungdomsråd eller andre typer innflytelsesorgan. Det er imidlertid opp til den enkelte kommune å avgjøre om de vil opprette et slikt organ, og hvordan arbeidet skal organiseres. I dag fins det to lovregulerte kommunale medvirkningsordninger, for eldre og for personer med nedsatt funksjonsevne. Regjeringen har igangsatt et arbeid for å samle kommunale medvirkningsorgan i en lov. Det arbeides nå med et høringsnotat med følgende hovedelement: kommuneloven får en generell bestemmelse om særlige medvirkningsordninger i kommunene, og detaljerte regler for de enkelte ordningene fastsettes i forskrift. Eldre og personer med nedsatt funksjonsevne skal etter det kommende forslaget fortsatt ha en lovpålagt rett til medvirkning, mens en tilsvarende lovfestet ordning for ungdom skal være frivillig for kommunene. Dersom en kommune ønsker å ha medvirkningsordning for ungdom må den etter det kommende forslaget følge det regelverket som skal lages for ordningen. Det vil bli sendt ut et høringsnotat om medvirkningsordningene tidlig i 2016.

3 Barnehage, skole og arbeidsliv – utvikling, læring og kvalifisering

Et godt og likeverdig barnehage tilbud for alle barn, gode skole- og opplæringsmuligheter og et arbeidsliv som gir ungdom innpass og muligheter, står sentralt i regjeringens politikk. Alle barn og unge skal ha gode muligheter for utvikling, læring og kvalifisering. Dette er viktig både for å sikre en trygg og god barne- og ungdomstid, og for å gi barn og ungdom gode fremtidsmuligheter.

Barnehagen er en viktig arena for barn her og nå. Samtidig bidrar den til å legge et godt grunnlag for videre utvikling og læring. Barnehagen skal gi trygg og god omsorg og samtidig stimulere til lek og utvikling på barns premisser. Regjeringen vil løfte kvaliteten i barnehagen, styrke etter- og videreutdanningen for de ansatte og utdanne flere pedagoger. De ansatte er barnehagens viktigste ressurs, og god kvalitet i barnehagen er avhengig av deres kompetanse.

Regjeringen gjennomfører en stor satsing på kunnskap. Kunnskap gir fremtidsmuligheter for den enkelte, uansett bakgrunn, og danner grunnlaget for sosial mobilitet i samfunnet. Skolen skal kvalifisere elevene for arbeidsliv og høyere utdanning og samtidig sikre alle elever et godt læringsmiljø. Ingenting betyr mer for elevenes læring enn læreren, og regjeringen gjennomfører et lærerløft. Regjeringen vil at flere elever skal tilegne seg bedre grunnleggende ferdigheter. For svake grunnleggende ferdigheter er en viktig årsak til at mange ikke gjennomfører videregående opplæring. Regjeringen vil styrke yrkesfagene, og

forsterke innsatsen mot frafall. Fullført videregående opplæring har stor betydning for den enkeltes muligheter på arbeidsmarkedet, og regjeringens ambisjon er å øke gjennomføringen i videregående opplæring.

Ungdom er en prioritert gruppe i arbeidsmarkeds politikken, og regjeringen har i statsbudsjettet for 2016 lagt frem en egen ungdomspakke for å styrke arbeidet mot ungdomsledighet.

3.1 Bedre barnehager

Regjeringen ønsker at alle barn skal få en god start i livet gjennom et godt og likeverdig barnehage tilbud. Gode barnehager støtter barna ut fra hvert barns individuelle forutsetninger og kan på et tidlig tidspunkt oppdage og hjelpe barn med særlige behov. Barnehagepersonalet kan hjelpe foreldre gjennom råd og veiledning om barns utvikling.

Regjeringen har behov for å forankre og formidle sentrale sider ved sin barnehagepolitikk, og vil gjennom en stortingsmelding skissere regjeringens politikk for å utvikle kvaliteten i barnehage tilbudet. Det tas sikte på å legge frem en melding om kvalitet og innhold i barnehagen våren 2016.

3.1.1 Et tilgjengelig barnehage tilbud for alle barn

Regjeringen ønsker større fleksibilitet i barnehageopptaket og at barnehage skal være tilgjengelig for de familiene som ønsker det, uavhengig av familiens økonomi. Flere tiltak er

iverksatt for å oppnå dette, som ekstra midler til kommunene for et mer fleksibelt barnehageopptak gjennom året, moderasjonsordninger for alle familier med lav inntekt og gratis kjernetid i barnehage for alle fire- og femåringer fra familier med lav inntekt.

Flere barnehageplasser og økt fleksibilitet i barnehageopptaket

Som varslet i regjeringens politiske plattform vil regjeringen arbeide for økt fleksibilitet i barnehageopptaket. I 2015 ble det bevilget 333 millioner kroner til kommunene for mer fleksible opptaksløsninger, noe som legger til rette for opprettelse av 3 400 flere småbarnsplasser. For 2016 er det bevilget ytterligere 400 millioner kroner for å finansiere helårseffekten av satsingen. Denne styrkingen vil gjøre det lettere for kommunene å finne løsninger som gjør at familier med barn som fyller ett år 1. september eller senere, ikke må vente helt til neste høst med å få barnehageplass.

Bedre moderasjonsordninger for familier med lav inntekt

Regjeringen vil gi barn som vokser opp i fattige familier mer likeverdige muligheter og innføre en bedre sosial profil på foreldrebetalingen i barnehage. Statistisk sentralbyrås barnetilsynsundersøkelse fra 2011 viste at ni prosent av familiene sa at de ikke søker om barnehageplass fordi det er for dyrt. Blant familier med lav inntekt var det hele 19 prosent som sa dette.

I statsbudsjettet for 2015 ble det lagt til rette for en bedre sosial profil på foreldrebetalingen i barnehage gjennom en bevilgning på 235 millioner kroner til et nasjonalt minstekrav til redusert foreldrebetaling for familier med lav inntekt. Ordningen innebærer at foreldrebetalingen per år for en heltidsplass fra og med 1. mai 2015 utgjør maksimalt seks prosent av familiens person- og kapitalinntekt, begrenset oppad av maksimalprisen som et øvre tak for ett barn i barnehage. Alle husstander med inntekt under 473 000 vil dermed ha rett på en reduksjon i foreldrebetalingen. Sammenlignet med hva de tidligere har betalt vil reduksjonen i gjennomsnitt bli på om lag 650 kroner per måned. For 2016 har Stortinget bevilget ytterligere 160 millioner kroner for å dekke helårseffekten av satsingen.

I forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2015 ble det bevilget 41,7 millioner kroner som en engangssum som kompensasjon til kommunene for administrative utgifter knyttet til innføringen av moderasjonsordningen.

Gratis kjernetid i barnehage for lavinntektsfamilier – ny nasjonal ordning fra 2015

Regjeringen ønsker å gi nødvendig hjelp til barn som har svake språkferdigheter og styrke bruken av norsk og språkutviklingen i barnehagen for å forberede barna på skole og utdanning. En ny nasjonal ordning med gratis kjernetid i barnehage for fire- og femåringer fra familier med lav inntekt, ble innført 1. august 2015, som en oppfølging av budsjettavtalen mellom Høyre, Fremskrittspartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti. Ordningen innebærer at barna får tilbud om gratis opphold i barnehage totalt 20 timer per uke. Dette er et godt tiltak for å nå familier hvor økonomien er avgjørende for ikke å velge barnehage. Det ble bevilget 51 millioner kroner i statsbudsjettet for 2015. Inntektsgrensen for barnehageåret 2015-2016 er 405 000 kroner. For 2016 er det bevilget totalt 105 millioner kroner til kommunene for å dekke utgiftene ved ordningen. Fra 1. august 2016 vil inntektsgrensen være 417 000 kroner.

I budsjettvedtaket om den nye ordningen med gratis kjernetid, viser Stortinget til at barnehagen er en viktig sosialiseringarena. Den er det stedet utenfor familien som har mest å si for god psykisk helse hos barna og den er en viktig forberedelse for utdanningsløpet, særlig når det gjelder språkopplæringen, jf. Innst. 14 S (2014-2015). Som en følge av budsjettforliket mellom Høyre, Fremskrittspartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti er det for 2016 bevilget 24 millioner kroner til å utvide ordningen med gratis kjernetid til også å gjelde treåringer fra 1. august 2016.

Tidligere erfaringer har vist at selv om det tilbys gratis kjernetid i barnehage, er det noen familier som ikke benytter tilbudet. Dette kan skyldes praktiske problemer med å levere og hente barnehagebarnet eller omsorg for yngre barn. Kommunen bør være oppmerksom på at enkelte familier kan ha slike utfordringer og eventuelt vurdere tiltak som kan sikre at barn ikke går glipp av tilbudet om gratis kjernetid.

Videre forsøk og utviklingstiltak knyttet til gratis kjernetid i noen områder

Siden 1998 har det vært ulike forsøk med gratis kjernetid i barnehage (20 timer i uken) i noen områder med sammensatte levekårsutfordringer og mange barn med innvandrerbakgrunn. Målet med forsøket de senere årene har vært å forberede barn på skolestart ved å bedre kunnskapene i norsk hos barn med minoritetsspråklig bakgrunn og å medvirke til sosialisering samt bidra til bedre integrering av både barn og foreldre. Forsøket har inneholdt elementer som rekrutteringstiltak, aktivitetsplikt for foreldre, språkstimuleringstiltak for

barn og kompetansehevingstiltak for barnehageansatte. En evaluering viser at forsøket har ført til at flere barn med innvandrerbakgrunn går i barnehage. Foreldrene har fått økt tillit til barnehagene og har sett betydningen av å lære norsk tidlig. Det er en positiv effekt av forsøket på skolerresultater i norsk og matematikk i første og andre klasse for elever med innvandrerbakgrunn.

Regjeringen vil videreføre forsøk og utviklingstiltak knyttet til rekruttering av barn til barnehage. Aktivitet for foreldre vil inngå i tiltakene. Oslo, Bergen og Drammen kan i 2016 søke om midler til utviklingsprosjekt som legger til rette for rekruttering av barn til barnehage og aktiviteter for foreldre. I områdesatsingene i Groruddalen og i Oslo Sør vil alle fire- og femåringer, uavhengig av foreldrenes inntekt, få tilbud om gratis kjernetid ut barnehageåret i avtaleperiodene for disse satsingene, henholdsvis 2016 og 2017.

Forskningsstiftelsen Fafo har i samarbeid med Statistisk sentralbyrå i 2015 oppsummert erfaringer fra forsøkene med gratis kjernetid i barnehage i Bydel Gamle Oslo, Bergen og Drammen. Forsøkene i disse områdene har fra høsten 2014 rettet seg mot barn i familier med lav inntekt og det er stilt krav om at foreldrene deltar i aktivitet. Oppsummeringen viser blant annet at lavere barnehagepris antakelig ikke er nok i seg selv til å rekruttere barn i familier med lav inntekt. Målretting av tiltakene og systematisk rekrutteringsarbeid er viktig for å nå ut til barna som trenger det mest.

Åpne barnehager

Åpne barnehager er et lavterskeltilbud der foreldre eller andre omsorgspersoner kan komme og være tilstede sammen med barnet i noen timer per uke. En pedagog leder et opplegg for barna. Åpen barnehage er ikke et lovpålagt tilbud og antallet er redusert fra 271 i 2008 til 180 i 2014. Halvparten av disse er kommunale. Det er i hovedsak de store kommunene som har åpne barnehager. Om lag 80 prosent av kommunene har ingen åpne barnehager.

En rapport fra Trøndelag Forskning og Utvikling fra 2014 viser at åpne barnehager kan være en viktig forebyggings- og integreringsarena. Tilbudet kan bidra til at familier kan etablere sosiale nettverk og at foreldre kan få veiledning og støtte i foreldrerollen. For barna kan åpen barnehage være en viktig overgangsarena mellom hjemmet og ordinær barnehage, og åpne barnehager fungerer som en rekrutteringsarena til ordinær barnehage. For barn med annet morsmål enn norsk kan åpen barnehage være stedet der de får sin første stimulering i norsk språk.

Bedre informasjon til foreldre om barnehagens betydning

Vi vet at økt informasjon om ulike tilbud, praktisk bistand til å søke om plass og samtaler om betydningen av barnehage for barns språkopplæring og utvikling, har effekt i de kommunene der dette gjøres. I strategien mot barnefattigdom for perioden 2015-2017 lover regjeringen å vurdere nye tiltak for å nå de familiene som ikke har barn i barnehage. I 2016 er det bevilget 10 millioner kroner gjennom rammetilskuddet for at kommunene skal kunne utføre informasjons- og rekrutteringsarbeid på barnehagefeltet. Formålet er å øke barnehagedeltakelsen blant barn fra familier med lav inntekt og barn med minoritetsspråklig bakgrunn. Bevilgningen legger til rette for at kommunene kan styrke sitt arbeid med å informere foreldre om innholdet i barnehagetilbudet, bistå med søknader og orientere om ordningene for redusert pris og gratis kjernetid. Midlene legger også til rette for at kommunene kan drive oppsøkende virksomhet for å øke rekrutteringen til barnehage. En rapport fra Forskningsstiftelsen Fafo i 2015 viser at nettopp systematisk og målrettet rekrutteringsarbeid har god effekt på barnehagedeltakelsen.

3.1.2 Barnehager med høy kvalitet som fremmer trivsel, lek og læring

Barnehagepolitikken har i mange år handlet om å bygge kapasitet slik at alle familier fikk oppfylt ønsket om plass. Regjeringen vil nå prioritere innhold og kvalitet. En god barnehage har stor betydning for barns utvikling og læring, inkludert sosial læring og opplevelse av trygghet. I dag er det for store forskjeller mellom de gode og de mindre gode barnehagene. Målet er en trygg barnehage med kvalifiserte og omsorgsfulle ansatte, der barna kan føle seg trygge, leke og lære. Alle fortjener en god start i livet.

Kompetanseheving for personalet i barnehagen

I henhold til regjeringens politiske plattform vil regjeringen løfte kvaliteten i barnehagene og styrke etter- og videreutdanningen. Forskingen viser at personalets kompetanse er den viktigste forutsetningen for et kvalitativt godt barnehagetilbud.

Kompetansesatsingen *Kompetanse for framtidens barnehage. Strategi for kompetanse og rekruttering 2014-2020* ble i 2015 styrket med 60 millioner kroner, og totalt ble det satt av 275 millioner kroner på tiltak for å fremme kvalitet i barnehagen. I 2016 økes bevilgningen til kvalitetstiltak med 130 millioner kroner, til totalt 410

millioner kroner. Den femårige satsingen *Kompetanse for mangfold (2013-17)* har som mål å styrke kompetansen på det flerkulturelle området i hele utdanningsløpet, inkludert barnehage (for nærmere omtale, se kapittel 3.2.1).

Styrket språkforståelse blant minoritetsspråklige barn i førskolealder

Kunnskapsdepartementet administrerer et øremerket statstilskudd til kommunene for tiltak som skal bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder. Tilskuddet er på 138 millioner kroner i 2016. Tilskuddet tildeles kommunene ut fra antall minoritetsspråklige barn i barnehage, og skal blant annet stimulere kommunene til å arbeide for at flere barn skal gå i barnehage.

Svømmeopplæring i barnehagen

Gjennom budsjettforliket for 2015 ble det i statsbudsjettet bevilget 10 millioner kroner til svømmeopplæring i barnehagene i regi av kommuner eller frivillige organisasjoner. Stortingsflertallet viste til at de siste årene har vært mange tragiske drukningsulykker blant barn og unge, særlig i innvandrerbefolkningen, og at svømmeferdighetene blant barn og unge må styrkes. Flertallet sa videre at det er viktig at barn blir trygge i vann så tidlig som mulig. Kunnskapsdepartementet har gitt Utdanningsdirektoratet i oppdrag å følge opp tiltaket. I 2015 omfatter tilskuddet om lag 4 000 barnehagebarn i alderen 4-6 år i fylkene Oslo, Akershus, Buskerud, Rogaland og Hordaland. Fordelingen av midlene er basert på en nøkkel der det blant annet legges vekt på andel barn med innvandrerbakgrunn. Ordningen ble gjennom budsjettforliket for 2016 styrket med 15 millioner kroner i 2016.

Endringer i barnehageloven og revidering av rammeplanen

Barnehagesektoren har i løpet av en relativt kort periode gått fra å være en liten sektor i det norske velferdssamfunnet til å bli en stor og viktig sektor. Barnehagen utgjør en stadig viktigere del av barns oppvekst. Den sterke veksten i antall barnehagebarn, særlig i de yngste årskullene, overgangen fra øremerkede statstilskudd til rammefinansiering og regjeringens satsing på kvalitet, har tydeliggjort et behov for lovendringer for å sikre at barnehageloven er et godt styringsverktøy. Det er et mål å ha et regelverk som kan sikre tilstrekkelig nasjonal styring med kvaliteten

i barnehagene i en rammefinansiert sektor samtidig som kommunene får frihet til lokal prioritering av ressursene ut fra innbyggernes ønsker og behov. Kunnskapsdepartementet arbeider med endringer i barnehageloven, og hadde blant annet flere lovendringsforslag på høring høsten 2014. Revidering av rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver henger sammen med dette arbeidet. Det vises for øvrig til omtale i kapittel 3.2.3 om gjennomgang av regelverket for fysisk og psykososialt miljø i barnehager.

Ny stortingsmelding om kvalitet og innhold i barnehagen

Regjeringen vil legge frem en stortingsmelding om innhold og kvalitet i barnehagen våren 2016. Meldingen skal danne grunnlag for revideringen av rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver. Det tas sikte på at revidert rammeplan trer i kraft fra barnehageåret 2017-2018.

3.2 En skole med mer læring og et godt læringsmiljø

Regjeringen vil gjennomføre en stor satsing på kunnskap. En god skole gir hver enkelt elev noe å strekke seg etter og forebygger samtidig fattigdom og sosiale forskjeller. Kunnskap gir grunnlag for mer verdiskaping og et høyere velferdsnivå. Kunnskap gir fremtidsmuligheter for den enkelte, uansett bakgrunn, og danner grunnlaget for sosial mobilitet i samfunnet.

Det er sterk sammenheng mellom de tre målene for grunnopplæringen:

1. Elever skal mestre grunnleggende ferdigheter og ha god faglig kompetanse.
2. Flere elever og læringer skal gjennomføre videregående opplæring.
3. Elever skal ha et godt og inkluderende læringsmiljø.

Grunnleggende ferdigheter er nødvendig både for kompetanse i undervisningsfagene og læringsutbytte i vid forstand. Grunnleggende ferdigheter og læringsutbytte i undervisningsfagene henger tett sammen med læringsmiljøet på skolen. Arbeidet for bedre læringsmiljø har et dobbelt formål: som et mål i seg selv og som et middel for bedre læringsutbytte.

Gjennomføring av videregående opplæring henger tett sammen med det faglige og det sosiale grunnlaget elevene har fra grunnskolen. Målene for grunnopplæringen om at alle elever skal ha et godt læringsutbytte, et trygt læringsmiljø og at gjennomføringen av videregående opplæring

øker, er mål som gjelder for alle elever og læringer, uavhengig av deres bakgrunn. Det er likevel vesentlige forskjeller i læringsutbytte og gjennomføring mellom ulike elevgrupper. Det skyldes blant annet sosioøkonomisk bakgrunn, kjønn og minoritetsspråklig bakgrunn. Effekten av bakgrunnsfaktorer er ikke uforanderlig, og varierer til dels mye mellom kommuner og skoler.

3.2.1 Elever skal mestre grunnleggende ferdigheter og ha god faglig kompetanse

Resultatene på de internasjonale undersøkelsene PISA, TIMSS og PIRLS viser norske elevers kompetanse i sentrale ferdigheter og fag som lesing, matematikk og naturfag sammenlignet med andre land over tid. Resultatene viser en tydelig framgang fra midten av 2000-tallet og fram til 2012. Likevel viser resultatene at mange norske elever har så svake ferdigheter i for eksempel lesing og matematikk at de får problemer med å klare seg i videre utdanning og arbeidsliv. Kjønnsforskjellene er dessuten særlig store i lesing, hvor 23 prosent av guttene ligger på eller under laveste nivå, mot 10 prosent av jentene.

PISA 2012 viste at den positive utviklingen i de ulike internasjonale undersøkelsene fra midten av 2000-tallet ikke er ført videre. Når en ser hele perioden 2000 til 2012 under ett, er nivået på læringsutbyttet målt gjennom PISA relativt stabilt. Avstanden mellom faglig sterke og faglig svake elever har igjen blitt større enn den var i 2009. Kunnskapsdepartementet er ikke fornøyd med resultatene i naturfag og matematikk. Departementet mener det er behov for både å heve prestasjonene til elevene på de laveste nivåene, og at flere elever presterer på de høyeste nivåene.

Regjeringen er opptatt av å sikre et godt læringsutbytte for alle elever i grunnskolen og videregående opplæring. Nedenfor presenteres de mest sentrale satsingene i dette arbeidet.

Lærerløftet – på lag for kunnskapsskolen

Ingenting betyr mer for elevenes læring enn læreren. Regjeringen vil skape en skole hvor elevene lærer mer. Målet er faglig sterke lærere, en attraktiv lærerutdanning av høy kvalitet og flere karriereveier for lærere. Nye kompetansekrav for undervisning innebærer at lærere som er utdannet etter 2014 og som underviser i norsk, matematikk eller engelsk på ungdomstrinnet må ha minst 60 studiepoeng i fagene. For de fleste øvrige fagene er kravet 30 studiepoeng. På barnetrinnet må alle lærere ha minst 30 studiepoeng i fagene norsk,

engelsk og matematikk. I juni 2015 vedtok Stortinget at kravene også skulle gjelde for lærere utdannet før 2014. For å bidra til at flere lærere skal oppfylle kravene har regjeringen iverksatt en stor satsing på videreutdanning for lærere.

Videreutdanning og etterutdanningstilbud

Videreutdanning for lærere og skoleledere skal bidra til god faglig og pedagogisk kvalitet i grunnopplæringen for å styrke elevenes læring slik at de er godt rustet for livslang læring, for fremtidig arbeidsliv og for aktiv deltakelse i samfunnet. Satsingen *Kompetanse for kvalitet* er et viktig verktøy for at flere skoleeiere skal kunne oppfylle de nye kompetansekravene for undervisning. Samtidig skal det gis et godt tilbud om videreutdanning i andre fag. I 2016 vil over 5000 lærere få videreutdanning med statlig finansiering. Regjeringen har økt statens finansieringsandel og innført en stipendordning slik at det er lettere for kommuner og fylkeskommuner å godkjenne søknader fra lærere om videreutdanning. Regjeringen satser også på etterutdanning, blant annet gjennom videreføring av *Ungdomstrinn i utvikling* og i den nye strategien *Språkløyper*. I 2016 videreføres satsingen med videreutdanning for lærere og skoleledere innenfor strategien *Kompetanse for kvalitet*. Det settes av om lag 1,2 milliarder kroner til oppfølging av strategien. Etterutdanningstiltakene i *Ungdomstrinn i utvikling* videreføres i 2016 med om lag 155 millioner kroner.

Økt lærertetthet på første til fjerde klassetrinn

Stortinget har bevilget 200 millioner kroner til flere lærere for de yngste elevene fra høsten 2015. Midlene fordeles til kommuner med færrest lærere per elev. Formålet er å sette kommunene i stand til å øke lærertettheten på første til fjerde trinn. Midlene gir rom for å ansette 700 flere lærere. For å ta hensyn til helsårseffekten er bevilgningen økt med 234 millioner kroner i 2016. Inntil 25 prosent av bevilgningen skal brukes på et fireårig forskningsprosjekt. I forbindelse med budsjettforliket om 2016-budsjettet er det bevilget ytterligere 320 millioner kroner til tidlig innsats gjennom økt lærertetthet på 1.-4. trinn.

Kompetanse for mangfold

Regjeringen vil gjennom *Kompetanse for mangfold* (KFM) bidra til at mangfold og flerspråklighet verdsettes og tas hensyn til i opplæringsløpet. Satsingen går fram til og med 2017. Målet er at ansatte i barnehager og skoler

skal øke kompetansen om utfordringer som minoritetsspråklige barn, unge og voksne møter i opplæringen slik at de kan støtte disse på en måte som fører til at de i størst mulig grad fullfører og består utdanningsløpet. Kunnskapsdepartementet vil videreføre innsatsen for å rekruttere flere skoler og barnehager som har lav kompetanse på området til å delta i satsingen.

Språkløyper – Nasjonal strategi for språk, lesing og skriveing 2015-2019

Regjeringen har lansert en ny språk-, lese- og skrivestrategi for perioden 2015-2019. Å kunne lese og skrive er grunnleggende for å mestre alle fag. I den nye lese- og skrivestrategien er barn med språkvansker, elever med lese- og skrivevansker, gutter, minoritetsspråklige og høyt presterende elever særskilte målgrupper. Et viktig element i satsingen er en rekke undervisningsopplegg og hjelpemidler som blir lagt ut på nett, såkalte kompetansepakker. Høsten 2015 satte enkelte barnehager og skoler i gang med å prøve ut kompetansepakkene.

Realfagsstrategi – Tett på realfag

Realfagsstrategien har fire overordnede mål:

1. Barn og unges kompetanse i realfag skal forbedres.
2. Andelen barn og unge på lavt nivå i realfag skal reduseres.
3. Flere barn og unge skal prestere på høyt og avansert nivå.
4. Barnehagelæreres og læreres kompetanse i realfag skal forbedres.

Strategien består av tre deler: en overordnet strategi *Tett på realfag. Nasjonal strategi for realfag i barnehagen og grunnopplæringen (2015–2019)*, en årlig publikasjon kalt realfagsbarometeret som inneholder indikatorrapport og beskrivelser av status i strategiperioden og årlige tiltaksplaner fra Kunnskapsdepartementet. Et hovedtiltak i strategien er etablering av realfagskommuner. I 2015 ble de 34 første realfagskommunene etablert.

Arbeid med læreplaner

Det foretas kontinuerlig justeringer av læreplanene i Kunnskapsløftet. I 2015 er det foretatt justeringer i fagene utdanningsvalg og arbeidslivsfag og fastsatt nye kompetansemål som gjelder svømming i faget kroppsøving. Også utfallet av arbeidet med å vurdere

forslagene om fagfornyelse i NOU 2015:8 *Fremtidens skole*, vil få betydning for videre utvikling av læreplaner.

Læreplanens generelle del utdyper formålsparagrafen i opplæringsloven, angir overordnede mål for opplæringen og inneholder det verdimeslige, kulturelle og kunnskapsmessige grunnlaget for grunnskolen og videregående opplæring. Den generelle delen skal nå fornyes slik at det igjen skal bli samsvar mellom denne delen av læreplanen og læreplanene for fag i Kunnskapsløftet.

Leksehjelp

Høsten 2010 ble det innført et lovfestet tilbud om åtte uketimer med gratis leksehjelp etter skoletid for alle elever på 1.-4. trinn. Fra og med høsten 2014 er loven endret, jf. Innst. 223 L (2013–2014), slik at kommunene nå selv velger på hvilket trinn de vil tilby leksehjelpen i grunnskolen. Kommunene har ansvaret for tilbudet, og det kan organiseres slik det er mest hensiktsmessig ut fra lokale forhold. Tilbudet skal være gratis, omfatte alle, og være frivillig for hver enkelt elev. I skoleåret 2013–2014 deltok 114 483 barn på 1.-4. trinn på leksehjelp. Dette utgjør 46,6 prosent av elevene og er en liten nedgang fra året før (49,8 prosent).

Skolefritidsordningen

Skolefritidsordningen (SFO) er en kommunal ordning før og etter skoletid for 1.-4. trinn, og for barn med særskilte behov på 1.-7. trinn. Ordningen skal gi omsorg og tilsyn, og legge til rette for lek, kultur- og fritidsaktiviteter for barna. Skolestart for 6-åringer, økt yrkesdeltakelse for kvinner og et endret familiemønster var noe av bakgrunnen for innføringen i 1997 av en plikt for kommunene til å ha en skolefritidsordning.

Skolefritidsordningen er frivillig, og den enkelte kommune fastsetter selv foreldrebetalingen. I gjennomsnitt var foreldrebetalingen for en elev med fulltidsplass 2 191 kroner pr måned i skoleåret 2013-2014. Det er grunn til å anta at prisen kan ha betydning for deltakelsen blant lavinntektsfamilier. I statsbudsjettet for 2016 er det bevilget 20 millioner kroner til utvidet forsøk med gratis deltidsplass i SFO til å gjelde også byene Drammen, Stavanger, Trondheim og Oslo.

I skoleåret 2014-2015 gikk 158 139 barn i skolefritidsordningen. Andelen barn mellom 1.-4. trinn som gikk i SFO, var 63 prosent. Andelen har økt fra 55 prosent i 2002.

Styrking av den pedagogisk-psykologiske tjeneste (PPT)

Hver kommune og fylkeskommune skal ha en pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT). PPT skal hjelpe skolen i arbeidet med kompetanseutvikling og organisasjonsutvikling.

Utdanningsdirektoratet har på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet utviklet og iverksatt en strategi for etter- og videreutdanning for PPT. Formålet med *Strategi for etter- og videreutdanning i PPT 2013-2018* er å styrke kompetansen til de ansatte og bidra til økt fokus på systemrettet arbeid. Målgruppen er ansatte og ledere i PP-tjenesten. Prioriterte områder for etter- og videreutdanning er: organisasjonsutvikling/ endringsarbeid, læringsmiljø og gruppeledelse, veiledning og rådgiving og lederutdanning.

Karriererådgivning

Kunnskapsdepartementet har opprettet et ekspertutvalg, *Ekspertutvalg for livslang karriereveiledning*, som skal vurdere hvordan det kan utvikles en mer helhetlig karriereveiledning med høy kvalitet og som er lett tilgjengelig for alle. Formålet er å utrede hvordan den «livslange karriereveiledningen» kan styrkes.

Et viktig element vil være å legge til rette for at alle (uavhengig av alder og livssituasjon) kan ha tilgang til offentlige karriereveiledningstjenester. En av flere problemstillinger utvalget skal besvare, er i hvilken grad karriereveiledningstjenestene kan være et virkemiddel for å redusere betydningen av kjønn og kjønnsroller i utdannings- og yrkesvalg. En delrapport ble lagt frem 15. oktober 2015. I delrapporten kommer det blant annet anbefalinger om e-veiledningstjeneste. Hovedrapporten legges frem i april 2016.

Samiske barn og unges opplæringstilbud

Et godt tilrettelagt opplæringstilbud for samiske elever er avgjørende for samisk språks framtid. Elevers rett til opplæring i og på samisk etter opplæringsloven er derfor en viktig forutsetning for at samisk språk skal utvikles og revitaliseres som talespråk og skriftspråk. I tillegg gir grunnopplæringen den samiske befolkningen forutsetninger for å velge høyere utdanning på sitt eget språk.

Ansvar for å oppfylle elevenes rett til samiskopplæring ligger til skoleeier, som er kommunen, fylkeskommunen eller en privat aktør. Fra statlig hold gis det ulike bidrag for å stimulere skolenes samiskopplæring, både gjennom delfinansiering av selve undervisningen og gjennom

ulike stimuleringsbidrag rettet mot kompetanseutvikling, videreutdanning, læremiddelutvikling og andre aktuelle tiltak.

Fra høsten 2015 ble det tatt i bruk et rammeverk for samisk fjernundervisning. Rammeverket er utarbeidet av Utdanningsdirektoratet i samarbeid med fylkesmennene i Finnmark og Nordland, som har ansvaret for koordinering og utvikling av nordsamisk, sørsamisk og lulesamisk fjernundervisning. Målet er at opplæringen vil gi en bedre og mer ensartet samiskopplæring. Fjernundervisning skal ikke erstatte stedlig undervisning, men fungere som et supplement i undervisningen i skoler der det ikke er mulig å tilby elevene en tilfredsstillende stedlig samiskopplæring.

Svømmeopplæring for elever med innvandrerbakgrunn

Mange nyankomne elever med innvandrerbakgrunn har ikke lært å svømme i hjemlandet og har foreldre som heller ikke kan svømme. Kunnskapsdepartementet har derfor foreslått å øke tilskuddet til svømmeopplæring for nyankomne barn, unge og voksne som er omfattet av grunnopplæringen. Målet er å redusere risikoen for ulykker i vann. Det settes av 10 millioner kroner i 2016.

Kunnskapsdepartementet vil i tillegg gi Utdanningsdirektoratet i oppdrag å utarbeide en handlingsplan for svømming. Samarbeid mellom skolen og frivillige organisasjoner skal være en del av handlingsplanen, og den skal bidra til at kommunene jobber systematisk med svømmeopplæring for barn og unge.

Økt fysisk aktivitet i opplæringen

Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet har som kjerneoppgave å formidle, rådgi og veilede barnehager og skoler. Mange skoler lykkes i å legge til rette for daglig fysisk aktivitet for elevene, særlig på barne- og ungdomstrinnet. Senteret fikk i 2015 i oppdrag av Utdanningsdirektoratet å utvikle modeller for fysisk aktivitet, systematisere og formidle gode eksempler på hvordan barnehagene og skolene innenfor dagens fag- og timefordeling best kan arbeide for å sikre daglig fysisk aktivitet for barnehagebarn og elever.

For å skape et bedre kunnskapsgrunnlag for fremtidig arbeid med kroppsøving og fysisk aktivitet i skolen, skal det igangsettes et tre-årig forsøk med mer tid til kroppsøving og fysisk aktivitet i ungdomsskolen. Forsøket gjennomføres som et forskningsprosjekt, og innrettes slik at man kan studere virkningene av mer fysisk aktivitet og kroppsøving på elevenes

fysiske og psykiske helse, læringsmiljø og læringsutbytte, samt hvilket opplegg som treffer disse elevgruppene best. Arbeidet startet i 2015 med en forskningsgjennomgang av relevante studier som sammen med erfaringsbasert kunnskap vil ligge til grunn for modeller som skal prøves ut i skoler fra skoleåret 2016-2017. Kunnskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet samarbeider om forsøket.

Offentlig utvalg for høyt presterende elever

Regjeringen ønsker en langsiktig og mer helhetlig satsning for elever som presterer på høyt faglig nivå, elever som har spesielle talent og elever som har potensial til å nå de høyeste faglige nivåene. Regjeringen har oppnevnt et offentlig utvalg som skal sammenstille tilgjengelig kunnskap og foreslå tiltak som kan gi disse elevene bedre opplæring. Utvalget skal levere sin utredning 15. september 2016. Dette blir første gang det gjøres en utredning om temaet.

3.2.2 Flere elever og lærlinger skal gjennomføre videregående opplæring

Regjeringen vil stimulere til at flere elever og lærlinger gjennomfører videregående opplæring. Det er samtidig avgjørende at kompetansen de oppnår, blir verdsatt i høyere utdanning eller på arbeidsmarkedet. Elever med generell studiekompetanse er i hovedsak utdanningsorienterte etter videregående opplæring. For disse elevene vil fullført høyere utdanning utgjøre den viktigste kvalifikasjonen deres på arbeidsmarkedet. For elever med yrkesfaglig kompetanse vil fag- og svennebrev utgjøre den viktigste kvalifikasjonen deres på arbeidsmarkedet. Et viktig utviklingstrekk i grunnopplæringen er at mange elever på yrkesfag velger overganger til løp som gir generell studiekompetanse. De siste årene har mange fylker strammet inn på tilbudet, slik at færre har anledning til å ta påbygging. I etterkant av innstrammingen har det vært en nedgang i antallet som søker påbygging etter Vg2. Helse- og oppvekstfag og service og samferdsel er de utdanningsprogrammene som har størst andel elever som fortsetter på påbygging etter Vg2.

Gjennomføring av videregående opplæring

Om lag 70 prosent av elevene som begynner i videregående opplæring, fullfører utdanningen i løpet av fem år. Slik har det vært lenge. For elevene som startet på videregående opplæring i 2009, hadde 70,8 prosent fullført og bestått på normert eller mer enn normert tid i 2014. Det er en økning på 1,5 prosentpoeng sammenliknet med 2007-elevkullet. Det er på yrkesfaglige utdanningsprogram at gjennomføringen har økt. Om lag 76 prosent av

jentene og 66 prosent av guttene som startet videregående opplæring i 2008, oppnådde studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år.

Av de som ikke fullførte og bestod videregående opplæring blant de som startet i 2009, sluttet 16 prosent underveis i opplæringen, mens resten enten var i videregående opplæring fremdeles (5,7 prosent), eller de hadde gjennomført uten å bestå (7,6 prosent) i 2014. En del av elevene som ikke fullfører og består i løpet av fem år, kommer tilbake til videregående opplæring på et senere tidspunkt. Dersom måletidspunktet blir satt til ti år etter påbegynt opplæring, øker andelen elever som fullfører og består videregående opplæring, til rundt 80 prosent.

Det er store forskjeller i gjennomføringen mellom studieforbereende (83,1 prosent) og yrkesfaglig (57,9 prosent) utdanningsprogram. Det er imidlertid stor sammenheng mellom faglige resultater fra grunnskolen og gjennomføring i videregående opplæring. Hvis vi sammenligner elever med samme antall grunnskolepoeng blir forskjellen i gjennomføringsgrad mellom yrkesforberedende og studieforbereende løp borte.

Bare litt over halvparten (52 prosent) av innvandrerne som startet i videregående opplæring i skoleåret 2009-2010 (2009-kullet), fullførte videregående opplæring i løpet av fem år. Dette er betydelig lavere enn andelen norskfødte med innvandrerforeldre (66 prosent) og andre elever (72 prosent). De siste årene har også forskjellene mellom norskfødte og andre blitt større. Alder når en kommer til landet har også betydning for gjennomføring.

En viktig forutsetning for stabil deltakelse i arbeidslivet er fullført videregående opplæring. Regjeringens ambisjon er derfor å øke gjennomføringen i videregående opplæring. Nedenfor presenteres de mest sentrale satsingene i dette arbeidet.

Program for bedre gjennomføring i videregående opplæring

Målgruppen for *Program for bedre gjennomføring (2014-2017)* er både elever som står i fare for ikke å gjennomføre videregående opplæring, og ungdom mellom 15 og 21 år som står utenfor opplæring og arbeid. Programmet inneholder både nasjonale, regionale og lokale tiltak. Sentrale element i programmet er kompetanseutvikling for lærere, kvalifiseringstiltak for elever og læringer og NAV-veiledere og psykologer i skolen. Tilskuddet til læringer med særskilte behov

ingår også i programmet. Hvert fylke får ressurser til prosjektledere for å sikre en tett oppfølging lokalt. En hovedhensikt med programmet er å identifisere tiltak som enten kan bidra til å forebygge frafall eller å få frafalt ungdom tilbake til opplæringen slik at de kan fullføre og bestå. Det vil fra 2016 bli satt i gang en omfattende forskningsinnsats på dette området.

Mulighet til å tilby grunnskoleopplæring til ungdommer som har rett til videregående opplæring

Ved Thor Heyerdahl videregående skole i Larvik har de gode erfaringer med et forsøk der elever med rett til videregående opplæring kan få mer grunnskoleopplæring samtidig som de får være i et skolemiljø med jevn-aldrende. I september 2015 sendte regjeringen på høring et lovforslag som innebærer at alle kommuner og fylkeskommuner skal få mulighet til å tilby en slik ordning, forutsatt at elevene har behov for dette for å kunne følge opplæringen på videregående nivå. Ordningen skal gjelde for alle elever med behov, men vil være spesielt relevant for nyankomne elever. Det foreslås ikke å gi elever en individuell rett. Det vil være frivillig for kommuner/ fylkeskommuner om de vil ha tjenestetilbudet.

0-24 samarbeidet - bedre koordinerte og helhetlige tjenester i kommunen

Tidlig innsats for utsatte barn og unge krever godt koordinerte tjenester og en samordnet innsats på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer. Med utsatte barn og unge menes her alle barn og unge opp til 24 år med høy risiko for å utvikle helsemessige og sosiale problemer, manglende kompetanseoppnåelse i utdanningssystemet, marginalisering og varig utenforskap. Det overordnede målet er en bedre samhandling i stat og kommune for å redusere frafall i videregående opplæring, og at flere unge skal inkluderes i arbeidslivet. Det skal legges til rette for at kommuner og fylkeskommuner i større grad skal kunne utvikle og tilby tverrfaglig og mer effektiv oppfølging av utsatte barn og unge innenfor barnehage, grunnopplæring, helse, barnevern og NAV.

Fem direktorat samarbeider om hvordan innsatsen skal konkretiseres videre. De involverte departementene har gitt alle fylkesmennene felles likelydende oppdrag om å bidra inn i 0-24 samarbeidet på lokalt nivå.

Flere elever må få læreplass

De siste årene har det vært mellom 6000 og 8000 unge som hvert år står uten læreplass ved årsskiftet. Selv om en del av disse får læreplass senere eller fullfører opplæring i skole, er mangel på læreplasser en vesentlig årsak til manglende gjennomføring.

Lærlingtilskuddet er i 2014 og 2015 økt med til sammen 10 000 kroner per lærlingkontrakt. I budsjettet for 2016 øker lærlingtilskuddet ytterligere med 5000 kroner per kontrakt. For å stimulere lærebedrifter til å ta inn lærlinger med manglende norskferdigheter og kort botid i Norge, ble ordningen med tilskudd til lærlinger med særskilte behov utvidet til også å omfatte denne gruppen elever. I revidert nasjonalbudsjett 2015 ble det vedtatt å styrke tilskuddsordningen til lærlinger med spesielle behov med seks millioner kroner. Dette nivået videreføres i 2016-budsjettet.

Regjeringen vil skjerpe kravet om bruk av lærlingklausuler i offentlige kontrakter gjennom at oppdragsgiver skal bruke lærlingklausulen når offentlige anbud lyses ut, og at det skal være lærlinger tilknyttet det konkrete prosjektet. Kravet stilles både til norske og utenlandske bedrifter. Et utkast til lov har vært ute på høring. Nærings- og fiskeridepartementet planlegger å legge fram en lovproposisjon i løpet av januar 2016 slik at kravet vil tre i kraft i løpet av våren 2016.

Praksisbrev

Praksisbrev er et særlig tilrettelagt toårig opplæringsløp beregnet for elever som etter 10. trinn ønsker en mer praktisk opplæring enn hva den ordinære fag- og yrkesopplæringen tilbyr. Praksisbrev ble startet som en forsøksordning i skoleåret 2007-2008. Til sammen har om lag 180 elever deltatt i forsøk så langt. Ordningen gir mulighet til å få en formalisert, toårig praktisk opplæring etter ungdomsskolen. Mye av opplæringen foregår i bedrift. Det avlegges en prøve etter to år som gir et praksisbrev. Praksisbrev skal føre fram til kompetanse som arbeidslivet etterspør, men på et lavere nivå enn fullt fag-/svennebrev. Etter fullført praksisbrev skal det være mulig å fortsette opplæringen og bli fagarbeider. Flere gutter enn jenter faller ut av videregående opplæring, og praksisbrev vil være et godt tilbud til særlig gutter som ønsker et mer praktisk og kortvarig opplæringsløp. Forsøksordningen for praksisbrev er forlenget til 2017. Kunnskapsdepartementet oppfordrer alle fylkeskommuner til å delta.

Ungt entreprenørskap

Kunnskapsdepartementet gir tilskudd til Ungt entreprenørskap (UB) som er en landsomfattende ideell organisasjon. UB skal bidra til å utvikle barn og ungdoms kreativitet, skapergleder og tro på seg selv. Ungt

Entreprenørskap arbeider med entreprenørskap i utdanning og tilbyr ulike programmer fra grunnskole til høyere utdanning.

I 2014 gjennomførte Ungt Entreprenørskap 234 677 elev- og studentaktiviteter i ulike program. 16 426 elever i grunnskolen og 11 277 elever i videregående skole drev Ungdomsbedrift. På landsbasis drev 17 prosent av elevene på første trinn i videregående skole Ungdomsbedrift.

3.2.3 Et godt og inkluderende læringsmiljø

Læringsmiljø viser til de samlede kulturelle, relasjonelle og fysiske forholdene på skolen som har betydning for læring, helse og trivsel. Arbeidet for bedre læringsmiljø har et dobbelt formål: som et mål i seg selv og som et middel for bedre læringsutbytte for elevene. Et godt fysisk og psykososialt skolemiljø er en forutsetning for en god hverdag, og skaper vilkår for en positiv utvikling.

Arbeidet for å utvikle et godt og inkluderende læringsmiljø handler både om å sikre elevenes læring og om å forebygge mobbing og krenkelser. Ingen lærer godt dersom de hver eneste dag gruer seg til å gå på skolen. Regjeringen vil derfor arbeide aktivt for at skolen skal være en trygg arena for mestring og læring og for at skolene over hele landet skal være godt rustet til å forebygge og bekjempe mobbing.

Sentrale virkemidler i arbeidet for et godt læringsmiljø er å utvikle gode relasjoner mellom elevene, mellom lærer og elev og et nært foreldresamarbeid. I tillegg er det viktig at skolene har god ledelse og dyktige lærere, tydelige voksenpersoner som arbeider systematisk og langsiktig med læringsmiljøet og som griper aktivt inn når de hører om eller oppdager mobbing eller krenkelser. Regjeringen mener i tillegg at arbeidet for å skape trygge og mobbefrie miljøer for barn og unge, må starte allerede i barnehagen.

Hvordan trives elevene på skolen?

Elevundersøkelsen er en spørreundersøkelse til elevene i grunnopplæringen om deres oppfatning av eget læringsmiljø og skolehverdag. Undersøkelsen er et viktig verktøy for videreutvikling og kvalitetssikring av læringsmiljøet til elever i grunnskolen og i videregående opplæring. Den er obligatorisk å gjennomføre for skoleeiere på henholdsvis 7. og 10. trinn i grunnskolen og på Vg1. Undersøkelsen viser at de fleste elevene trives godt på skolen, både faglig og sosialt. Rundt 90 prosent av elevene som har besvart Elevundersøkelsen i 2014 oppgir at de trives godt eller svært godt. Høy trivsel på skolen bidrar

til motiverte elever, mindre fravær og kan derfor også være med på å hindre frafall fra videregående skole. Likevel er det viktig å være klar over at rundt 2,5 prosent av elevene oppgir at de ikke trives noe særlig eller ikke i det hele tatt på skolen.

Selv om andelen elever som trives godt eller svært godt i grunnopplæringen, i gjennomsnitt er stor gjennom hele opplæringsløpet, er det likevel rundt 4,5 prosent av elevene i 2014 som sier at de blir mobbet to til tre ganger i måneden eller oftere på 7. og 10. trinn. Både andelen mobbede elever samt andelen skoler som er mobbefrie har en positiv utvikling sammenlignet med tall fra 2012. Det må imidlertid tas høyde for at vi har med en metodisk effekt å gjøre i og med det ganske nylig har vært en revisjon av Elevundersøkelsen (2013).

Tiltak for å bedre miljøet i skoler

Barn tilbringer mye av dagen i skolen. Siden skolen er obligatorisk har myndighetene et spesielt ansvar for å sikre et godt fysisk og psykososialt miljø i skolehverdagen.

Inneklimaet i nye skoler er i hovedsak godt. Det er imidlertid et stort etterslep når det gjelder utbedringer av eksisterende skolebygg. Ofte skyldes dårlig inneklima i slike bygninger fukt og muggskader. Videre er det viktig å sørge for god ventilasjon tilpasset bruken og antall brukere av lokalene. Helsedirektoratet og Utdanningsdirektoratet gjennomførte i 2013 en kartlegging av godkjenningsstatus for skoler. Kartleggingen viser at mer enn 300 000 elever går på skoler som ikke er godkjente. I tillegg viser undersøkelsen generelt manglende tilsyn med skolene. Nesten halvparten av alle skoler mangler vedlikeholdsplan. Det bør være en selvfølge at ingen barn skal bli syke av å gå på skolen.

Regjeringen vil legge til rette for mer og bedre informasjon til kommunens ledelse, foreldre, elever og allmennheten om godkjenningsstatus for skoler gjennom kanaler som er offentlig tilgjengelige, for eksempel Kostra og folkehelseprofilene. Det skal også gjennomføres tiltak for å bedre skolenes etterlevelse av informasjonsplikten til elever og foreldre dersom skolen ikke er godkjent. Ved å ta vare på byggene tar vi vare på store nasjonale materielle verdier, men vel så viktig er at vi samtidig også tar vare på helsen og trivselen til menneskene i bygget. Dette er både kommunenes og de andre skoleeierens ansvar.

I regelverket stilles det foruten krav til inneklima, også krav til tilrettelegging for aktivitet og hvile og egnede muligheter for bespising som også ivaretar måltidets

sosiale funksjoner. Det er en utfordring at så mange som 60 prosent av elever på 5.-7. trinn får mindre enn 20 minutters spisetid med tanke på den betydning måltidet kan ha for konsentrasjon, læring og et godt skolemiljø. Det fysiske miljøet både ute og inne må ha kvaliteter som gir muligheter for både organisert læringsarbeid og for variert lek og fysisk utfoldelse under trygge forhold.

Regjeringen vil foreta en gjennomgang og oppdatering av regelverket for fysisk og psykososialt miljø i barnehager og skoler. Gjennomgangen skal ha som mål å etablere et helhetlig regelverk som tydeliggjør ansvar og krav til barnas arbeidsmiljø, sikrer barnas rettigheter og samordner tilsynsordninger. Systemer for informasjon til kommunens ledelse, barn, foreldre og allmennheten skal vurderes. Som en del av gjennomgangen vil Helse- og omsorgsdepartementet og Kunnskapsdepartementet ha en felles dialog for oppfølgingen av *Folkehelsemeldingen* (Meld. St. 19 (2014-2015)) og NOU 2015:2 *Å høre til*. Med en god dialog sikres helheten i regelverket på tvers av sektorene. I gjennomgangen skal det vurderes en revisjon av forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler, harmonisering av regelverket i opplæringsloven, barnehageloven og folkehelseloven, samordning av bestemmelser om internkontroll og eventuelt en egen lov om barnas arbeidsmiljø. Erfaringene med klage- og tilsynsordningene og kunnskap om den faktiske etterlevelse av relevant regelverk vil være en nødvendig del av gjennomgangen.

Regjeringen mottok NOU 2015:2 *Å høre til. Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø* 18. mars 2015. Utvalget peker på fem hovedutfordringer i arbeidet med det psykososiale skolemiljøet:

1. Rettssikkerhet – Elevenes rettigheter blir ikke oppfylt.
2. Skolekultur – Skolekulturen fokuserer for lite på nulltoleranse for krenkelser, mobbing, trakassering og diskriminering.
3. Involvering og samarbeid – Elever og foreldre involveres ikke godt nok i skolens arbeid med det psykososiale skolemiljøet.
4. Ansvarliggjøring og systematikk – Skoleeiers og skoleleders kapasitet til å jobbe systematisk og langsiktig med å utvikle skolemiljøet er mangelfull.
5. Organisering – Ansvarsfordelingen i støttesystemet er utydelig.

Utvalget foreslår en lang rekke tiltak som svar på disse utfordringene, blant annet en rekke regelverksendringer, ny klagesaksgang, styrking av skolens støttesystemer og en større satsing på skolebasert kompetanseutvikling.

Utredningen ble sendt på høring, og det kom inn nærmere 200 høringssvar. Regjeringen vil vurdere

både utredningens forslag samt innspillene i høringen når arbeidet nå er i gang med å utvikle en ny og bedre politikk for å forebygge, avdekke og håndtere mobbing, slik at elevenes rett til et godt psykososialt skolemiljø blir oppfylt på en bedre måte enn i dag.

Det videre arbeidet mot mobbing

Mobbesaker er sammensatte og kan ha store konsekvenser for enkeltpersoner, både i skolen og i barnehagen. Alle deler av arbeidet mot mobbing må derfor styrkes, og regelverket må skjerpes. Regjeringen vil legge mer vekt på det som virker, og innsatsen skal være målrettet og kunnskapsbasert.

For å bedre forebyggingen av mobbing vil regjeringen vurdere behovet for og ulike former for kompetanseheving. Et virkemiddel for å øke skolenes kompetanse som regjeringen vil videreføre, er den statlige støtten til antimobbeprogrammer. I tillegg skal det utvikles nye kriterier for hvilke programmer som skal få slik støtte. Det vil bli gjennomført en ny utlysning av midler i 2016.

For å forebygge mobbing tar regjeringen også sikte på å etablere et mer forpliktende partnerskap og å videreutvikle samarbeidet mellom dagens partnere innen Manifest mot mobbing.

Regjeringen ønsker en enklere og raskere klageprosess enn i dag og vil derfor vurdere endringer i dagens klageordning. Regjeringen vurderer også å innføre sanksjoner mot skoleeiere som ikke følger opp mobbesaker på en forsvarlig måte.

Utredningen fra Djupedalutvalget (NOU 2015:2) og oppsummeringen av høringssvarene peker på at både elever og foreldre etterlyser bedre tilgjengelig rettledning for hvordan de skal nå fram med vanskelig mobbesaker. I statsbudsjettet for 2016 er det vedtatt å etablere en ny portal på internett som skal gjøre det enklere for både barn, unge og foreldre å finne informasjon om tiltakene mot mobbing. Regjeringen mener det er avgjørende at både nåværende ressurser, veiledninger og informasjon om klagerettighetene blir mer kjent og mer tatt i bruk. Den nye portalen skal samordne denne informasjonen. Regjeringen vil arbeide for at lenken til den nye portalen skal ligge tydelig plassert på førstesiden på alle relevante nettsted, både nasjonalt og lokalt.

Regjeringen vil også videreføre støtten til arbeidet som utføres gjennom lokale beredskapsteam mot mobbing. Det samme gjelder støtten til det skolerettede Læringsmiljøprosjektet i regi av Senter

for læringsmiljø og adferdsforskning, som særlig retter seg inn mot skoler og kommuner som opplever alvorlig mobbeutfordring.

I 2013 startet arbeidet med å systematisere eksisterende kunnskap og å utvikle modeller for bruk av flere yrkesgrupper i skolen. Gjennom prosjektet *Et lag rundt eleven* skal regjeringen vurdere og prøve ut ulike modeller for hvordan dette best kan skje. Også dette arbeidet kan settes i sammenheng med det brede arbeidet som nå skal gjennomføres for å sikre et best mulig læringsmiljø, og som en del av oppfølgingen av utredningen fra Djupedalutvalget.

3.3 Ungdom skal få bistand til å komme i arbeid og utdanning

Et velfungerende arbeidsmarked som sikrer lav arbeidsledighet, høy sysselsetting og et trygt, fleksibelt og familievennlig arbeidsliv med plass til alle, er viktige mål for regjeringen. Et velfungerende arbeidsliv og en aktiv og målrettet arbeids- og velferdspolitikkk hvor det lønner seg å jobbe, skal bidra til å nå disse målene. Personer som står utenfor arbeidslivet kan ha behov for bistand som styrker deres muligheter til å komme i jobb. Alle som henvender seg til et NAV-kontor, og som ønsker eller trenger det, skal få vurdert sitt behov for bistand for å få eller beholde arbeid. Bistanden som gis skal være tilpasset den enkeltes behov. Ungdom har

ofte lite arbeidserfaring og lav utdanning, og kan oppleve særlige utfordringer med å få innpass på arbeidsmarkedet. Ungdom som henvender seg på NAV-kontoret skal få oppfølging tidlig for å hindre at de blir stående lenge utenfor utdanning og arbeidsliv.

Sammenlignet med andre europeiske land, er arbeidsmarkedssituasjonen blant unge i Norge god. Utviklingen de siste par årene har imidlertid vært svakere i Norge enn i EU. Sysselsettingsandelen blant ungdom i alderen 15-24 år er 49 prosent i Norge, mot 32 prosent i EU. Men mens sysselsettingsraten blant unge i EU har økt med ett prosentpoeng de siste to årene, har den gått ned med 2,6 prosentpoeng i Norge i samme periode. På samme måte er ungdomsledigheten i Norge lav, men har vist økning det siste året. Ledighetsraten blant personer under 25 år er 9,2 prosent i Norge, mot 20,9 prosent i EU. Men mens ledighetsraten blant ungdom i Norge har gått opp med 1,1 prosentpoeng det siste året, har den i EU fulgt en klar nedadgående trend.

Ledigheten blant ungdom er alltid høyere enn ledigheten blant eldre. Ungdom har ofte korte ledighetsperioder, for eksempel i overgangen mellom utdanning og arbeid, og mellom ulike kortvarige stillinger på veien mot en stabil tilknytning

til arbeidslivet. Det er imidlertid grunn til bekymring når ungdom blir stående utenfor utdanning og arbeid over tid.

Fullført videregående opplæring har stor betydning for den enkelte muligheter på arbeidsmarkedet. Etterspørselen etter ufaglært arbeidskraft har falt over en lengre periode, og denne utviklingen ventes å fortsette i årene fremover. Dette bidrar til å øke betydningen av fullført videregående opplæring ytterligere.

Ungdom er en høyt prioritert gruppe i arbeidsmarkedspolitikken. Ungdom skal, sammen med innvandrere og langtidsledige, prioriteres for inntak til arbeidsmarkedstiltak fra Arbeids- og velferdsetaten. Egne innsatser for unge skal bidra til at denne målgruppen får den bistanden som skal til for å hindre at unge blir stående lenge utenfor utdanning og arbeidsliv.

Mange unge som henvender seg til NAV-kontoret har ikke fullført videregående opplæring. Mange har sammensatte utfordringer som gjør at de trenger bistand fra flere ulike tjenesteytere. For å lykkes i oppfølgingen av personer som har behov for bistand fra flere hold, legges det vekt på at arbeids- og velferdsforvaltningen har et godt samarbeid med andre sektorer og etater lokalt, blant annet innen helse og utdanning.

Ungdomspakke

Regjeringen fremmet i statsbudsjettet for 2016 en ungdomspakke for å motvirke at unge faller utenfor utdanning og arbeidsliv og sørge for at de kommer raskt i opplæring og aktivitet dersom de blir uten arbeid. Pakken inneholder en rekke tiltak, både fra arbeidsmarkedssektoren og utdanningssektoren. Det legges til grunn at om lag 1 000 nye tiltaksplasser går til ungdom i 2016. Ungdom er allerede en prioritert gruppe ved tildeling av arbeidsmarkedstiltak. Det opprettes et nytt toårig opplæringstiltak i regi av Arbeids- og velferdsetaten for personer med svake grunnleggende ferdigheter. Det legges også til rette for at arbeidstrening som tilbys ledige med liten eller ingen arbeidslivserfaring, skal kunne inngå i et helhetlig kompetanseløp i samarbeid med fylkeskommunen med mål om gjennomføring av videregående opplæring. Videre utvides den begrensede adgangen til å fortsette påbegynt utdanning med dagpenger til å omfatte permitterte.

Arbeids- og sosialdepartementet vil også gjennomgå garantiordningene for ungdom med sikte på å sikre

rask avklaring av bistandsbehov og rask iverksetting av arbeidsrettet bistand for unge som trenger det. På Kunnskapsdepartementets område er det vedtatt å øke lærlingtilskuddet med 5000 kroner per lærling, legge til rette for 350 nye studieplasser i praktisk-pedagogisk utdanning og å starte forsøk med modulbasert fag- og yrkesopplæring. Ungdomspakken er nærmere omtalt i Prop. 1 S (2015–2016) for Arbeids- og sosialdepartementet.

Jobbstrategi for personer med nedsatt funksjonsevne

Jobbstrategi for å få flere personer med nedsatt funksjonsevne i jobb ble lansert i forbindelse med statsbudsjettet for 2012, og er siden videreført. Unge under 30 år er prioritert målgruppe. Strategien skal bidra til å redusere barrierer som kan hindre personer med nedsatt funksjonsevne fra å komme i arbeid, for eksempel knyttet til tilrettelegging, oppfølging og opplæring på arbeidsplassen.

Tiltak for at flere skal kunne ta del i ordinært arbeidsliv

Regjeringen har i Prop. 39 L (2014–2015) *Endringer i arbeidsmiljøloven og sosialtjenesteloven (adgang til midlertidig ansettelse mv. og vilkår om aktivitet for stønad til livsopphold)* fremmet forslag til tiltak og virkemidler for at flere skal kunne ta del i ordinært arbeidsliv. Dette vil styrke utsatte gruppers muligheter til å komme i arbeid. Regjeringen vil øke bruken av ordinært arbeidsliv gjennom virkemidler som økt bruk av lønnstilskudd, nye og bedre tilretteleggingsordninger og økt adgang til midlertidige ansettelser.

Regjeringen ønsker å bidra til at flere mottakere av helserelaterte ytelser skal kunne ta i bruk sin faktiske arbeidsevne. Regjeringen vil utforme velferdsytelsene slik at de understøtter arbeid og aktivitet, legge til rette for mer bruk av gradering i stønadsforløpet, økt innsats for å forebygge at unge blir uføretrygdet samt økt vekt på aktivitetskrav og oppfølging fra arbeids- og velferdsforvaltningen.

Aktivitetsplikt for mottakere av stønad til livsopphold

Kommunene kan etter gjeldende sosialtjenestelov stille vilkår om deltakelse i aktivitet ved tildeling av stønad til livsopphold, men benytter denne muligheten i varierende grad. Regjeringen vil at det skal være lik praksis på dette området og har på denne bakgrunn

fremmet et lovforslag om at kommunene skal stille vilkår om aktivitet ved tildeling av økonomisk stønad etter sosialtjenesteloven, jf. Prop. 39 L (2014-2015) og Innst. 208 L (2014-2015). Formålet med vilkår om aktivitet er å styrke den enkeltes muligheter for å komme i arbeid og bli selvforsørget. Det er spesielt viktig å hjelpe unge ut av en passiv tilværelse og over i meningsfull aktivitet. Stønadsmottakere som ikke er i stand til å delta, vil være unntatt. Lovforslaget ble vedtatt av Stortinget 24. mars 2015.

Det følger av stortingsvedtaket at lovendringen ikke skal iverksettes før kommunene blir kompensert for eventuelle merutgifter lovendringen medfører. Arbeidet med å utrede de økonomiske konsekvensene for kommunene er i gang, og det er etablert kontakt med KS om saken. Regjeringen vil fastsette ikrafttredelsestidspunkt når nødvendige avklaringer er foretatt.

Oppfølging av ekspertgruppe om gjennomgang av arbeids- og velferdsforvaltningen

Arbeids- og velferdsforvaltningen er et sentralt verktøy for regjeringen i gjennomføringen av arbeids- og velferdspolitikken. Arbeids- og sosialdepartementet oppnevnte 20. mars 2014 en ekspertgruppe (Vångeng-utvalget) for å gjennomgå arbeids- og velferdsforvaltningen. Ekspertgruppen leverte sin sluttrapport 9. april 2015. I lys av ekspertgruppens gjennomgang vil regjeringen videreutvikle arbeids- og velferdsforvaltningen ved å styrke og videreutvikle de arbeidsrettede tjenestene både for arbeidsgivere og arbeidssøkere, sikre utvikling av mer brukerrettede tjenester som er effektive, målrettede og bidrar til gode opplevelser for brukerne av NAV-kontoret, og gi NAV-kontorene økt myndighet og handlefrihet. Oppfølgingen av Vångeng-utvalget vil bli nærmere omtalt og utdypet i en melding som regjeringen tar sikte på å legge frem for Stortinget våren 2016.

Tilskudd til losfunksjoner i kommunene

En ny tilskuddsordning til oppfølgings- og losfunksjoner for ungdom ble etablert i 2014. Målgruppen er ungdom i alderen 14-23 år som står utenfor, eller står i fare for å havne utenfor, skole og arbeidsliv. Innsatsen skal særlig rettes mot ungdom der høyt skolefravær eller manglende skoletilknytning har sammenheng med utfordringer som for eksempel manglende støtte fra foreldre, manglende sosialt nettverk og helseproblemer. Målet er å styrke ungdommenes skoletilknytning, trivsel og mestring, og skal gjennom det bidra til å bedre skoleprestasjoner og øke gjennomføringen i videregående opplæring.

Kommunene kan søke om midler til implementering av oppfølgings- og losfunksjoner for ungdom. De kan få støtte til å ansette personer (loser) som skal ha ansvar for å gi ungdom oppfølging, hjelpe dem i kontakt med nødvendige hjelpetjenester og bidra til at hjelpen som gis i skolen eller av andre aktører er tilrettelagt. Losfunksjon for ungdom er blitt evaluert og den viser at 70 prosent av ungdommene på kort sikt får en forbedret tilknytning til skole og arbeidsliv. Det er stor interesse for ordningen i kommunene. 50 kommuner er tildelt støtte i 2015, og ordningen er på vel 22 millioner kroner. Ordningen styrkes i 2016, og vil totalt være på om lag 31 millioner kroner.

4 Helse og velferd – mestring, trivsel og livskvalitet

Et oppvekstmiljø preget av mestring, trivsel og livskvalitet, med gode tilbud og tjenester og hvor alle kan delta på egne premisser, står sentralt i regjeringens politikk. Trygghet for hjelp og omsorg når man trenger det er en bærebjelke i vårt velferdssamfunn. Det er et offentlig ansvar å sikre gode helse- og omsorgstjenester. Barn, ungdom og deres foreldre skal føle trygghet for at de får den hjelp og støtte de har behov for.

Forebygging og tidlig innsats er avgjørende for gode oppvekstvilkår. For at barn og unge skal få den hjelpen de trenger, må utfordringer og hjelpebehov avdekkes så tidlig som mulig. Tilgjengelighet, kompetente fagfolk og flerfaglige tjenester som er godt samordnet er viktig for en god oppfølging. Regjeringen vil bedre det forebyggende og helsefremmende helsetilbudet til barn og unge i kommunene, og la i mai 2015 frem Meld. St. 26 (2014-2015) *Fremtidens primærhelsetjeneste – nærhet og helhet*.

Regjeringen vil skape oppvekstkår som fremmer god fysisk og psykisk helse, livskvalitet og trivsel. Psykiske helseproblemer er blant de største helseutfordringene i dag. Barn og ungdom som sliter skal ha god hjelp og behandling. I tillegg er det nødvendig å stimulere til sosiale nettverk og sosial støtte i hverdagen, gjennom sentrale arenaer som barnehage, skole, frivillige organisasjoner, kulturliv og nærmiljø. I *Folkehelsemeldingen* (Meld. St. 19 (2014-2015)) varsler regjeringen at psykisk helse skal inkluderes som en likeverdig del av

folkehelsearbeidet. Flere skal oppleve god psykisk helse og trivsel og de sosiale forskjellene i psykisk helse skal reduseres. Samarbeidet på tvers, og med frivillig sektor skal styrkes. Regjeringen vektlegger en bred innsats for å fremme psykisk helse og trivsel blant barn og ungdom. God sosial støtte og inkludering i samfunnet, og nødvendige tiltak mot mobbing og utenforskap er viktig for helse og livskvalitet.

Regjeringens visjon er et samfunn der alle kan delta. Norge har gode velferdsordninger rettet mot barn, ungdom og deres familier. For å sikre deltakelse for alle må det legges spesielt til rette for enkelte grupper. Det gjelder ikke minst for barn med funksjonsnedsettelse som kan ha behov for hjelpemidler og tilrettelegging både hjemme, i barnehage, skole og fritid.

I sin politiske plattform varslet regjeringen at den vil tette hullene i sikkerhetsnettet for grupper som faller utenfor. Dette innebærer blant annet mer likeverdige vilkår for barn som vokser opp i fattige familier. Barn og ungdom skal sikres en trygg oppvekst, uavhengig av om foreldrene har en vanskelig økonomi. Arbeidet skjer over et bredt felt, og gjennom et tett samspill med frivillig sektor.

Regjeringen vil at alle skal ha et godt sted å bo. Dette er viktig for barna her og nå, og for å forhindre at dårlige levekår går i arv. Våren 2014 la regjeringen fram en nasjonal strategi for boligsosialt arbeid. Strategien skal styrke kommunenes arbeid med å

hjelpe vanskeligstilte på boligmarkedet. Det skal være en særlig innsats overfor barnefamilier og unge.

4.1 Gode helsetjenester til alle

Helse- og omsorgstjenester til barn og ungdom er et viktig satsingsområde for regjeringen. De viktigste tjenestetilbudene rettet mot denne gruppen er de helsefremmende og forebyggende tjenester og den tidlige innsats som ytes gjennom helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Regjeringen vil bedre det forebyggende og helsefremmende arbeidet i kommunene. Helsestasjons- og skolehelsetjenesten skal styrkes og videreutvikles ved å øke antallet årsverk, skape mer flerfaglighet og å tydeliggjøre tjenestens kjerneoppgaver.

Regjeringen har tatt flere grep for å sikre enda bedre helse- og omsorgstjenester til barn og ungdom. I stortingsmeldingen om fremtidens primærhelsetjeneste (Meld. St. 26 (2014-2015)) understrekes det at pasientenes behov skal settes i sentrum for utvikling og endring av helse- og omsorgstjenestene. God koordinering og at man lytter til pasienter og brukere er viktige premisser for et godt arbeid. Regjeringen er opptatt av at barn og ungdoms synspunkter brukes aktivt i utforming av tjenester, både på systemnivå og på individnivå.

Helsestasjons- og skolehelsetjenesten

Helsestasjons- og skolehelsetjenesten har svært høy legitimitet i befolkningen. Ingen annen helsetjeneste når en så stor andel av sin målgruppe, og det er bred politisk enighet om tjenestens viktighet. Kommunenes frie inntekter er i budsjettene for 2014, 2015 og 2016 styrket med totalt 677,7 millioner kroner begrunnet i satsingen på helsestasjons- og skolehelsetjenesten. I budsjettforliket om 2016-budsjettet er det i tillegg øremerket 100 millioner kroner til økt bemanning i helsestasjons- og skolehelsetjenesten.

Helsestasjons- og skolehelsetjenesten er et tilbud til gravide, barn og ungdom i alderen 0-19 år. Tjenesten skal arbeide både individ- og miljørettet, med mål om å fremme god helse og gode sosiale og miljømessige forhold for familier samt forebygge sykdom og skader. Tilbudet skal omfatte helseundersøkelser, vaksinasjon, veiledning og rådgivning, opplysningsvirksomhet, samarbeid med andre etater samt helsefremmende og forebyggende arbeid. For første gang skal det også utvikles en nasjonal faglig retningslinje for helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Helsedirektoratet er ansvarlige for utviklingen av retningslinjene.

Ungdomshelsestrategi

Ungdomstiden er en periode preget av løsrivelse fra foreldre. Arenaer utenfor hjemmet som skole, fritidsarenaer, arbeid, venner og kjærester får større betydning, både for utvikling av identitet og for de unges psykiske og somatiske helse. Det finnes mye kunnskap om helsetilstanden blant unge, men relativt lite systematisert kunnskap om helse og omsorgstjenestetilbudet til ungdom og unge voksne. Vi vet også lite om hvordan vi kan bruke den foreliggende kunnskapen til å utvikle tjenester til ungdom og unge voksne.

Ungdom og unge voksne faller inn under tjenester til barn og/eller voksne, men omtales sjelden som en egen gruppe. De siste årene har brukerorganisasjoner, særlig Unge funksjonshemmede, dels også Barneombudet, vært tydelige på at det bør rettes mer oppmerksomhet mot hvordan helse- og omsorgstjenester er tilpasset de unges behov. Blant annet har ungdom påpekt utfordringer knyttet til åpningstider, f.eks. hos fastlegene og i psykisk helsevern, som gjør at man må ha fravær fra skolen for å kunne bruke dem. Videre peker de på manglende tilgjengelighet til tjenestene.

Regjeringen har igangsatt et arbeid med en ungdomshelsestrategi. Strategien skal dekke aldersgruppen 13–25 år, og skal etter planen legges frem i 2016. Den skal blant annet belyse hvordan man sikrer tilgjengelighet, kapasitet og godt koordinerte tjenester til ungdom, herunder også nettbaserte helsetjenester. Utfordringene gutter og jenter møter kan være forskjellige, og kan kreve ulik tilnærming. Strategien vil ivareta kjønnspektivet. Det overordnede målet i strategien er at ungdom og unge voksne skal ha de beste forutsetninger for å leve gode liv og oppleve mestring; fysisk, psykisk og sosialt.

Barn og ungdoms egne erfaringer og synspunkter skal stå sentralt i å utvikle og gjennomføre gode tjenester til denne gruppen. I utarbeidelse av ungdomshelsestrategien vil ungdom med ulik bakgrunn bli invitert til et ungdomspanel.

Psykisk helse

Psykisk helseproblemer er blant de viktigste samfunns- og folkehelseproblemer blant barn og ungdom i dag. Psykiske og sosiale problemer rapporteres som en av de viktigste bakenforliggende årsakene til blant annet frafall i videregående opplæring og manglende gjennomføring av høyere utdanning. Tall fra lokale ungdomsundersøkelser (Ungdata) viser at jenter har høyere egenopplevd nivå av psykiske helseutfordringer

i dag enn for bare noen få år siden. Undersøkelsene viser ulik utvikling for jenter og gutter siden begynnelsen av 2010 tallet, med en økning for jenter og nedgang for gutter. Mest utbredt er typiske stress-symptomer. Jenter på hvert trinn på ungdomsskolen og videregående har omtrent to til tre ganger så høy forekomst av slike symptomer enn gutter. Uavhengig av kjønn er det slik at de som har flest psykiske plager, har dårligere relasjoner til foreldrene sine, de har færre venner, blir oftere mobbet og de liker seg dårligere i lokalmiljøet og på skolen enn de med god psykisk helse.

Ved å styrke kommunenes frie inntekter, slik at kommunene for eksempel kan videreutvikle helsetjenestene til barn, ungdom og vordende foreldre, vil regjeringen bidra til å løfte det viktige arbeidet i kommunene. Kommunene står i en unik posisjon til forebygging, helsefremmende arbeid og tidlig diagnostikk og intervensjon.

Rekruttering av psykologer til de kommunale helse- og omsorgstjenestene er et viktig tiltak for å løfte den kommunale kompetansen. Den klare majoriteten av psykologene som har blitt rekruttert gjennom tilskuddsordningen som har løpt frem til nå, arbeider med barn og ungdom. I stortingsmeldingen om fremtidens primærhelsetjeneste (Meld. St. 26 (2014–15)) varsler regjeringen at den vil innføre et lovkrav om at alle kommuner må ha psykologkompetanse fra 2020. I statsbudsjettet for 2016 styrker regjeringen rekrutteringstilskuddet for psykologer i kommunene med 45 millioner kroner, og legger om ordningen slik at den blir mer forutsigbar og mindre byråkratisk. Det vil gi rom for inntil 150 nye psykologårsverk i 2016.

Innsats for å bedre den psykiske helsen blant barn og ungdom er en viktig del av folkehelsearbeidet. I *Folkehelsemeldingen* (Meld. St. 19 (2014–2015)) varsler regjeringen at psykisk helse skal inkluderes som en likeverdig del av folkehelsearbeidet. Flere skal oppleve god psykisk helse og trivsel, og de sosiale forskjellene i psykisk helse skal reduseres. Bedre behandlingstilbud og sterkere forebyggende arbeid i helse- og omsorgstjenester er nødvendig. Men for å lykkes må det arbeides i forhold til hele oppvekstmiljøet. Innsats i barnehage, i skolen og i fritidsmiljøet, og et godt samarbeid med frivillige organisasjoner er viktig for trivsel, tilhørighet og inkludering. Se nærmere omtale i kapittel 4.2.

Tannhelsetjenester

Tannhelsetjenester til barn og ungdom gis som et regelmessig og oppsøkende tilbud fra den fylkeskommunale tannhelsetjenesten. Barn og ungdoms tannhelse har blitt betydelig bedre de siste 20–30 år,

men fortsatt er det en andel med særskilte tannhelseproblemer. Tannhelseproblemene har blant annet sammenheng med sosial ulikhet, vanskelig livssituasjon og/eller kroniske sykdommer/lidelser mv.

Helsedirektoratet har fått i oppdrag å utarbeide retningslinjer for tannhelsetjenester til barn og ungdom. Tjenester til dem med særskilte tannhelseproblemer vil bli sentralt i dette. På seks av landets sykehus/helseforetak er det forsøk med tannhelsetjenester til personer på sykehus (sykehusodontologi). Barn og ungdom som oppholder seg over lengre tid på sykehus prioriteres i den sammenheng. Gjennom tilskudd over statsbudsjettet er det i den fylkeskommunale tannhelsetjenesten under oppbygging team av psykolog og tannlege som gir tilbud til personer med stor angst for tannbehandling (odontofobi). Dette omfatter også barn og ungdom. Videre gis det et særskilt tilskudd til spesialistutdanning av tannleger på fagområdet barnetannpleie (pedodonti).

I forbindelse med undersøkelse på tannklinikker har tannhelsepersonell mulighet til å avdekke tegn eller symptomer som kan gi mistanke om overgrep. Gjentatt uteblivelse fra innkalling til tannhelseundersøkelse kan også være uttrykk for en vanskelig livssituasjon. Statistisk sentralbyrå utgir hvert år fylkesvis statistikk over tannhelsetjenestens varsling til foreldre og/eller til barnevernet i slike situasjoner.

Tiltak for barn som pårørende

Barn med foreldre med psykisk sykdom, problematisk bruk av rusmidler eller alvorlig somatisk sykdom, skal få nødvendig oppfølging og hjelp av helse- og omsorgstjenesten. Det er en målsetting å gi tidligere hjelp til barna, styrke veiledning og kompetanseheving i tjenestene, gi langsiktig oppfølging av barna, øke forskningsaktiviteten og spre erfaringer. Det legges vekt på tiltak som kommer barna direkte til gode.

Endringer i helsepersonelloven og spesialisthelsetjenesteloven om oppfølging av barn som pårørende fra 2010 har styrket barnas rettsstilling. Lovendringene skal bidra til at mindreårige barn av psykisk syke, av foreldre med problematisk bruk av rusmidler, alvorlig somatisk syke eller skadde pasienter får bedre oppfølging når foreldrene mottar helsehjelp. Helsepersonell har fått plikt til å bidra til å ivareta mindreårige barn som pårørende, og helseinstitusjoner skal i nødvendig utstrekning ha barneansvarlig personell med ansvar for å fremme og koordinere helsepersonells oppfølging av barna. Alle helseinstitusjoner som behandler alvorlig syke voksne pasienter har utnevnt barneansvarlig personell.

Sørlandet sykehus HF leder Barns Beste – Nasjonalt kompetansenettverk for barn som pårørende. Kompetansenettverket har blant annet utarbeidet opplæringsprogram for barneansvarlige og etablert forskernettverk og nettverk for brukerorganisasjoner. Helse Nord-Trøndelag HF og Vestre Viken HF har etablert flerårige forsøk med lavterskeltilbud for langsiktig oppfølging av gravide mødre/foreldre med rus og/eller psykiske problemer og barnet fra fødsel til skolealder. Forsøkene er gjort permanente fra 2013. To nye tilsvarende tiltak ble opprettet i 2013.

Ideelle organisasjoner, blant annet Blå Kors, har utviklet modeller og tiltak som kan nå barn som pårørende. I budsjettet for 2015 er det bevilget totalt 15 millioner kroner øremerket Blå Kors og til videreutvikling av Kompasset. Tilskudd til dette arbeidet videreføres i 2016. Forskning på området barn som pårørende ble i 2011 en egen femårig strategisk satsing gjennom Norges forskningsråd. Fire prosjekt er tildelt midler. Helsedirektoratet satte i 2013 i gang en levekårsundersøkelse av barn med rusavhengige foreldre. Det ble i 2014 gitt et tilskudd på 3,2 millioner kroner til dette arbeidet. Resultatene fra levekårsundersøkelsen ble lagt frem høsten 2015. Tilskuddet er videreført med 2,2 millioner kroner i 2016 til kompetansehevende tiltak i helse- og omsorgstjenesten.

4.2 En folkehelsepolitikk som skaper muligheter

I *Folkehelsemeldingen* (Meld. St. 19 (2014-2015)) presenterer regjeringen strategier for å styrke folkehelsearbeidet, integrere psykisk helse som en likeverdig del av folkehelsearbeidet og legge til rette for sunne helsevalg. Alle barn og unge må gis muligheter til mestring og utvikling. Det omfatter gode levekår, oppvekstforhold som fremmer fysisk og psykisk helse, muligheter for sunt kosthold og fysisk aktivitet i barnehager og skoler og på fritiden.

Psykisk helse og trivsel

Regjeringen vil styrke samarbeidet på tvers av sektorer for å skape et samfunn som fremmer helse og trivsel. Et tiltak er å gjennomgå regelverket for barns arbeidsmiljø i barnehager og skoler. Et annet sentralt tiltak er samarbeid med frivillige organisasjoner om arbeid for å redusere ensomhet.

Helse- og omsorgsdepartementet vil i samarbeid med KS (Kommunenes interesseorganisasjon) sette i gang et utviklingsarbeid med sikte på å etablere et program for folkehelsearbeid i kommunene. Målet er en langsiktig styrking av kommunenes arbeid med folkehelse. Programmet skal ha hovedvekt på forebygging av

psykiske lidelser og ruslidelser. Barn og unge skal være en prioritert målgruppe. Metoder og verktøy til bruk i folkehelsearbeidet er en viktig del av innsatsen, for eksempel kommunehelseprofiler, faglig støtte til kommunene og bedre koordinering av statlige føringer.

Regjeringen vil ta initiativ til en informasjonssatsing sammen med frivillige organisasjoner og mobilisere til samarbeid for å forebygge ensomhet. Frivillige organisasjoner har en viktig rolle i arbeidet med å forebygge ensomhet gjennom å skape gode nærmiljø, legge til rette for møteplasser og etablere tilbud for grupper og enkeltpersoner som trenger ekstra oppfølging. Sosial utstøting kan oppstå på grunn av fattigdom, for eksempel når barn er hindret fra å delta i aktiviteter på grunn av foreldres fattigdom. Det kan og ramme innvandrere som av ulike grunner ikke deltar i det norske samfunnet. Gode nettverk og sosial støtte er viktig for å forebygge psykiske helseproblemer, ikke minst for å ha noen å snakke med om det som er vondt og vanskelig. Selv om de fleste barn og unge har gode venner, viser data fra lokale ungdomsundersøkelser (Ungdata) at nær en av ti ungdommer mangler fortrolige venner, eller at de for tiden ikke har noen de vil kalle venner.

Gode nærmiljø og lokalsamfunn

Gode nærmiljø og lokalsamfunn har stor betydning for barn og ungdoms livsutfoldelse og livskvalitet og for utvikling av sosiale nettverk som bidrar til trivsel, tilhørighet og god helse. Regjeringen har som mål å utvikle et mer helsefremmende miljø og beskytte befolkningen mot miljøfarer som støy, luftforurensning, miljøgifter, stråling, dårlig inneklime, risiko for ulykker og skader, samt mat- og vannbårne sykdommer. Hensynet til befolkningens helse og trivsel skal ha større plass i nærmiljø- og lokalsamfunnsutviklingen.

Å sette mennesker i sentrum for samfunnsutviklingen handler for eksempel om å planlegge nye boligfelt slik at barn og ungdom har et nærmiljø der de kan møtes og være aktive, og som gjør det mulig og trygt å sykle eller gå til skole og fritidsaktiviteter. Det handler også om å planlegge og tilrettelegge for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Vi trenger en godt utbygd kollektivtransport, sammenhengende sykkelveier for mer aktiv transport og servicetilbud og butikker i nærheten av hjem og arbeidsplass. Grøntstruktur som knytter nærmiljøet, skole, barnehager og utfartsområder sammen gjør det lettere og mer attraktivt å ferdes til fots eller på sykkel. De fysiske omgivelsene må innby til lek og fysisk utfoldelse, enten det er i skolegården, i barnehagen eller i bo- og nærmiljøet, og det må være god tilgang til parker og plasser, natur og rekreasjonsområder og kulturopplevelser.

Regjeringen arbeider for en mer klimavennlig byutvikling og er derfor opptatt av å se planlegging av boliger, samferdsel, kollektivtransport og næringsutvikling i sammenheng slik at veksten blir bærekraftig. Byer og tettsteder i vekst gir god anledning til å bygge inn kvaliteter i nærmiljø- og lokalsamfunnsutviklingen. Regjeringen vil bidra til utvikling av klimavennlige byer gjennom at dette ivaretas i blant annet bymiljøavtaler, utviklingsavtaler som ledd i oppfølging av Klimaforliket og egen plansatsing mot store byer som startet i 2013.

I *Folkehelsemeldingen* (Meld. St. 19 (2014-15)) varsles et utviklingsarbeid i et utvalg kommuner for å styrke faktorer i nærmiljø og lokalsamfunn som fremmer folkehelse. Arbeidet skal bidra til kvalitativ kunnskap om hvilke nærmiljøkvaliteter som påvirker helse og trivsel. Barn og ungdom skal involveres i arbeidet gjennom ulike metoder, som for eksempel Barnetråkk. Arbeidet er et ledd i implementeringen av folkehelseloven og skal bidra til et bedre kunnskapsgrunnlag for kommunale planprosesser og tiltak for å fremme helse, livskvalitet og trivsel.

Forebygging skader og ulykker

Det har vært en nedgang i ulykkesdødsfall blant barn og ungdom de siste 60 årene. Særlig stor har nedgangen vært blant gutter. En kraftig reduksjon i antall dødsfall i trafikken har bidratt til den positive utviklingen. Også drukningsulykker tar langt færre liv enn tidligere i denne aldersgruppen. På tross av nedgangen i ulykkesdødsfall, er ulykker fortsatt en viktig dødsårsak blant barn og ungdom. Ulykker er årsaken til om lag ti prosent av alle dødsfall i aldersgruppen 0–17 år. I tillegg forårsaker ulykker et stort antall ikke-dødelige skader med varierende grad av alvorlighet. I befolkningen er ungdom blant de som skader seg oftest. Ulykker blant unge skjer oftest i hjemmet og i ulike fritidsaktiviteter. Små barn mellom null og fire år er spesielt utsatt for brannskader.

Mange dødsfall i trafikk gjelder unge voksne. I perioden 2003–2012 omkom om lag 40 personer i aldersgruppen 18–24 år i vegtrafikkulykker årlig. Manglende bruk av hjelm og bilbelte og høy fart er viktige årsaker til disse dødsfallene. I mange tilfeller er bruk av forskjellige rusmidler en medvirkende årsak i slike ulykker.

Arbeidet med å forebygge skader og ulykker har vært forankret i *Ulykker i Norge – nasjonal strategi for forebygging av ulykker som medfører personskade 2009–2014*. Arbeidet går i riktig retning, men målene er foreløpig ikke nådd. For å kunne fastsette nasjonale mål på skader og ulykker, er det behov for bedre oversikt over ulykker og for å utvikle kostnutttevurderinger av tiltak. Regjeringen vil videreføre strategien i fire nye år fram til 2018.

Fysisk aktivitet

Fysisk aktivitet er viktig for en god oppvekst. Med unntak av de yngste barna, er det fysiske aktivitetsnivået i befolkningen urovekkende lavt, det er sosialt skjevfordelt og viser negativ utvikling. Samtidig øker stillesittingen i alle aldersgrupper. 15-årige gutter bruker 70 prosent av våken tid til stillesitting, mer enn det pensjonister gjør. Stillesitting er, uavhengig av annen fysisk aktivitet, en selvstendig risikofaktor for helseproblemer og sykdom. Bare halvparten av 15-åringene er fysisk aktive i tråd med faglige anbefalinger om minst 60 minutter daglig fysisk aktivitet. Det er et dramatisk fall i aktivitetsnivå fra niårsalder til 15-årsalder. Oppslutningen om organisert idrettsaktivitet tidlig i barneårene og trening på fritiden i noen grupper i befolkningen kompenseres ikke for økende stillesitting på skole, jobb, transport og foran skjerm.

Sammenhengen mellom regelmessig fysisk aktivitet og helse, somatisk og psykisk, er godt dokumentert. Daglig, variert lek og fysisk aktivitet er nødvendig for at barn og unge skal utvikle seg normalt. Fysisk aktivitet, god motorikk og fysisk form har positiv effekt på kognitive funksjoner og læring i skolen.

Regjeringen vil gjøre det lettere for den enkelte å være fysisk aktiv. Positiv motivering i kombinasjon med strukturelle virkemidler skal senke terskelen for å være fysisk aktiv både i dagliglivet og på fritiden. Kampanjen *Dine30* som er gjennomført i 2015 og som videreføres i 2016, er et av flere virkemidler som skal spre kunnskap, inspirere og motivere til økt fysisk aktivitet. Fysisk aktivitet må samtidig være en naturlig del av sentrale oppvekstarenaer som barnehage og skole, samtidig som fritidstilbud og nærmiljø må gi muligheter for lek og fysisk utfoldelse. Se nærmere omtale av satsing på fysisk aktivitet i opplæringen i kapittel 3.2.1.

Kosthold

Ernæring og kosthold har avgjørende betydning for vekst og utvikling i fosterliv, spedbarnsalder og barne- og ungdomsårene. For spedbarna er det særlig gunstig at andelen som ammes er høy. Den landsomfattende undersøkelsen om amming og spedbarns kosthold fra 2013 viser at en stor andel av spedbarna ammes og fullammes i Norge. Sammenlignet med tidligere data (fra 2006-07) er det imidlertid færre som nå blir ammet i andre levehalvår. Mors kosthold i svangerskapet påvirker barnets helse både i fosterlivet og etter fødselen.

Det er viktig å legge til rette for at barn og ungdom kan ha et variert og sunt kosthold, fordi kostvanene i oppveksten legger grunnlaget for kostvaner senere i livet. Det mangler nyere data om barn og unges

kosthold, men mye tyder på at det har vært bedring i deres kosthold de senere år med økt inntak av frukt og grønnsaker. Det er imidlertid store sosiale forskjeller. En ny landsomfattende kostholdsundersøkelse (Ungkost) planlegges ferdigstilt 2016-2017. Generelt er utfordringene i kostholdet for mye sukker, for lite fisk, grønnsaker, frukt og bær og for lite grove kornvarer. Regelmessige måltider er en viktig del av et sunt kosthold. Jo eldre barna blir, jo større sannsynlighet har de for å droppe frokost, matpakken eller lunsjmåltidet.

Faget mat og helse i skolen skal gi grunnleggende praktiske ferdigheter og kunnskap om mat og livsstil, mat og kultur og mat og forbruk. Det er en utfordring at under halvparten av de som underviser i faget har fordypning i et fag med få timer og krevende kompetansemål.

Samarbeid for bedre kosthold

Det er viktig å støtte den positive utviklingen i kostholdet og samtidig fortsette arbeidet med å redusere de negative tendensene, og jobbe for utjevning av sosiale ulikheter. Gravide og sped- og småbarnsforeldre er særlig motivert til å legge et godt grunnlag for barna sine, og det er viktig med god oppfølging og råd i svangerskapsomsorgen og i helsestasjons- og skolehelsetjenesten.

Helsedirektoratet publiserer Nasjonal faglig retningslinje for spedbarns ernæring tidlig i 2016 og vil gjennomføre ulike implementeringstiltak, herunder revisjon av materialet Mat for spedbarn til foreldre.

Tilrettelegging for gode måltider i barnehage, skole og SFO er viktig både av ernæringsmessige, sosiale og trivselsmessige hensyn. Regjeringen vil støtte opp under barnehagenes og skolenes tiltak for å tilrettelegge for gode mat- og måltidsvaner, og for arbeidet med å bedre kompetanse om kosthold og helse. Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet skal samle og formidle kunnskap og gode erfaringer og utvikle nye ressurser knyttet til veiledningen for faget mat og helse. Omtale av kosthold og måltider vil bli vurdert i revideringen av rammeplanen for barnehager. Helsedirektoratet ferdigstilte ny nasjonal retningslinje for måltider i skole og SFO høsten 2015. Helsedirektoratet og Nasjonalt senter for mat, helse og fysisk aktivitet følger opp med informasjon og verktøy til skoler og skoleeiere. Regjeringen vil særlig understreke betydningen av at helsemyndighetenes anbefalinger om 20 minutters spisetid følges opp i skolen. Regjeringen vil invitere til bredt samarbeid for å stimulere til tiltak som kan gi økt praktisk kunnskap og bedre ferdigheter om matlaging, råvarer og hygiene.

Det nasjonale kostholdsprogrammet *Fiskesprell* er et samarbeid mellom Nærings- og fiskeridepartementet,

Helse- og omsorgsdepartementet, Norges Sjømatråd og Fiskesalgslagene. Fiskesprell skal bidra til å øke barn og unges sjømatkonsum og til å utjevne sosiale ulikheter i kosthold. Fiskesprell når bredt ut med gratis teoretisk og praktisk sjømatkurs for voksne i kontakt med barn og unge slik som; ansatte i barnehage, SFO, barne- og ungdomsskole, foreldre, studenter/ elever i utdanning. Programmet har en budsjettamme på om lag 10 millioner kroner.

I forbindelse med Stortingets behandling av *Folkehelsemeldingen* (Meld. St.19 (2014-2015)) er regjeringen bedt om å sørge for at det utarbeides en helhetlig handlingsplan med konkrete tiltak for å fremme sunt kosthold i hele befolkningen. Arbeidet vil starte opp i 2016. Det tas sikte på en ferdigstilt handlingsplan i 2017.

Tobakk

Andelen unge som røyker har gått kraftig ned siden år 2000, men fortsatt røyker fem prosent i alderen 16–24 år, noe som tilsvarer om lag 33 000 personer. Samtidig har andelen unge som bruker snus økt kraftig. Blant unge bruker nå 18 prosent snus daglig og 8 prosent av og til, noe som til sammen utgjør om lag 170 000 personer. I *Folkehelsemeldingen* (Meld. St.19 (2014-2015)) har regjeringen lansert en ny tobakksstrategi hvor hovedfokus er å gjøre tobakksprodukter mindre

tiltrekkende på barn og unge. Som ledd i dette har Helse- og omsorgsdepartementet foreslått at tobakkspakninger skal standardiseres, slik at reklameeffekten av farger, logo og design fjernes. Et nytt tobakksdirektiv pålegger også EU/EØS-landene å innføre et forbud mot smakstilsetninger i sigaretter og rulletobakk. Tiltakene er ledd i en større omstilling for å oppnå det langsiktige målet om en tobakksfri ungdomsgenerasjon.

4.3 Alkohol og andre rusmidler – forebygging, støtte og hjelp

Risikofylt og skadelig bruk av rusmidler medfører store menneskelige lidelser, både for brukeren selv og tredjepart. Utrengninger av de samfunnsmessige kostnadene relatert til rus er knyttet til tap av velferd som alvorlig sykdom, skade, tidlig død, tapte arbeidsår, arbeidsledighet og kriminalitet. Rusrelaterte sykdommer legger beslag på store deler av kapasiteten i helsetjenestene. Rusproblemer kan i stor grad forebygges.

Alkohol er det desidert mest brukte rusmiddelet. I følge den norske delen av siste ESPAD undersøkelsen (the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs 2011) oppgav nærmere to av tre 15-16-åringer i Norge å ha drukket i løpet av det siste året, mens litt mer enn en av tre oppgav å ha drukket i løpet av siste måned. Om lag fem prosent av norske

15-16 åringer oppgav at de noen gang har prøvd illegale stoffer. Forbruket blant de yngste har gått ned de siste årene både for alkohol og narkotika.

Ungdom som begynner å drikke tidlig har høyere sannsynlighet for bruk av tyngre rusmidler, et mer trøblete forhold til skolen og til foreldrene. De begår mer kriminalitet, har dårligere psykisk helse og får oftere problemer senere i livet. På den andre siden er det sannsynlig at det ikke er tilfeldig hvilke ungdommer som begynner å drikke tidlig. Bruk av rusmidler, særlig alkohol, medfører økt risiko for akutte skader. Tidlig innsats er viktig for å hindre at problematisk bruk av rusmidler utvikler seg til omfattende utfordringer.

Regjeringen er opptatt av at barn og ungdom som trenger støtte og hjelp i enda større grad fanges tidlig opp, og at de blir ivaretatt. Dette er viktig både for de som står i fare for å utvikle et rusmiddelproblem selv, og de som vokser opp med rusavhengige foreldre.

Ny opptrappingsplan for rusfeltet

Hovedlinjene i den forebyggende rusmiddelpolitikken er lagt gjennom Meld. St. 30 (2011–2012) *Se meg!* og Meld. St. 19 (2014–2015) *Folkemeldingen og stadfestet i regjeringens politiske plattform*. Regjeringen vurderer at behovet for opptrapping av rusfeltet i første rekke gjelder innsatsen knyttet til tidlig intervensjon og hjelp til personer med rusproblemer.

Regjeringen vil styrke innsatsen på rusfeltet og la høsten 2015 frem en ny opptrappingsplan for rusfeltet - Prop. 15 S (2015-2016) *Opptrappingsplanen for rusfeltet (2016-2020)*. Dette er en helhetlig opptrappingsplan som tar for seg de tre innsatsområdene forebygging, behandling og ettervern/oppfølgingstjenester, med følgende fem hovedmål:

1. Sikre reell brukerinnflytelse gjennom fritt behandlingsvalg, flere brukerstyrte løsninger og sterkere medvirkning ved utforming av tjenestetilbudet.
2. Sikre at personer som står i fare for å utvikle et rusproblem skal fanges opp og hjelpes tidlig.
3. Alle skal møte et tilgjengelig, variert og helhetlig tjenesteapparat.
4. Alle skal ha en aktiv og meningsfylt tilværelse.
5. Utvikle og øke bruken av alternative straffereaksjoner og straffegjennomføringsformer.

Tiltak rettet mot barn og unge, herunder behov for å se nærmere på rusbehandlingstilbudet til barn og unge er omtalt i planen.

4.4 Et sterkere sosialt sikkerhetsnett

Et godt utbygd utdanningssystem, høy sysselsetting og universelle velferdsordninger bidrar til at det store flertallet i befolkningen har gode levekår. Likevel vil det finnes mennesker som står utenfor samfunnets fellesskapsarenaer på grunn av dårlig økonomi eller dårlige levekår. Regjeringen vil arbeide på bred front for å hindre at mennesker faller utenfor arbeidsmarkedet og viktige sosiale arenaer. Regjeringens mål er et samfunn der alle kan delta, og at Norge skal være et land med små forskjeller og minimal fattigdom.

Det sosiale sikkerhetsnettet skal ivareta dem som ikke har mulighet til å leve av egen inntekt. Regjeringen vil tette hullene i det sosiale sikkerhetsnettet for grupper som i dag faller igjennom. Et sterkere sosialt sikkerhetsnett er et av regjeringens åtte satsingsområder.

Andelen og antallet barn som lever i husholdninger med lav inntekt har økt over tid. Barn og unge i lavinntektshusholdninger deltar i mindre grad i barnehage, SFO og fritidsaktiviteter, og oppgir savn av ferie og opplevelser. Dette kan skyldes økonomi, men kan også ha sammenheng med familienes rammebetingelser som manglende tilknytning til arbeidslivet, lavt utdanningsnivå, svake sosiale nettverk, rus, psykiatri eller andre helseproblemer, kulturelt betingede forskjeller med videre. Regjeringen vil sikre mer likeverdige vilkår for barn som vokser opp i fattige familier, og la 6. mai 2015 fram *Barn som lever i fattigdom – regjeringens strategi (2015-2017)*. Strategien inneholder forebyggende innsats for å motvirke at fattigdom går i arv fra foreldre til barn og tiltak for å dempe negative konsekvenser for barn og ungdom som vokser opp i fattige familier. Regjeringens strategi er nærmere omtalt i kapittel 2.4.

Regjeringen vil styrke det sosiale sikkerhetsnettet for pårørende som tar vare på sine nærmeste, blant annet gjennom reform av ordningen med pleiepenger for foreldre med syke barn.

Barn og ungdoms deltakelse på ulike arenaer er viktig for oppvekst, lek og læring. Det gjelder ikke minst for barn med funksjonsnedsettelse som kan ha behov for hjelpemidler og tilrettelegging for å finne seg til rette både hjemme, i barnehage, skole og fritid.

Frivillige organisasjoner og sosiale entreprenører yter viktige bidrag til arbeidet for å hindre at mennesker faller utenfor sosiale arenaer. Regjeringen arbeider for å bedre betingelsene

for sosiale entreprenører og frivillig sektor i velferdssystemet.

Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen

Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen har som formål å bedre levekårene for vanskeligstilte, bidra til sosial og økonomisk trygghet, herunder at den enkelte får mulighet til å leve og bo selvstendig, og fremme overgang til arbeid, sosial inkludering og aktiv deltakelse i samfunnet. Loven skal bidra til at utsatte barn og unge og deres familier får et helhetlig og samordnet tjenestetilbud.

Lovens formålsbestemmelse og veiledningsmateriell til loven fremhever hensynet til barn og unge. Det skal tas særlige hensyn til barns behov i alle vurderinger der tjenestemottaker har barn. Barn og ungdom skal sikres en trygg oppvekst og kunne delta i alminnelige skole- og fritidsaktiviteter, uavhengig av om foreldrene har en vanskelig økonomi.

Det landsomfattende tilsynet i 2012 fant svikt i kartleggingen og mangelfulle individuelle vurderinger av barn og unges behov ved mange NAV-kontor når foreldrene søker om økonomisk stønad. NAV-kontor som fikk påvist avvik av tilsynsmyndighetene er fulgt opp. For at barns behov skal bli bedre ivaretatt er det satt igang en rekke tiltak. Fylkesmennene, i samarbeid med Arbeids- og velferdsdirektoratet, gir veiledning til loven og landsomfattende opplæring. Tiltak som bidrar til å ivareta barneperspektivet er gitt en tydeligere prioritering ved fordeling av tilskuddsmidler på feltet. Direktoratet har satt i gang et arbeid med å utforme og prøve ut et helhetlig oppfølgingsprogram for lavinntektsfamilier med barn.

Skjerming av barn og unges inntekter ved utmåling av økonomisk sosialhjelp

For å sikre mer likeverdige muligheter for barn som vokser opp i økonomisk vanskeligstilte familier, fremmet regjeringen 19. juni 2015 forslag til endring i lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen, slik at kommunene ikke skal legge vekt på barns inntekt fra arbeid i fritid og skoleferier når familiens behov for økonomisk stønad vurderes (Prop. 147 L (2014–2015) *Endringer i sosialtjenesteloven (økonomisk stønad til barnefamilier)*). Stortinget vedtok lovendringen 7. desember 2015. Lovendringen skal bidra til at barn i familier som mottar økonomisk stønad på lik linje med andre barn vil kunne bedre sin egen situasjon gjennom inntekt fra arbeid og få nyttig erfaring fra arbeidslivet.

Tiltak for å forebygge og redusere fattigdom blant barn og barnefamilier som er i kontakt med de sosiale tjenestene i arbeids- og velferdsforvaltningen

Arbeids- og velferdsdirektoratet forvalter en tilskuddsordning for å stimulere tiltak for å forebygge og redusere fattigdom blant barn, unge og barnefamilier som er i kontakt med de sosiale tjenestene i arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Tilskuddsordningen ble styrket i 2014 for å styrke tiltak som bidrar til aktivitet og deltakelse blant utsatte barn og unge, herunder individuelle aktivitetstilskudd og etablering av utstyrsbanker. Den utgjør etter dette om lag 45 millioner kroner. Tilskuddsordningen videreføres som en del av regjeringens innsats mot barnefattigdom. Det er igangsatt et arbeid med å se ordningen i sammenheng med nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom med henblikk på samordning og forenkling.

Oppfølgingsprogram for lavinntektsfamilier med barn ved NAV-kontor

Arbeids- og velferdsdirektoratet har igangsatt arbeid med å utvikle og prøve ut et helhetlig oppfølgingsprogram for lavinntektsfamilier med barn. Målgruppen er barnefamilier med vedvarende lavinntekt. Utviklingsarbeidet legger opp til en helhetlig tilnærming med støtte til barna der en søker å finne løsninger på de konkrete og individuelle årsakene til barnas manglende deltakelse i kombinasjon med innsats rettet mot årsakene til at foreldrene ikke er i arbeid. Foreldrene vil få oppfølging rettet mot arbeid, utdanning, økonomi, helse og boforhold. Barna vil følges opp med hensyn til deltakelse på sosiale arenaer som barnehage, skolefritidsordning og fritidsaktiviteter i tillegg til skolearbeid.

Bedre betingelsene for bruk av sosiale entreprenører og frivillig sektor i velferdssystemet

Arbeids- og velferdsdirektoratet forvalter en tilskuddsordning for å stimulere utvikling av sosialt entreprenørskap og sosiale entreprenører som retter sin virksomhet mot bekjempelse av fattigdom og sosial eksklusjon. Tilskuddet ble økt med fem millioner kroner til om lag 7,8 millioner kroner i 2014, og økt med ytterligere en million kroner innenfor rammen i 2015. I 2015 har 19 aktører mottatt tilskudd. Over halvparten av tilskuddsmottakerne har barn og unge som målgruppe. Som et ledd i *Opptrappingsplanen for rusfeltet* er tilskudd til sosialt entreprenørskap styrket med 4,5 millioner kroner i statsbudsjettet for 2016.

På initiativ fra Norge har en nordisk arbeidsgruppe under Nordisk Ministerråd kartlagt innsatser for å legge til rette for sosialt entreprenørskap og sosial innovasjon i arbeidet med å inkludere utsatte grupper i arbeid og samfunnsliv. Arbeidsgruppens rapport ble offentliggjort i februar 2015. Det er etablert en tverrdepartemental arbeidsgruppe som vil gjennomgå forslagene fra arbeidsgruppen og vurdere hvordan innsatsen for å legge til rette for sosial entreprenørskap kan videreutvikles.

Omsorgspenger også for frilansere og selvstendig næringsdrivende

Arbeidstakere som må være hjemme fra arbeidet på grunn av omsorg for sykt barn har rett til omsorgspenger. Fra 1. juli 2015 gis også selvstendig næringsdrivende og frilansere rett til omsorgspenger fra trygden i samme utstrekning som arbeidstakere.

Reform av ordningen med pleiepenger

Pleiepengeordningen i folketrygden skal erstatte foreldres tapte arbeidsinntekt når de må være borte fra arbeidet for å pleie syke barn. Dagens pleiepengeregelverk reiser en del utfordringer. Regelverket er strengt med til dels vanskelige skjønnsvurderinger og kan oppleves av

enkelte brukere som uforutsigbart. Regjeringen har sendt på høring et forslag til reformert pleiepengeordning. Regjeringen foreslår å utvide pleiepengeordningen ved å inkludere grupper av syke barn som i dag ikke er omfattet av ordningen. Dette gjelder barn som ikke er livstruende eller svært alvorlig syke, men som har et kontinuerlig pleiebehov og barn med varig sykdom. Regjeringen vil forenkle dagens regelverk og gjøre ordningen mer fleksibel ved å øke graderingsmulighetene slik at det skal bli lettere å kombinere pleieoppgaver og yrkesdeltakelse. Regjeringen foreslår at pleiepenger skal kunne ytes i perioder på til sammen 1 300 dager fram til barnet er 18 år eller tilsvarende fem år ved sammenhengende uttak. Høringsfristen var 15. desember 2015.

Fast team av kontaktpersoner for mottakere av pleiepenger og forsøk med kontaktperson for foreldre med alvorlig syke barn

Det er med virkning fra 27. mars 2015 etablert en landsdekkende ordning med fast team med kontaktpersoner for foreldre som mottar pleiepenger. Teamet er etablert ved NAV Kontaktsenter, og består av kvalifiserte medarbeidere som kan gi informasjon, råd og veiledning til familiene.

Det er igangsatt et forsøk i Sør-Trøndelag med formål å teste en ordning med kontaktperson for foreldre

med alvorlig syke barn. Ordningen vil omfatte familier som mottar pleiepenger, men vil også omfatte andre foreldre med alvorlig syke barn (blant annet familier som mottar grunn- og hjelpestønad). Det legges opp til at kontaktpersonene skal bistå foreldrene med informasjon om folketrygdens støtteordninger, gi praktisk bistand ved for eksempel utforming av søknader og hjelpe til med å dokumentere behov. Bistanden skal samtidig understøtte foreldrenes mulighet for å etablere eller opprettholde kontakten med arbeidslivet og motvirke sykefravær og frafall fra arbeidslivet.

Helhetlig gjennomgang av hjelpemiddelpolitikken

Personer som på grunn av sykdom, skade, eller lyte har vesentlig og varig innskrenket alminnelig funksjonsevne, kan ha rett til stønad til hjelpemidler. Til barn og unge under 26 år kan det ytes stønad til hjelpemidler til trening, stimulering, lek og sport for å bedre funksjonsevnen.

En årsak til frafall fra videregående skole er lese- og skrivevansker. Stønad til ordinært datautstyr ble tatt ut av hjelpemiddelsortimentet til NAV Hjelpemiddelsentral i 2010. Mange av elevene som har lese- og skrivevansker opplever at de ikke får dekket nødvendig datautstyr. I revidert nasjonalbudsjett 2014 ble det besluttet å gjeninnføre stønad til PC og annet utstyr til skoleelever med lese- og skrivevansker.

Personer med varig nedsatt funksjonsevne kan få stønad til talegjenkjenningssystem på engelsk. I tillegg til å kunne fungere som et hjelpemiddel for funksjonshemmede, vil programmet kunne være til nytte for skoleelever med lese- og skrivevansker og i den generelle lese- og skriveopplæringen. I statsbudsjettet for 2015 ble det bevilget 13 millioner kroner til utvikling av talegjenkjenning på norsk. Midlene er lyst ut som et tilskudd.

Regjeringen har i sin politiske plattform varslet at det skal foretas en helhetlig gjennomgang av hjelpemiddelpolitikken i løpet av perioden. Det er flere pågående arbeider som vil inngå i en slik helhetlig gjennomgang, blant annet vurderingen av tolke- og ledsagerordningen, gjennomgang av tolkeområdet, justeringer i bilstønadsordningen m.m. Regjeringen nedsatte i november 2015 et ekspertutvalg som skal foreta en helhetlig gjennomgang av hjelpemiddelpolitikken. Utvalget har fått i oppdrag å vurdere endringer i dagens organisering/system for å møte framtidige krav og forventninger.

4.5 Rettighetene til asylsøkerbarn skal ivaretas

Barn og unge asylsøkere er en svært sammensatt gruppe. Noen befinner seg i Norge i kort tid, mens andre oppholder seg her lenge. De fleste er her sammen med familien, men noen kommer helt alene. Tiden de har vært på flukt varierer. Asylsøkerbarn møter som regel større utfordringer enn barn flest, som usikkerhet om sin livssituasjon og hvor de skal bo i framtiden. Hvor lenge de skal være i et mottak eller på et omsorgssenter, hvor de eventuelt blir bosatt, om de må vende tilbake til et hjemland de har sett det nødvendig å flykte fra, er usikkert. I tillegg kan både barna og de voksne de er sammen med ha traumer og problemer med dramatiske hendelser de har opplevd forut for og under flukten. Det å bo tett sammen med mennesker i tilsvarende situasjon, slik situasjonen er i asylmottak, kan også være en stor belastning.

Regjeringen er opptatt av å sikre gode oppvekst- og levekår for alle barn og unge som oppholder seg i Norge. Rettighetene til asylsøkende barn og unge skal ivaretas. Det å være asylsøker er belastende, og innebærer uforutsigbarhet for framtida. Det er noen ganger en utfordring å behandle søknader raskt uten at det går på bekostning av rettssikkerhetsgarantier, som tilgang til tolk mv. Mottaksapparatet er ikke et egnet botilbud til barn over lang tid, og mange blir boende for lenge i mottak. Asylsøkere under 18 år som kommer alene (enslige mindreårige asylsøkere) er en særlig sårbar gruppe.

Asylsøkerbarn i Norge

I 2014 søkte 11 480 mennesker beskyttelse i Norge. Av disse var 2 420 barn, dvs. 17 år eller yngre.

I løpet av sommeren og høsten 2015 har det vært en markant økning i antallet asylsøkere til Norge. Særlig har andelen enslige mindreårige asylsøkere økt kraftig. De kom i hovedsak fra Afghanistan, Eritrea og Syria, og det er en tendens til at flere av disse er noe yngre enn tidligere. I løpet av de elleve første månedene i 2015 har 4 950 enslige mindreårige og 5 043 barn for øvrig (under 18 år) søkt beskyttelse (asyl) i Norge.

Asylmottak og omsorgssentre

Asylsøkere gis tilbud om mottaksplass. Det er egne tilbud for enslige mindreårige asylsøkere. Statlig barnevern skal gi alle enslige mindreårige asylsøkere under 15 år tilbud om opphold på et omsorgssenter for mindreårige. Omsorgssentrene skal gi barna nødvendig omsorg og trygghet, samt sørge for at barna får den oppfølging de har behov for. Dette innebærer blant annet oppfølging når det gjelder skole, helsetjenester

etc. Utlendingsdirektoratet (UDI) har omsorgsansvaret for enslige mindreårige asylsøkere mellom 15 og 18 år. Disse tilbys plass i egne mottak eller avdelinger tilpasset denne gruppen. UDI og mottaket skal sikre at de enslige mindreårige får nødvendig omsorg og trygghet. Tilbudet barna får ved omsorgssentrene eller asylmottak gjelder til asylsaken er avgjort og barnet enten blir bosatt i en kommune, eller forlater landet.

Regjeringen er opptatt av at voksne og barn i asylsøkerfasen må få mulighet til å delta i meningsfulle aktiviteter. Midlene til aktivitetstilbud til barn i mottak ble derfor økt i 2015. Det ble til sammen fordelt 17,5 millioner kroner til aktiviteter for barn i mottak. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet er bedt om utvikle foreldreveiledningsprogrammet (ICDP) for foreldre i asylmottak i 2015 og 2016.

På bakgrunn av de høye asylankomstene sommeren og høsten 2015 er kapasiteten i asylmottakene svært presset, særlig når det gjelder transittmottak. For å møte utfordringen gjennomfører UDI en betydelig utbygging av mottakskapasiteten. UDI har tredoblet transittkapasiteten for enslige mindreårige asylsøkere, og det er også opprettet en rekke asylmottak for de mellom 15 og 18 år. Etablering av mottak for enslige mindreårige er krevende fordi behovet for tilrettelegging og tjenestetilbud til denne gruppen er stort. På noen steder opprettes det mottak på svært kort varsel, både på steder der det tidligere har vært mottak og i kommuner som ikke har hatt mottak før. Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) har også utvidet kapasiteten i omsorgssentre for enslige mindreårige asylsøkere under 15 år og inngått kontrakter om opprettelse av flere omsorgssentre.

Ved utgangen av november 2015 var det 31 633 personer i UDI-mottak og 641 personer i omsorgssentre.

Bosetting i kommunene

Det er ikke gunstig at barn oppholder seg unødige lenge i midlertidige botilbud. De bør raskest mulig etter innvilget opphold få etablere seg i en kommune og få en stabil og trygg ramme i oppveksten. Tall fra utgangen av november 2015 viser at 26 prosent av enslige mindreårige ble bosatt innen tre måneder etter at de hadde fått oppholdstillatelse. For barn i familier er andelen som blir bosatt innen tre måneder 18 prosent.

Siden første halvår 2015 har ankomstene av enslige mindreårige asylsøkere til Norge økt betydelig. Fordi de fleste av dem raskt har fått vedtak om opphold, har det siden mai 2015 vært en sterk økning av enslige mindreårige i mottak og omsorgssentre som venter på

å bli bosatt i en kommune. Ved utgangen av november 2015 ventet 606 enslige mindreårige, av dem 127 i omsorgssentre, på å bli bosatt i en kommune.

Regjeringen har satt i gang flere tiltak som skal bidra til at bosetting generelt går raskere. Blant annet er integreringstilskuddet til kommunene økt, Husbankens tilskuddsramme for utleieboliger er økt, kommuner som bosetter flere enn de er anmodet om i 2015 mottar ekstra tilskudd og det er sendt anmodning til alle kommuner om å bosette, uansett størrelse. Dette har bidratt til at bosettingen økte med 19 prosent i 2014. Ved utgangen av november 2015 var det bosatt 9 679 personer, dvs. 41 prosent flere enn på samme tid i 2014.

I statsbudsjettet for 2016 er det særskilte tilskuddet ved bosetting av enslige, mindreårige flyktninger styrket med 25 millioner kroner. Det er også satt av 50 millioner kroner til et ekstratilskudd til kommunene ved bosetting av flyktninger. Regjeringen øker også innsatsen for enslige mindreårige flyktninger. I statsbudsjettet for 2016 økes det særskilte tilskuddet ved bosetting av enslige mindreårige flyktninger med 100 000 kroner per enslige mindreårige flyktning som blir bosatt i 2016.

Rettigheter og levekår

Det er viktig at barn og ungdom uten oppholdstillatelse blir fanget opp og gitt tilbud fra ulike sektormyndigheter. Særlig gjelder dette helse- og omsorgstjenester, barnevernstjenester og opplæringstilbud i skole. Alle barn i grunnskolealder (6-16 år) har rett og plikt til opplæring. Retten gjelder fra det tidspunkt det er sannsynlig at barnet skal oppholde seg i Norge i tre måneder. I praksis innebærer det at barn som søker asyl, skal tilbys opplæring med en gang de kommer til Norge. Det har ingen betydning for retten til grunnskoleopplæring om oppholdet i landet er ulovlig. Plikten for barnet til å delta i opplæringen inntreer når oppholdet har vart i tre måneder. 1. august 2014 fikk også ungdom mellom 16-18 år som søker oppholdstillatelse i Norge, rett til videregående opplæring eller grunnskoleopplæring for voksne dersom det er sannsynlig at de skal være i landet i mer enn tre måneder. Retten til opplæring gjelder bare frem til endelig vedtak om avslag på søknaden om oppholdstillatelse. Barnevernloven gjelder for alle barn i Norge uavhengig av oppholdsstatus. Dersom barnevernet mottar en bekymringsmelding for et barn som har asylsøkerstatus, skal meldingen følges opp etter samme prosedyrer som gjelder for andre barnevernssaker. Barn og ungdom under 18 år har rett til nødvendige helse- og omsorgstjenester og nødvendig helsehjelp, selv om de ikke har fast opphold i Norge. Dette gjelder så fremt ikke hensynet til barnet tilsier at hjelpen ikke skal ytes.

Som en oppfølging av Meld. St. 27 (2011–2012) *Barn på flukt*, i gangsatte Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet i samarbeid med Justis- og beredskapsdepartementet en levekårsundersøkelse om barn i asylsøkerfasen. Rapporten *Levekår for barn i asylsøkerfasen* forelå høsten 2015. Undersøkelsen og innhenting av data er gjort før dagens ekstraordinære situasjon. Formålet har vært å kartlegge omfang og kvalitet i tjenester og tiltak som tilbys. Dette er ikke blitt gjort før. Et sentralt funn er at det viktigste for asylsøkerbarna er å ha en så normal hverdag som mulig. Forutsigbarhet og struktur i hverdagen med barnehage, skole og fritidsaktiviteter virker stabiliserende og skaper trygghet.

Endringer i utlendingsforskriften – sterkere vektlegging av hensynet til barn

Regjeringen har i 2014 og 2015 gjennomført flere viktige endringer av betydning for barn med lang oppholdstid i Norge. Den såkalte engangsløsningen for lengeværende barn trådte i kraft 1. juli 2014, og omfatter familier som fyller nærmere bestemte vilkår. Videre ble det gjort endringer i utlendingsforskriften § 8-5, som trådte i kraft 8. desember 2014. Den såkalte varige ordningen innebærer en sterkere vektlegging av hensynet til barn. Ordningen skal evalueres etter ett år.

I påvente av endringer i utlendingsforskriften er det gitt instruks om utsatt iverksettelse i enkelte saker som omfatter barn med lang oppholdstid. Formålet er å sikre at barn med oppholdstid på fire og et halvt år eller mer i Norge skal få tilstrekkelig informasjon om muligheten til å få saken sin behandlet etter varig ordning.

15. juni 2015 trådte ny § 8-5 a og b i utlendingsforskriften i kraft. Endringen innebærer at barnefamilier som ble uttransportert i perioden 1. juli 2014–18. mars 2015, og hadde fire års opphold eller mer på uttransporteringstidspunktet, skal få anledning til å få behandlet anmodning om omgjøring fremmet fra utlandet. Ordningen omfatter 30 barnefamilier, som alle er gitt informasjon om ordningen. Formålet med endringen er at disse skal få sin sak vurdert på nytt etter varig ordning som trådte i kraft 8. desember 2014. De aktuelle omgjøringsanmodningene skal behandles i nemndmøte. Per 5. oktober 2015 hadde 20 uttransporterte barnefamilier fått svar på sine omgjøringsanmodninger. Av disse har fire familier har fått omgjort et tidligere negativt vedtak, mens 16 barnefamilier har fått opprettholdt tidligere avslag etter behandling i nemndmøte.

Regjeringen har i revidert nasjonalbudsjett 2015 opprettet en tilskuddsordning for frivillige organisasjoner for å bidra til å ivareta interessene til barn med lang oppholdstid i Norge ved retur, gjennom å gi

informasjon og eventuell rettshjelp i forbindelse med retur og behandling av omgjøringsanmodning i Utlendingsnemnda (UNE). Det ble avsatt til sammen 500 000 kroner til ordningen i 2015. I 2016 er det avsatt inntil tre millioner kroner til ordningen.

4.6 Alle skal bo godt og trygt

Boligen og nærområdet har stor betydning for oppveksten til barn og ungdom. De fleste bor godt i Norge i dag, men ikke alle. Statistisk sentralbyrå anslår at rundt 2,5 prosent av befolkningen kan regnes som vanskeligstilte på boligmarkedet, noe som vil si rundt 122 000 personer. Av disse er 38 prosent barn.

Regjeringen vil legge til rette for at flere vanskeligstilte skal få hjelp til å skaffe seg, og bli boende i, en egnet bolig. De som ikke selv er i stand til å skaffe seg en bolig og bli boende, skal få den hjelpen de trenger. Dette er viktig for å gjennomføre utdanning, danne familie, være i arbeid og ta vare på helsen. Boligen er en ramme for et sosialt liv og gir tilhørighet til et nærmiljø og lokalsamfunn.

Barn i lavinntektsfamilier bor ofte dårligere og trangere enn andre, og de bor sjeldnere i en bolig som familien selv eier. De fleste barnefamilier i Norge, også lavinntektsfamilier, eier likevel egen bolig. Det er en liten gruppe barnefamilier som

leier bolig, og en forholdsvis liten gruppe av disse igjen som leier av kommunen. Kommunale boliger for vanskeligstilte er i utgangspunktet et midlertidig tilbud til familier eller andre som trenger et sted å bo. Vi vet imidlertid at mange blir boende i mange år. Barnefamilier som bor i kommunale utleieboliger, har i gjennomsnitt en betraktelig dårligere bostandard enn andre lavinntektsfamilier som bor i en bolig de selv eier. Det er også en del barnefamilier som bor i kommunale utleieboliger med bomiljøer som oppleves som utrygge for barn.

Noen barn og unge har ikke et sted å bo. En kartlegging av bostedsløse fra 2012 viser at 679 barn var bostedsløse sammen med foreldrene sine. Vold eller trusler om vold, samlivsbrudd eller utkastelse fra bolig er hovedårsak til bostedsløshet blant barnefamiliene. De fleste skaffer seg et sted å bo forholdsvis raskt, men rundt 30 prosent har vært i en midlertidig bosituasjon i mer enn seks måneder.

Nasjonal strategi for boligsosialt arbeid – *Bolig for velferd (2014–2020)*

Kommunene har hovedansvaret for å hjelpe vanskeligstilte på boligmarkedet, men staten må bidra. I 2014 la regjeringen frem en nasjonal strategi for boligsosialt arbeid, *Bolig for velferd (2014–2020)*. Strategien skal styrke

kommunenes arbeid med å hjelpe vanskeligstilte på boligmarkedet. Det skal være en særlig innsats overfor barnefamilier og unge. Dette er viktig for barna her og nå, og for å forebygge reproduksjon av sosial ulikhet. Målet er at kommunene skal møte en samordnet stat.

I mange kommuner er mangel på egnede utleieboliger en stor utfordring. Det er en målsetting at utleieboliger skal være av god kvalitet og i et godt bomiljø. Ingen barnefamilier eller unge opp til 25 år skal tilbringe tid i midlertidig botilbud.

Tilskudd til utleieboliger

Tilskudd til utleieboliger gir kommunene mulighet til å skaffe utleieboliger av god kvalitet og dermed til å redusere belastningene som følger med fattigdom. Regjeringen ser på tilskudd til utleieboliger som et viktig boligsosialt virkemiddel, og har derfor trappet opp ordningen de siste årene. Fra 2013 til 2015 har antall boliger som får tilskudd, økt med omkring 50 prosent. I statsbudsjettet for 2016 er tilsagnsramme økt til 1 044,9 millioner kroner. Det tilsvarer omkring 1 750 boliger.

Bostøtte

Bostøtten skal sikre personer med lave inntekter og høye boutgifter en egnet bolig. Ordningen bidrar til økt botrygghet for rundt 28 000 husstander med barn. Regjeringen ønsker at bostøtten blir et bedre virkemiddel for å hjelpe barnefamilier med lave inntekter og høye boutgifter. I 2014 og 2015 forbedret regjeringen ordningen ved å øke grensene for boutgifter. I 2016 er bostøtten styrket for barnefamilier og andre store husstander med 60 millioner kroner.

5 Kultur og fritid – deltakelse, opplevelser og engasjement

Gode møteplasser og kultur- og fritidstilbud med rom for samvær, utfoldelse og vennskap, står sentralt i en god oppvekst. Regjeringen er opptatt av at alle barn og unge får gode muligheter for deltakelse og opplevelser, og at de får innflytelse på utforming og tilrettelegging av tilbud og aktiviteter. Det skjer mye godt arbeid på kultur- og fritidsområdet i ulike lokalmiljø, gjennom en bred innsats i offentlig og frivillig regi. Frivillige organisasjoner og engasjement fra foreldre og lokale ressurspersoner spiller en viktig rolle her. Regjeringen støtter opp om det lokale arbeidet, blant annet gjennom ulike tilskuddsordninger. Det er i lokalmiljøet arbeidet skjer, og regjeringen ønsker å stimulere til et godt lokalt samarbeid for å få til inkluderende møteplasser, aktiviteter og tilbud som favner bredt. Innsatsen må bygge opp om barn og ungdoms engasjement, og det må støttes opp om aktiviteter og tilbud som barn og ungdom tar initiativ til. Møteplasser hvor alle er velkommen og hvor terskelen for deltakelse er lav, er viktig for et godt oppvekstmiljø.

Regjeringens kulturpolitikk skal stimulere til et kulturliv som vokser ut fra et lokalt engasjement, og legge til rette for et rikt kulturliv preget av mangfold, frihet og integritet. Kunst og kultur er viktig for barn og ungdoms identitet og utvikling. Kultur utvider forståelse av oss selv og samfunnet vi lever i. Regjeringens kulturpolitikk tar utgangspunkt i den unike egenverdien kultur har for den enkelte. Barn og ungdom skal ha mulighet til gode kulturopplevelser og deltakelse, og er en prioritert gruppe i kulturpolitikken.

Frivillige organisasjoner innen kultur, idrett og kunst er blant de viktigste fritidsaktivitetene for barn og ungdom. Frivilligheten har stor betydning for enkeltindivid, fellesskap og samfunn og bidrar blant annet til utvikling av demokrati, velferd, fellesskap og individuelt ansvar. Regjeringen ønsker å legge til rette for at alle barn og unge skal ha gode muligheter til deltakelse i idrett og frivillighet. Regjeringen anerkjenner frivillighetens verdi, mangfold og selvstendighet i Frivillighetserklæringen, som ble lagt frem våren 2015. Erklæringen inneholder grunnleggende prinsipper og overordnede målsettinger for regjeringens samspill med frivillig sektor.

Sosiale medier er også viktige møteplasser. Barn og ungdom er aktive mediebrukere og bruker mye av sin fritid på digitale aktiviteter. Mediene tilbyr underholdning og informasjon, og har en sentral plass i barn og ungdoms sosiale liv. Her pleies og utvikles kontakter og vennskap. De fleste har positive opplevelser, men livet på nett innebærer også muligheter for ekskludering og utstøting. Noen opplever krenkelses, trusler og mobbing. En del rapporterer om ubehagelige opplevelser. Regjeringen er opptatt av at barn og ungdom skal få opplæring og hjelp til å ta fornuftige valg i den digitale hverdagen.

5.1 Åpne møteplasser og frivillige organisasjoner

Barn og ungdoms muligheter for deltakelse på ulike fritidsarenaer i lokalsamfunnet har stor betydning for oppvekst- og levekår. Fritidsarenaene er sentrale

for utvikling av sosiale ferdigheter, og bidrar til tilhørighet og fellesskap. Aktivitetene gir mulighet for at barn og ungdom kan samhandle med støttende voksne, etablere vennskap med jevnaldrende, gjøre en innsats mot felles mål og få mestringsopplevelser. Frivillige organisasjoner spiller en viktig rolle, og deltakelse i organisasjonslivet åpner for opplevelser, mestring, vennskap og tilhørighet. Idrettens og frivillighetens mangfold av ulike fellesskap er viktige møteplasser for barn og ungdom.

Selv om tilbudet av fritidsaktiviteter er stort i de fleste kommuner, vet vi at det er mange barn og unge som ikke benytter seg av tilbudene, og som ikke får deltatt på lik linje som andre. Ikke fordi de ikke har lyst, men fordi de ikke finner seg til rette i mer tradisjonelle og organiserte fritidsaktiviteter. Mange møter også barrierer som hindrer deltakelse, som for eksempel dårlig økonomi i familien. Derfor er det viktig at det i kommunene også fins gode åpne møteplasser for barn og ungdom, hvor terskelen for deltakelse er lav, og hvor de kan møte kompetente og omsorgsfulle voksne. Mange av de gode møteplassene som barn og ungdom benytter seg av, som for eksempel fritidsklubber, preges i stor grad nettopp av mennesker som møter barn og ungdom på deres egne premisser og som har god faglig kunnskap.

Mange åpne møteplasser er etablert etter initiativ fra ungdom som ønsker et sted å være. Slik stedene har utviklet seg gjennom årene fremstår de som alternativ til mer organiserte fritidsaktiviteter. Samtidig er det mange åpne møteplasser som i større grad har utviklet seg i retning av å være mer organiserte, men samtidig ungdomsstyrte.

Det er viktig at det legges til rette for sosiale møteplasser, lekeplasser og «grønne områder» som kan bidra til gode nabolag og et godt oppvekstmiljø. I et lokalmiljø er det av betydning at kommunene i samarbeid med lag, foreninger og frivillige bidrar til å skape et variert fritidstilbud. Gode møteplasser som fritidsklubber og ungdomshus er mange steder «spydspissen» i kommunens generelle forebyggende arbeid. De samarbeider blant annet med frivillige organisasjoner, foreldre, SLT-nettverk, helsesøstre eller utekontakter. Mange steder har fritidsklubber vært den eneste offentlige arenaen som er åpen for all ungdom i deres fritid, og som vektlegger aktivitet som ungdom selv har tatt initiativ til. Regjeringen støtter dette arbeidet i kommunene, blant annet gjennom nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom og gjennom storbyordningen. Men det er viktig at kommunene også styrker sitt arbeid på dette området for å få best mulig effekt av regjeringens tilskuddsordninger.

Frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner er viktige sosiale møteplasser hvor barn og ungdom kan drive med aktiviteter de har interesse for. I tillegg er de sentrale arenaer for læring, talerør for barn og ungdoms interesser og en kanal for innflytelse. Gjennom frivilligheten får barn og ungdom en arena og en mulighet til å si sin mening og bli hørt, de lærer demokratiske spilleregler og de lærer å utvikle demokratiske holdninger. Deltakelsen i organisasjonslivet er høy, og organisasjonene står sentralt i barn og ungdoms fritid. Deltakelsen varierer imidlertid. Som gruppe deltar barn og ungdom med innvandrerbakgrunn i mindre grad i tradisjonelle norske fritidsaktiviteter. Særlig gjelder dette enkelte grupper jenter med innvandrerbakgrunn, selv om det også er variasjoner knyttet til landbakgrunn. Familiens økonomi har og betydning, og barn fra lavinntektsfamilier deltar mindre i organiserte aktiviteter enn andre barn. Barn og ungdom med nedsatt funksjonsevne deltar også mindre i sosiale aktiviteter enn sine jevnaldrende.

Regjeringen støtter opp om det lokale arbeidet med å skape gode og inkluderende møteplasser for barn og ungdom gjennom en rekke tilskudd og tilskuddsordninger, rettet mot kommuner og frivillige organisasjoner. Under gis en oversikt over noen sentrale ordninger.

Nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom

I 2014 ble det etablert en nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom. Formålet med ordningen er å motvirke og dempe fattigdomsproblemer blant barn og ungdom gjennom å legge til rette for at flere skal få delta i fritidsaktiviteter. Ordningen er rettet mot alle landets kommuner, og både kommuner og frivillige organisasjoner kan søke om midler.

Det er fordelt ca. 145 millioner kroner i 2015. Over halvparten av midlene har gått til frivillige organisasjoner. Den største enkelttildelingen gikk til Norges Røde Kors sitt tiltak *Ferie for alle* som mottok 12,6 millioner kroner. Kommunene og frivillige organisasjoner har ved hjelp av midlene utviklet utstyrsbaser, ferieklubber og kan tilby en rekke fritidsaktiviteter som koster lite eller ingen ting. Et viktig prinsipp er at tiltakene ikke skal være stigmatiserende. Fra 2016 skal kommuner som mottar støtte fra ordningen sørge for at de har en knutepunktfunksjon. Denne funksjonen skal prioritere oppsøkende arbeid mot familier som ellers er vanskelig å nå. I tillegg vil en slik funksjon gi kommunene oversikt over alle relevante tiltak lokalt, både i kommunal og frivillig regi. Ordningen forvaltes av Barne-, ungdoms- og

familiedirektoratet. Regjeringen foreslo i statsbudsjett for 2016 å styrke ordningen, og som et resultat av budsjettforliket ble ordningen ytterligere styrket. I 2016 er tilskuddsordningen på om lag 164 millioner kroner. Av dette er tre millioner kroner øremerket styrking av Røde Kors sitt tiltak *Ferie for alle*, to millioner kroner er øremerket *Barnas stasjon* og to millioner kroner er øremerket MOT.

Fritidsaktiviteter for alle

Regjeringens mål er at alle barn, uavhengig av foreldrenes økonomi, skal ha mulighet til å delta jevnlig i minst én organisert fritidsaktivitet sammen med andre. Derfor har regjeringen invitert KS, Frivillighet Norge, Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU), Nasjonal dugnad mot barnefattigdom og Norges idrettsforbund og olympiske og paraolymiske komité til et samarbeid for å få etablert et felles mål. Form og innhold i samarbeidet utvikles i samarbeid med organisasjonene. Løsningen for å nå barn vil variere fra kommune til kommune. Frivillige organisasjoner og idretten som allerede får offentlig støtte forventes å bidra i de ulike løsningene.

Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn (storbyordningen)

De større byene har spesielle utfordringer knyttet til opphopning av sosiale problemer og spesielle levekårsutfordringer. Tilskuddsordningen *Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn* skal bidra til å bedre oppvekst- og levekår i større bysamfunn gjennom at byene som inngår i ordningen kan etablere og utvikle åpne møteplasser for utsatte barne- og ungdomsgrupper i alderen 10-20 år. Ordningen er en viktig del av regjeringens arbeid med å støtte opp om åpne og inkluderende møteplasser lokalt. Byene kan søke om tilskudd til prosjekt som videreutvikler eller etablerer åpne og inkluderende møteplasser, til samarbeidstiltak mellom kommunen og frivillige organisasjoner og til investeringer i lokaler og utstyr. Byene som har fått tildelt midler har blant annet utviklet fritidsklubber, ungdomskafeer og ungdomshus hvor det koster lite eller ingenting å delta. Regjeringen styrket i 2015 ordningen med 10 millioner kroner, til totalt 34,7 millioner kroner. I 2016 er tilskuddsordningen på om lag 29 millioner kroner.

Støtte til frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner

Regjeringen støtter opp om arbeidet til frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner gjennom grunnstøtteordninger og gjennom en rekke prosjektstøtteordninger. Det er utarbeidet en egen nettside på regjeringen.no som gir oversikt over de ulike tilskuddsordningene. Regjeringen er opptatt av å bedre vilkårene for frivillige organisasjoner, blant annet ved å gjøre reglene enklere og byråkratiet mindre. En egen veileder om forenkling av statlige tilskuddsordninger for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner ble lagt frem våren 2014.

Grunnstøtte

Formålet med grunnstøtteordningene til frivillige landsomfattende organisasjoner er å legge til rette for barn og ungdoms deltakelse i barne- og ungdomsorganisasjonene. Ordningen skal stimulere organisasjonene til engasjement og medansvar nasjonalt og/eller internasjonalt, og sikre organisasjonene som arena for medbestemmelse og demokrati. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet har ansvar for den nasjonale grunnstøtteordningen, som i 2016 er på i overkant av 106 millioner kroner. Noen organisasjoner omfattes ikke av denne ordningen, og mottar grunnstøtte gjennom andre ordninger (partipolitiske ungdomsorganisasjoner og interesseorganisasjoner for barn og ungdom i utdanning). Idrettsorganisasjoner omfattes heller ikke av ordningen, støtten til disse gis gjennom spillemidlene avsatt til idrettsformål. Det gis også grunnstøtte til organisasjonens internasjonale arbeid.

Tilskudd til frivillig virksomhet for barn og unge lokalt (Frifond)

Formålet med Frifond er å stimulere barn og unges aktivitet og deltakelse lokalt og bedre rammebetingelsene for frivillige organisasjoners og gruppers medlemsbaserte virke på lokalt nivå. Tilskuddet skal nå ut til et bredt spekter av organisasjoner, frittstående grupper og foreninger med ulike formål og aktivitetsgrunnlag. Om lag 15 000 lokale lag og grupper mottar årlig støtte fra denne ordningen.

Tilskudd fordeles av paraplyorganisasjonene Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU) og Norsk Musikkråd. Midlene fordeles både gjennom sentralledet i landsomfattende organisasjoner og direkte til lokale grupper, uten tilknytning til et sentralledd. Frifond skal være en lavterskelordning, der det er enkelt å søke og rapportere om aktivitetsmidler. Ordningen utgjør om lag 200 millioner kroner.

LNU har tatt initiativ til en særskilt satsing for å sikre at ordningen når ut til barn og unge med ulik bakgrunn, gjennom prosjektet *Frifond for alle*. Det legges blant annet vekt på aktivt oppsøkende arbeid og veiledning for å nå ut med informasjon med sikte på at flere barn og unge i fattige familier skal kunne delta i aktiviteter som mottar støtte fra Frifond.

Stimuleringsmidler til utprøving av fattigdomstiltak på frivillighetsfeltet

Kulturdepartementet utlyste 13 millioner kroner i juni 2015 til større satsinger i frivillige organisasjoner for å prøve ut nye metoder og tilnæringsmåter for å gi flere barn og unge mulighet til å delta i organiserte aktiviteter, uavhengig av foreldrenes økonomi. Midlene sees i sammenheng med tiltak i regjeringens strategi mot barnefattigdom 2015-2017. De skal støtte organisasjonenes egne løsninger og finne frem til pilotprosjekt og tiltak slik at flere barn og unge fra fattige familier får mulighet til å delta i organisert frivillighet utenfor idretten.

Tiltakene som utvikles skal kunne inngå i organisasjonens daglige drift etter prosjektperioden. Kulturdepartementet mottok 85 søknader og midlene er tildelt 13 ulike organisasjoner. Det er satt av 10 millioner kroner til samme formål i 2016.

Tilskuddsordningen Mangfold og inkludering

Mangfold og inkludering er en støtteordning for barn og ungdom som ønsker å bruke sin fritid på å sette fokus på mangfold, holdninger og deltakelse. Formålet er å stimulere barn og ungdom til å vise at mangfold er et positivt element i samfunnet, bidra til økt kunnskap om mangfold, holdninger og deltakelse i lokalmiljø og utvikle og videreformidle nye metoder og aktiviteter. Regjeringen styrket ordningen i 2014 slik at den også skulle omfatte arbeid mot radikaliserings og voldelig ekstremisme. Frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner, fritidsklubber, ungdomshus eller lokale ungdomsmiljø kan søke. For 2016 er det avsatt om lag 2,3 millioner kroner til ordningen.

Herreløs arv til frivillige organisasjoner som arbeider for barn og ungdom

Stortinget vedtok våren 2015 endringer i arveloven, som innebærer at herreløs arv, det vil si arv fra personer uten arvinger, skal tilfalle frivillige organisasjoner som arbeider for barn og unge, herunder barn og unge med nedsatt funksjonsevne. Lovendringen trådte i kraft 1.

september 2015. Kulturdepartementet vil utarbeide forskrift for hvordan midlene skal fordeles. Midlene fra herreløs arv skal kanaliseres gjennom Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU) som har kompetanse og erfaringer på feltet. Dette skal bidra til at mest mulig av midlene går uavkortet til formålet og minst mulig til administrasjon. Regnskapsførte inntektene fra herreløs arv to år før budsjettåret skal legges til grunn for tildelingen til de frivillige organisasjonene. Midlene for 2015 er på 6,5 millioner kroner. For 2016 vil beløpet utgjøre 12,2 millioner kroner.

Frivilligsentraler

Frivilligsentralene er lokale møteplasser som gjennom et mangfold av aktiviteter og tilbud når bredt ut og legger til rette for at flest mulig skal kunne ta del i frivilligheten. Frivilligsentralene skal være lokalt forankret og drives ut fra lokale forutsetninger og behov. Aktivitetene skal bygge på frivillig innsats, bidra til å skape sosiale møteplasser og legge til rette for lokal frivillig innsats. Mange sentraler har aktiviteter rettet mot barn og ungdom, for eksempel leksehjelp, ferietiltak og utlån av utstyr. Frivilligsentralene drives av frivillige organisasjoner, stiftelser, andelslag og kommuner.

I 2015 har Kulturdepartementet fordelt tilskudd til 418 frivilligsentraler i 338 kommuner. Bevilgningen i 2015 er på 125,4 millioner kroner, og det er gitt tilskudd til 18 nye frivilligsentraler. I forbindelse med behandlingen av stortingsmeldingen om kommunereformen (Meld. St. 14 (2014-2015)), har Stortinget sluttet seg til at tilskuddet til frivilligsentralene bør overføres til kommunene. For 2016 er det avsatt 127,8 millioner kroner.

Kunnskap om frivillighet

Fleire departement samarbeider om forskningsprogrammet *Sivilsamfunn og frivillig sektor 2013-2017*. Programmet driver forskning på områdene deltakelse, frivillig sektor i endring og rammevilkår. Det overordnede formålet er mer kunnskap om sivilsamfunn og frivillig sektors betydning i samfunnet, å bidra til å utvikle statlig frivillighetspolitikk og styrke sivilsamfunn og frivillig sektor. Barn og ungdom er en viktig målgruppe for forskningen. Blant annet gjennomføres det et forskningsprosjekt om ungdoms deltakelse i politikk- og samfunnsliv innrettet mot fire områder; endringer i ungdoms deltakelsesmønster, de ikke-deltakende unge, foreningsliv og frivillig engasjement og nye medier, ny kollektiv deltakelsesarena. Programmet er finansiert gjennom midler fra fem departement.

5.2 Aktive barn og unge innen idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv

Idrett og fysisk aktivitet er en kilde til glede, overskudd og fysisk og psykisk mestring. Barn og ungdom er de viktigste målgruppene i den statlige idrettspolitikken. Staten skal gjennom sin virkemiddelbruk legge til rette for at alle som ønsker det skal ha mulighet til å delta i idrett eller drive egenorganisert fysisk aktivitet. Gjennom tilskudd til idretten og til ulike anlegg for idrett og egenorganisert fysisk aktivitet (herunder friluftsliv), legges det til rette til rette for at flest mulig barn og unge kan være aktive.

For 6-12 åringer er organisert idrett en svært viktig arena for fysisk aktivitet på fritiden. Om lag 85 prosent av alle barn har i løpet av barneskoletiden vært medlem av et idrettslag. Det er i dag ingen store forskjeller mellom gutter og jenter når det gjelder innmelding i idrettslag. Idrettsoppslutningen er noe høyere blant gutter i de fleste alderskull, men forskjellen blir stadig mindre. Fra 12-13 års alder er det et jevnt fall i deltakelse i organisert idrett. Idrettslagene er likevel den dominerende arena for utøvelse av trening og fysisk aktivitet.

Ulike forskningsrapporter viser at jenter med innvandrerbakgrunn er sjeldnere med i idrettslag enn gutter med innvandrerbakgrunn og resten av

barne- og ungdomsbefolkningen. Studiene viser også at forskjellene mellom gutter og jenter med innvandrerbakgrunn er mye større enn forskjellene mellom gutter og jenter uten innvandrerbakgrunn.

Topp- og breddeidretten skal utfylle hverandre. Gjennom støtte til den frivillige medlemsbaserte idretten kan idrettsorganisasjonene opprettholde og utvikle et omfattende og godt aktivitetstilbud. Norges idrettsforbund og olympiske og paralympiske komité (NIF) får hvert år statlig tilskudd fra spillemidlene. Et overordnet mål med det samlede tilskuddet til NIF er å bidra til å opprettholde og utvikle et godt aktivitetstilbud i den organiserte idretten. En del av spillemidlene til NIF går direkte til aktivitetstiltak for barn og ungdom (6-19 år). De overordnede målene med denne delen av tilskuddet er å bidra til et godt tilbud for barn og ungdom innenfor den frivillige, medlemsbaserte idretten og bidra til gode rammebetingelser for de lokale idrettslagene.

Regjeringen har i 2015 forsterket innsatsen når det gjelder idrett og fysisk aktivitet for barn og ungdom gjennom styrking av tre eksisterende ordninger finansiert gjennom overskuddet fra Norsk Tipping A/S til idrettsformål (spillemidler):

Tilskudd til aktivitetsrettede tiltak i lokale idrettslag

Tilskuddet gjennom denne ordningen går direkte til aktivitetsrettede tiltak i lokale idrettslag. Ved fordelingen av midler skal idrettsrådene ivareta likestilling i vid forstand, herunder hensynet til utøvere med spesielle behov, samt inkludering av barn og ungdom som i liten grad deltar i organisert idrett. For 2014 ble det tildelt 209 millioner kroner, som utgjorde 11,25 prosent av spillemidlene avsatt til idrettsformål.

Regjeringen styrket ordningen med 85 millioner kroner i 2015 gjennom å avsette 13 prosent av spillemidlene til idrettsformål til denne ordningen. Totalt tilskuddsbeløp i 2015 er 294 millioner kroner. Dette vil bidra til å bedre rammevilkårene for frivillig, medlemsbasert aktivitet for barn og ungdom. Økningen gjør det enklere å finne gode byråkratiske lokale løsninger som kan senke terskelen slik at flere barn og unge i familier med økonomiske utfordringer kan delta.

Tilskudd til inkludering i idrettslag

Det overordnede målet med tilskuddsordningen er å inkludere nye grupper inn i idrettslagenes ordinære aktivitetstilbud, gjennom å bekjempe økonomiske og kulturelle barrierer som kan være til hinder for å delta i organisert idrettsaktivitet. Tilskuddet skal benyttes til tiltak rettet mot barn og ungdom med innvandrerbakgrunn, med særlig vekt på jenter, og barn og ungdom fra familier med lav betalingssevne.

Idrettslag som har fått midler har blant annet utviklet ulike lavterskeltilbud som for eksempel åpen hall. Ordningen bidrar til at idrettsråd og idrettslag har større fokus på og er bedre rustet til å lykkes i arbeidet med å inkludere barn og ungdom med innvandrerbakgrunn i idrettsfellesskapet. Ordningen synliggjør idrettslagenes rolle som inkluderingsarena. NIF har et ansvar for å spre kunnskap om inkluderingstiltak som lykkes i egen organisasjon. I 2015 gjelder ordningen for 11 av de største byene, og er på 11,5 millioner kroner.

Regjeringen øker tilskuddsordningen med to millioner til 13,5 millioner kroner i 2016. Et økt tilskudd åpner for at inntil fem nye byer kan innlemmes i ordningen i 2016. Det gjør at flere barn og unge i familier med økonomiske utfordringer og flere jenter og gutter med innvandrerbakgrunn får mulighet til å delta i organisert idrett.

Friluftstiltak for barn og ungdom

Tilskuddsordningen skal stimulere barn og ungdom i alderen 6-19 år til fysisk aktivitet i friluft. Målgruppen er barn og ungdom, på fritiden etter skoletid og i skolefritidsordning, enten alene eller sammen med familien. Aktivitetene som tilbys er hovedsakelig lavterskelaktiviteter hvor det er lave eller ingen kostnader for å delta. For 2014 var tildelingen til ordningen på 15,9 millioner kroner. Ordningen økte til 20 millioner kroner i 2015, en økning på over 25 prosent. Dette vil bidra til at enda flere barn og unge kan delta i friluftslivsaktiviteter i 2015, som er friluftslivets år.

Idrettsanlegg i kommunene

Tilskudd til bygging og rehabilitering av idrettsanlegg skal bidra til en infrastruktur som gir mulighet til å drive både egenorganisert aktivitet og aktivitet i regi av den frivillige, medlemsbaserte idretten. Kommuner, fylkeskommuner, idrettslag/organisasjonsledd i NIF og andre sammenslutninger kan søke om spillemidler til bygging og rehabilitering av idrettsanlegg som er åpne for allmenn, idrettslig aktivitet. Anlegg for barn og ungdom (6-19 år), samt anlegg med stort brukspotensial, vil bli prioritert. For å bli tildelt spillemidler, må anleggene inngå i en kommunal plan. Tilskudd til nærmiljøanlegg inngår i denne tilskuddsordningen.

For 2015 er tilskuddet til idrettsanlegg i kommunene, fra spillemidlene til idrett, på over en milliard kroner. Tilskuddet er 198 millioner kroner høyere enn i 2014. Det betyr at mange flere anlegg vil få tilskudd. Beløpet tilsvarer eksempelvis full tildeling til 20 nye idrettshaller, eller 80 nye kunstgressbaner. Tilskuddet i 2015 er den høyeste tildeling som noen gang er gitt på landsbasis.

5.3 Kunst- og kulturopplevelser for alle

Regjeringens kulturpolitikk tar utgangspunkt i den egenverdien kultur har for den enkelte. Et mangfoldig kulturliv gir muligheter til utvikling og dannelse, både gjennom opplevelser og egen deltakelse. Kunnskap om og opplevelse av vår felles kulturarv styrker identitetsfølelse og tilhørighet til samfunnets ulike fellesskap. Det er et overordnet mål for kulturpolitikken å bidra til at alle kan få tilgang til kunst og kultur av høy kvalitet. Kulturpolitikken skal bidra til å gi barn og ungdom muligheter til å delta i, og oppleve et mangfoldig kulturliv. Regjeringen vil sikre barn og ungdom mulighet til gode kulturopplevelser, og vil blant annet satse på områder som korps, kor og Ungdommens kulturmonstring.

Nasjonal satsing på kunst og kultur til alle barn og unge

Den kulturelle skolesekken er en nasjonal satsing som skal bidra til at alle skoleelever får møte profesjonell kunst og kultur av alle slag. Elevene skal gjennom ordningen få mulighet til å oppleve, gjøre seg kjent med og utvikle forståelse for profesjonell kunst- og kulturuttrykk; scenekunst, visuell kunst, musikk, film, litteratur og kulturarv.

Den kulturelle skolesekken har vært en kulturpolitiske satsing siden 2001, først for grunnskolen, deretter også for videregående skole. Ordningen er et samarbeidsprosjekt mellom kultur- og opplæringssektoren på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå, og omfatter alle skoler i Norge. Fylkeskommunen er ansvarlig for koordineringen lokalt, men kommunene har også mulighet for å utvikle sitt eget program. Kulturdepartementet samarbeider med Kunnskapsdepartementet om å utvikle ordningen. Ordningen er på 210,12 millioner kroner i 2015.

Musikkinstrumenter til barn og unge

Fra 2015 er ordningen for tilskudd til kjøp av musikkinstrumenter for skolekorps og barne- og ungdomsorkestre overført til tippenøkkelen og fordeling av spilleoverskuddet. Ordningen ble tildelt om lag 14,8 millioner kroner av spilleoverskuddet for 2014, noe som betyr en økning på 3 millioner kroner til ordningen i 2015. Norges Musikkorpsforbund fordeler midler til kjøp av instrumenter for skolekorps. De unges Orkesterforbund fordeler midler til kjøp av musikkinstrumenter for barne- og ungdomsorkestre.

Ungdommens kulturmønstring

Ungdommens kulturmønstring er et landsomfattende kulturtiltak for barn og ungdom fra 10 år og oppover. I 2015 feirer Ungdommens kulturmønstring 30 år. Det avholdes over 300 arrangement i hele landet, med mer enn 20 000 ungdommer på scenen.

Ungdommens kulturmønstring (UKM) er landets største offentlige satsing på ungdomskultur og har pågått siden 1985. Gjennom små og store festivaler, har ungdom mellom 10 og 20 år mulighet til å vise frem det de driver med og treffe likesinnede. UMK gir ungdom mulighet til å vise seg fram på en scene og få respons på det de fremfører. Det gjør UKM til en viktig arena for de som må ta valget om de skal satse på kunstutdanning, eller om det skal være en hobby. Det å få stå på scenen og vise frem det man kan, kan for noen være et avgjørende springbrett. Mange kjente norske artister startet sin

karriere i UKM. Kulturdepartementet vil gi om lag 11,5 millioner kroner i statsstøtte til UMK i 2016.

Talentutvikling – Talent Norge

Det ble i 2015 satt av midler til en målrettet satsing på talentutvikling innen de ulike kunstfeltene. Talent Norge AS ble etablert med staten ved Kulturdepartementet, Kristiansand Kommunes Energiverksstiftelse (Cultiva) og Sparebankstiftelsen DNB som eiere. Målsettingen er å gi et samlet bidrag på tvers av de ulike kunstsjangrene til utvikling av de fremste kunstneriske talentene i Norge, og slik bidra til et kulturliv på høyt internasjonalt nivå og flere kunstnere i verdensklasse. Arbeidet skjer i et samarbeid mellom staten og private aktører. For 2016 er den statlige bevilgningen på 30,6 millioner kroner.

Å drive fram talenter handler for noen kunstarter om et helhetlig løp fra talentene er helt unge til de er etablerte på et høyt kunstnerisk nivå. Innenfor andre kunstarter er det avgjørende å fange opp og bistå med å få talentene videre i karrieren i overgangsfasen mellom kunstfaglig utdanning og kunstnerisk virke.

Kulturarenaer og kunst i offentlige rom i kommunene

Tilskudd til kulturarenaer i den desentraliserte ordningen for kulturbygg legger til rette for kulturaktiviteter for barn og ungdom i kommunene. Kulturhusene spiller en sentral rolle i utviklingen av det profesjonelle og frivillige kulturfeltet. Norsk Kulturhusnettverk organiserer rundt 100 kulturhus over hele landet. Disse er lokale og regionale møteplasser og arenaer for amatører og profesjonelle utøvere av kunst og kulturaktiviteter. De spiller en viktig rolle i å gi barn gode oppvekstvilkår. Norsk Kulturnettverk får 6,25 millioner kroner til lokal og regional kultursatsing for unge i 2015. Kulturdepartementet har igangsatt et prosjekt med innhenting av data om kulturarenaene. Et hovedmål er å få bedre oversikt over hvordan kulturarenaene fungerer i kommuner og regioner og hvordan samspillet mellom de er.

Kunst i offentlige rom (KORO) prioriterer tilskudd til kunst i blant annet barne- og ungdomsskoler og har prosjekt rettet mot barn og unge i for eksempel helse- og omsorgsbygg.

Folkebibliotek

Folkebibliotekene er viktige møtesteder i kommunene, og barn og ungdom er aktive brukere av bibliotektilbud. Bibliotekene er lærings- og kulturarenaer helt uten

terskel og fyller en viktig demokratifunksjon. De formidler og gjør tilgjengelig opplysning, kultur og kunnskap for alle.

I 2014 og 2015 har regjeringen økt utviklings- og prosjektmidlene til Nasjonalbiblioteket med 32,1 millioner kroner til 48,5 millioner kroner. Dette er en vekst på 187 prosent fra 2013 til 2015. Selv om det er kommunene som har hovedansvaret for utvikling av folkebibliotekene, disponerer Nasjonalbiblioteket disse prosjektmidlene som skal stimulere til utvikling i norske bibliotek. Innsatsområdene for prosjektmidlene i 2015 knytter seg til biblioteket som møteplass og arena for offentlig samtale og debatt, biblioteket som læringsarena, ny formidlingsmetoder, tjenesteutvikling, mangfold og inkludering og Nasjonalbibliotekets digitale tjenester som grunnlag for nye tilbud.

Folkebibliotekene samarbeider tett med organisasjoner, frivillige og lokale ildsjeler for å ha et lokalt tilpasset og relevant tilbud. Lesestimulering, leksehjelp og integrering er eksempler på samarbeid med frivilligheten. Flere bibliotek samarbeider med frivilligsentraler og Røde Kors. Biblioteket tar initiativ til, og organiserer en rekke frivillige aktiviteter som lesesirkler, skrivekurs og ungdomsverksteder med mer.

Regjeringen la frem en ny nasjonal bibliotekstrategi høsten 2015. Strategien foreslår konkrete løsninger for å styrke folkebibliotekene som aktive formidlere av kunnskap og kulturarv, og legger til rette for folkebibliotekene som aktuelle og uavhengige møteplasser og arenaer for offentlig samtale og debatt. Nasjonalbiblioteket skal styrkes som utviklingsaktør og ta større ansvar for digital felles infrastruktur. Utvikling av folkebibliotekene som læringsarena og samarbeid med skolene er fremhevet som viktige målsettinger for tiltak i strategien. Tilskudd til arrangement og aktiviteter skal brukes målrettet gjennom å lyse ut midler knyttet til innsatsområdene. På bakgrunn av Statistisk sentralbyrås bibliotekbruksundersøkelse som viser at særlig unge mellom 16-24 år i stadig mindre grad bruker biblioteket, legger strategien til grunn at det er nødvendig å utvikle tilbud som treffer denne aldersgruppen.

Regjeringen styrker Nasjonalbiblioteket med en økning på fem millioner kroner i 2016. Økningen skal gå til Nasjonalbibliotekets utvikling og drift av fellestjenester som bidrar til bedre bibliotektenester og avlaster folkebibliotekene for rutinearbeid.

Museer

Hovedformålet til museene er å skape kunnskap om, forståelse for og opplevelse av natur, kultur og samfunn. Regjeringen legger til grunn at museene skal legge vekt på formidling til barn og unge og videreføre arbeidet med å utvikle innholdet i Den kulturelle skolesekken. Mange museer tar i bruk IKT i formidlingsarbeidet, og stadig flere anvender prinsipper fra vitensentre i sine pedagogiske opplegg.

Det ordinære driftstilskuddet til museer i Det nasjonale museumsnettverket, som utgjør 64 enheter i 2015, er på nærmere 1,1 milliarder kroner i 2015. I statsbudsjettet for 2016 er bevilgningen på 1,171 milliarder kroner.

Norsk Kulturfond

Norsk kulturfond har som formål å stimulere samtidens mangfoldige kunst- og kulturuttrykk og bidra til at kunst og kultur skapes, bevares, dokumenteres og gjøres tilgjengelig for flest mulig. Fondet forvaltes av Norsk kulturråd og utgjorde 765,7 millioner kroner i 2015. I 2016 er bevilgningen på 885,218 millioner kroner.

Kulturrådet gir tilskudd til barne- og ungdomskulturformål, både fra særskilt avsetning og under de ulike fagområdene innenfor rådets virksomhet. Dette gjelder også for innkjøpsordningene for litteratur, hvor det i 2014 ble kjøpt inn ca. 180 barne- og ungdomsbøker fordelt på skjønnlitteratur, sakprosa og tegneserier. Antallet tildelinger til tiltak med barn og unge som målgruppe var 340 i 2014 med et samlet tilskudd på vel 66 millioner kroner. En viktig del av Kulturrådets arbeid på området barn og unge i 2014 og 2015 har vært å videreføre den flerårige satsingen Kunstløftet (2008–2015) der profesjonelle kunstnere og kunstmiljø kunne søke støtte til nyskapende kunstproduksjoner for barn og unge.

Fond for lyd og bilde

Fondet skal fremme produksjon og formidling av innspillinger av lyd- og filmopptak og fordeles til beste for rettighetshavere innenfor musikk, scene og film. Fondet er i tillegg en kollektiv kompensasjon til rettighetshavere for den lovlige kopiering av deres verker som skjer til privat bruk. Tiltak som stimulerer en levende barne- og ungdomskultur og kulturelt mangfold skal vektlegges ved tildelinger fra fondet. I 2014 ble det fordelt rundt 3,8 millioner kroner eller 11,1 prosent til barne- og ungdomsformål.

Musikk og scenekunst

Institusjoner med statlig tilskudd har en viktig oppgave i å presentere og utvikle et tilbud som er tilpasset barn og unge i alle aldre. På musikkområdet omfatter bevilgningen Rikskonsertene, tilskudd til symfoniorkestre, Landsdelsmusikerordningen i Nord-Norge og avsetningen til musikk under Norsk kulturfond.

Skolekonsertene er Rikskonsertenes kjernevirksomhet. Alle landets kommuner får tilbud om to konserter i året til alle grunnskoleelever. Rikskonsertene samarbeider også med flere fylkeskommuner om konserter for barn i førskolealder. Rikskonsertene vil i 2016 bli omdannet til et særskilt organ for formidling av kunst til barn innen alle kunstformer gjennom Den kulturelle skolesekken.

Bevilgningen til scenekunst omfatter teater, opera og dans innenfor institusjoner og fri scenekunst. De statsstøttede scenekunstinstitusjonene har en viktig oppgave i også å presentere og utvikle et tilbud som er tilpasset barn og unge i alle aldre. Gjennom statsstøtten skal et profesjonelt tilbud av teater-, opera- og danseforestillinger og andre scenekunstuttrykk nå ut til hele befolkningen. Både institusjonene og de frie gruppene i scenekunstheltet produserer forestillinger som formidles i Den kulturelle skolesekken.

Tilskudd til Melahuset

Som et resultat av budsjettforliket for 2016 vil det nyoprettede Melahuset i Oslo tildeles et driftstilskudd på 2,5 millioner kroner i 2016. Melahuset er en kulturinstitusjon som skal ivareta den flerkulturelle befolkningens kultur og kunstuttrykk. Huset skal være en arena for det kulturelle mangfoldet der ambisjonen er å bidra til dialog, samspill og refleksjon på tvers av bakgrunn, etnisitet og religion. Gjennom ulike aktiviteter, som konserter, danse- og teaterforestillinger, filmfremvisninger, debatter og utstillinger med mer, vil de utvide den norske kulturproduksjonen til også å inkludere flerkulturelle praksiser ved siden av de tradisjonelle norske kulturelle uttrykkene.

Den norske kirke og tros- og livssynssamfunn utenom Den norske kirke

Den norske kirke driver et utstrakt arbeid for barn og ungdom. I landets 1 300 menigheter er det de fleste steder ulike tilbud til barn og unge i form av kor- og klubbvirksomhet, lederopplæring, drama, konsertvirksomhet, leirer med mer. En stor del av de statlige bevilgningene til kirken, som i 2015 utgjorde ca. 1,8 milliarder kroner, er indirekte rettet inn mot dette arbeidet.

Tros- og livssynssamfunn utenom Den norske kirke mottar årlig tilskudd fra stat og kommune. Det er rundt 700 tros- og livssynssamfunn utenom Den norske kirke med rundt 600 000 medlemmer, og mange driver aktivt arbeid rettet mot barn og unge.

5.4 Film og medier

Statens overordnede ansvar på medieområdet er å fremme ytringsfrihet og demokrati ved å legge forholdene til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale. Hovedmålet for regjeringens politikk for redaksjonelle medier er derfor å fremme god nyhetsproduksjon og en bredt anlagt offentlig samtale. Det er videre et mål å legge til rette for at det produseres audiovisuelt innhold på norsk og samisk av høy kvalitet som er tilgjengelig for et bredt publikum. Målene om bredde i innholdsproduksjonen innebærer at det må produseres innhold som er rettet mot og tilpasset ulike deler av befolkningen, inkludert barn og unge. Samtidig er det et mål å gi barn et trygt oppvekstmiljø, noe som blant annet forutsetter beskyttelse mot innhold som kan være skadelig, jf. FNs barnekonvensjon, artikkel 17.

Ny stortingsmelding om filmpolitikk

Film har en sterk posisjon blant barn og ungdom, både som publikum og som utøvere. Regjeringen la våren 2015 frem en stortingsmelding om filmpolitikken, Meld. St. 30 (2014–2015) *En framtidrettet filmpolitikk*. Meldingen understreker at barn og ungdom skal ha tilgang til gode filmopplevelser, og at det er viktig å gjøre barn og ungdom i stand til å være reflekterte og kritiske brukere av et bredt utvalg av audiovisuelle uttrykk.

I meldingen viser regjeringen til at det er viktig at utvikling av filmkultur og filmtalenter skjer lokalt. De regionale filmsentrene har en viktig funksjon når det gjelder bredderekuttering og kompetanseutvikling blant barn og ungdom, og skal fungere som regionale ressursentre for denne målgruppen. Filmsentrene har ansvar for tiltak for barn og ungdom, og skal samordne prosjekt fra ulike aktører i sin region. Noen av de regionale sentrene arbeider med unge fra videregående skole og oppover, mens andre også har tiltak for skole- og barnehagebarn. Flere av sentrene har inngått samarbeid med lokale medieverksteder og festivaler om tiltak rettet mot de minste barna. De er også arenaer hvor barn og ungdom lærer å forstå og beherske filmmediet. Filmsentrene driver med talentutvikling og kompetansehevingstiltak til og med videregående skole. I meldingen foreslås det at midler til regionale filmtiltak til barn og unge, som i dag ligger hos Norsk filminstitutt

(NFI), fordeles direkte til de regionale filmsentrene og til Internasjonalt Samisk Filminstitutt. Dette følges opp i 2016. Dette vil rendyrke arbeidsdelingen mellom NFI og de regionale sentrene, og vil samtidig redusere byråkrati og administrativ ressursbruk ved at dagens søknads- og rapporteringsprosedyrer for disse midlene faller bort.

Regionale filmsentre, lokale filmverksteder, ungdomshus og fritidsklubber tilbyr ulike former for filmverksteder, hvor barn og ungdom kan jobbe praktisk med filmmediet. Målet er at så mange som mulig skal få muligheten til å utvikle og stimulere sin interesse for film gjennom praktisk produksjon og eksperimentering. Filmverkstedene har ulikt omfang og ambisjonsnivå, og fungerer blant annet som ressursentre for talentutvikling, tilbyr veiledning, produksjonsutstyr, kurs, verksteder og talentutviklingsprogram. Filmveksthuset Tvibit i Tromsø og Mediefabrikken i Akershus er blant de største, og bør være virksomheter til inspirasjon for andre regioner.

Lov om beskyttelse av mindreårige mot skadelige bildeprogram mv.

Audiovisuelle medier får en stadig større plass i barns liv, noe som bidrar til at risikoen for å komme i kontakt med innhold som kan være skadelig, øker. Det er behov for et godt og effektivt lowerk for beskyttelse av barn.

Regjeringen la i 2014 frem forslag til en ny lov om beskyttelse av mindreårige mot skadelig medieinnhold. Loven trådte i kraft 1. juli 2015. Den innebærer ett felles lowerk for kino, video, TV og audiovisuelle bestillingstjenester. Tre beskyttelsestiltak (plikter) gjelder for alle formidlingsmåtene som omfattes av loven:

- En plikt til å sette aldersgrense på filmer/programmer – uavhengig av om de formidles på kino, TV, video eller som audiovisuelle bestillingstjenester.
- En plikt til å informere publikum om aldersgrensen på en tydelig og nøytral måte.
- En plikt til å iverksette tiltak for å sikre at den fastsatte aldersgrensen overholdes.

Trygg bruk

Regjeringen er opptatt av trygg bruk av digitale medier for barn og ungdom, og at barn og unge skal få hjelp til å ta fornuftige valg i den digitale hverdagen.

Medietilsynet er nasjonal koordinator i arbeidet for at barn og unge skal ha en trygg digital hverdag. Medietilsynet Trygg bruk samarbeider og gir råd til organisasjoner, departement og bedrifter som arbeider med samme mål, at barn og unge skal ha en trygg

og positiv digital hverdag. Trygg bruk-nettverket, der mer enn 40 organisasjoner deltar på jevnlig møter, utveksler erfaringer, kunnskap, ressurser og ideer til hvordan informasjon og kunnskap fra nettverket kan spres til relevante målgrupper. Medietilsynet gjennomfører annethvert år *Barn og medierundersøkelser* som kartlegger mediebruken blant norske barn og unge. Resultatene danner bakgrunnen for uttalelser, meninger, tiltak og informasjonsmaterieil. Medietilsynet Trygg bruk er en del av et EU-finansiert europeisk nettverk som er en viktig arena for utveksling av informasjon, kunnskap og erfaringer.

Sammen med hjelpelinjen Kors på halsen er Trygg Bruk Norges Safer Internet Centre. Kors på halsen mottar et stort antall henvendelser fra barn og unge som trenger å snakke om store eller små problemer, også om opplevelser knyttet til bruk av digitale medier. Trygg bruk bidrar også til oppmerksomhet og informasjon om at tips om seksuell utnyttning av barn kan meldes til Kripos via deres tipsløsning tips.kripos.no og «rød knapp».

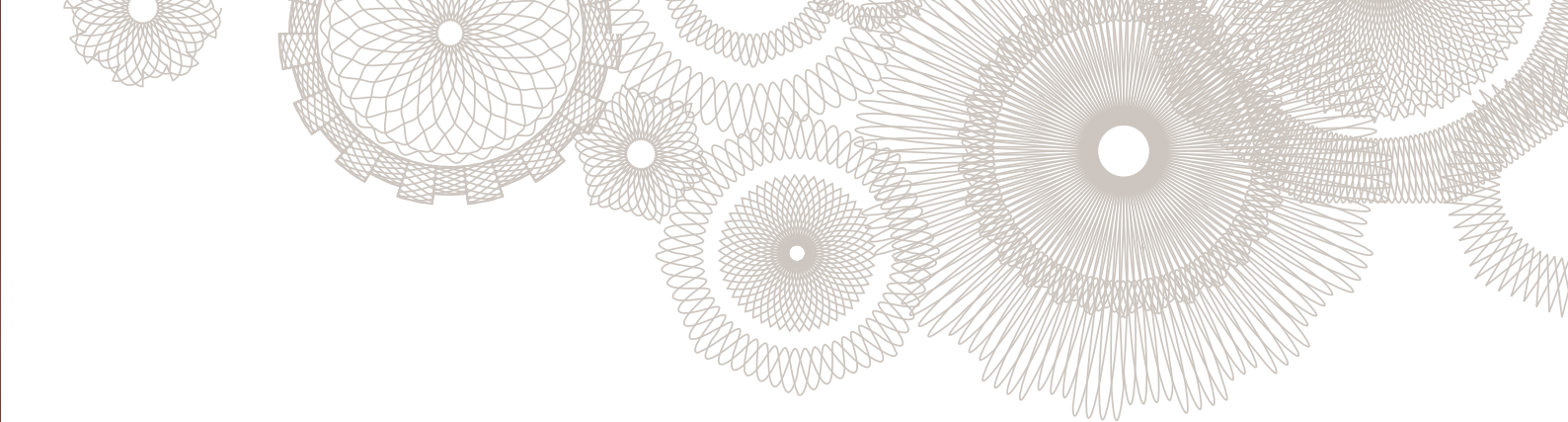
Informasjon og veiledning

Regjeringen er opptatt av god informasjon til barn og ungdom om deres rettigheter, muligheter og plikter. God og kvalitetssikret informasjon til, og kommunikasjon med, barn og ungdom er viktig for deltakelse og medvirkning. Det fins en rekke nettsted og telefonsjenerer som gir informasjon og veiledning til barn og ungdom, både i regi av offentlige myndigheter og frivillige organisasjoner.

Nettstedet ung.no, som drives av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, er en stadig viktigere informasjons- og kommunikasjonskanal. ung.no har mer enn 850 000 treff hver måned, og er fortsatt i vekst. ung.no tilbyr kvalitetssikret informasjon og har en egen spørretjeneste hvor ungdom får svar på det de lurer på innenfor en rekke ulike emner.

Alarmtelefonen for barn og unge er et gratis og landsdekkende tilbud som barn og unge kan kontakte om omsorgssvikt, overgrep og vold. Telefonen er åpen alle dager i året når barneverntjenesten har stengt.

VEDLEGG:

Oppvekst- og levekår for barn og ungdom

Barn og ungdom i vårt land har gode oppvekst- og levekår. De har trygge rammer rundt sine liv, gode utviklingsmuligheter og en oppvekst i familie og lokalmiljø preget av gode relasjoner til foreldre og venner. Folk i Norge bor godt, og det store flertallet vokser opp i familier med materiell velstand og et høyt forbruksmønster. De fleste har nære venner som de stoler på, og er fortrolige med. Foreldrene er viktige støttespillere i hverdagen. Skolen er viktig, en høy andel av elevene trives og opplever skolen som et godt sted å være. Barn og ungdom er aktive og engasjerte, de deltar i frivillige organisasjoner, de trener og engasjerer seg over et bredt felt.

Forskere peker på dagens ungdomsgenerasjon som veltilpasset og hjemmekjær. De tilbringer i økende grad fritiden hjemme og er godt fornøyd med foreldrene sine. Medier står sentralt og mange bruker mye tid til digitale aktiviteter. Generelt er ungdom optimistiske med tanke på fremtiden og det store flertallet tror de vil få et godt og lykkelig liv. Men forskere fremhever og dagens ungdom som en stresset generasjon, mange føler press for å lykkes og sliter psykisk i hverdagen¹.

Selv om de fleste har et godt liv er det ikke alle som har like gode oppvekstvilkår og muligheter som flertallet. For noen preges hverdagen av utrygghet, vold og rus. Ikke alle vokser opp i en familie som gir

god nok omsorg. Noen lykkes ikke på skolen og har problemer med å få innpass i arbeidslivet. Enkelte sliter med dårlig helse. Noen opplever mobbing, trakassering og diskriminering. Ensomhet og det å stå utenfor jevnalderfelleskapet er også en del av oppveksten for noen. Enkelte vokser opp i familier med dårlig økonomi, og opplever ikke at de har like gode muligheter som flertallet. Ikke alle opplever at de får den hjelp og støtte de trenger for klare seg godt i hverdagen og bygge et godt liv.

Under gis en kort beskrivelse av noen trekk ved barn og ungdoms oppvekst- og levekår i vårt samfunn.

Demografi og bosetting

Barn og ungdom under 18 år utgjør rundt 22 prosent av befolkningen. 1. januar 2015 var det bosatt 1 125 604 barn og unge under 18 år i Norge. Ser vi på aldersgruppen 0-24 år var antallet 1 602 976, noe som tilsvarer rundt 31 prosent av befolkningen.

Norge har hatt en kraftig vekst i innvandring de siste tiårene og blitt et mer mangfoldig samfunn. Innvandring har kommet både fra EU og fra land i Afrika og Asia. 15,6 prosent av befolkningen er innvandrere eller har to foreldre med innvandrerbakgrunn. I aldersgruppen under 18 år utgjør denne gruppen 15,3 prosent av befolkningen.

¹ NOVA-rapport 7/15: Ungdata – nasjonale resultater 2014.

Det bor innvandrere og norskfødte med innvandrerbakgrunn i alle kommuner i Norge. Størst andel er det i Oslo med 31 prosent av innbyggerne.

Barn og ungdom lever sine liv i kommunene. Kommunene er ulike, og rammebetingelsene rundt oppveksten varierer. En høy andel av barna vokser nå opp i tettbebygde strøk med kort avstand til venner og skole. Rundt 80 av befolkningen prosent bor i tettbebygde strøk og veksten i antall bosatte er særlig stor i de største tettstedene². Hvordan kommunene prioriterer og tilrettelegger tjenester og tilbud for barn, ungdom og deres foreldre har stor betydning for oppvekst og levekår. Det er lokale forskjeller både i kvalitet og tjenestetilbud. Også boligstandard og bomiljø varierer, det samme gjelder nærmiljøet og muligheter for lek, samvær og fritidsaktiviteter. Geografiske forskjeller i fordeling av inntekt og levekår spiller og en rolle for oppvekstmiljøet. Også sosiale og kulturelle skiller mellom områder og strøk av landet gir ulike premisser for barn og ungdoms oppvekst og hverdagsliv.

Foreldre og familie

Familien danner den viktigste rammen for barn og ungdoms oppvekst- og levekår. Her legges grunnlag for omsorg, holdninger og verdier, og oppveksten i familien legger viktige premisser for utvikling og livsløp. Det store flertallet bor sammen med begge sine foreldre, selv om det har skjedd endringer i familiemønster og hvem barn bor sammen de siste tiårene. Barns familier har endret karakter, samlivsbrudd mellom foreldrene og oppvekst i familier med nye søskenrelasjoner og flere familiemedlemmer preger hverdagen for flere. Andelen som bor sammen med bare en av foreldrene har økt. At befolknings sammensetningen er blitt mer mangfoldig har også ført til endringer i oppvekst og familieliv.

Endringer i familiemønstre danner nye rammer rundt barn og ungdoms liv, uten at dette har ført til svekkelse av foreldrenes og familiens betydning. Fortsatt er det slik at foreldrenes ressurser, økonomisk, sosialt og kulturelt, danner grunnlaget for barn og ungdoms oppvekst- og levekår. Foreldrenes evne til omsorg og til å gi sine barn en god oppvekst har stor betydning for levekår og livskvalitet og hvordan barn klarer seg senere i livet. Fra forskning kjenner vi til at ungdoms valg, blant annet av utdanning og yrke, har klar sammenheng med foreldrenes utdanning og bakgrunn. Foreldrenes

økonomi og evne til å støtte opp om sine barn legger viktige premisser for fritid og utdanning, og for ungdoms etablering på arbeids- og boligmarkedet.

Vårt samfunn preges av tette bånd mellom barn og foreldre. Lokale ungdomsundersøkelser (Ungdata) viser at de aller fleste er godt fornøyd med foreldrene sine (84 prosent). Bare 10 prosent er misfornøyd. Opplevelsen av foreldrene varierer nokså lite med alder og kjønn. Ungdom stoler på foreldrene, opplever at foreldrene stoler på dem og at de har godt kjennskap til deres venner og hvor de oppholder seg i fritiden. Foreldrene har derimot noe mindre kjennskap til de personene ungdom har kontakt med på nettet.³

Rettigheter, deltakelse og engasjement

Barn og ungdoms rettigheter danner viktige premisser for hverdagsliv og politikk for barn og ungdom. Det har vært et sterkt fokus på barns rettigheter i mange år, og det har skjedd viktig endringer i lowerk, tjenester og tilbud som har styrket rettighetene. Dette gjelder både individuelle rettigheter knyttet til eget liv og rettigheter knyttet til deltakelse og innflytelse i politikk og samfunnsniv. FNs konvensjon om barnets rettigheter, som Norge ratifiserte i 1991, har vært en viktig premissgiver. Barnekonvensjonen ble i 2003 inkorporert i norsk lov gjennom menneskerettsloven, og ble da gitt forrang fremfor kolliderende norske lovbestemmelser. Gjennom dette ble barnekonvensjonen norsk lov, og dens bestemmelser skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgiving. I 2014 ble barns rettigheter tatt inn i Grunnloven gjennom en egen bestemmelse. Også etablering av verdens første Barneombud i 1981 har vært med på å sette barns rettigheter høyt på den politiske og offentlige dagsorden.

Fokuset på barns rettigheter har betydning for arbeid og innsats rettet mot barn og ungdom, både i regi av offentlige myndigheter og frivillige organisasjoner. Barnekonvensjonens prinsipp om deltakelse og innflytelse, at barn skal høres og at deres synspunkter skal tillegges vekt (artikkel 12), har ført til viktige endringer i lowerk og i arbeidet for barn og unge. Betydningen av barn og ungdoms deltakelse i politikkkutforming, både lokalt og sentralt, har fått økt oppmerksomhet. Mange kommuner har for eksempel lagt til rette for innflytelse gjennom opprettelse av ungdomsråd eller andre innflytelsesorgan. Også i tilbud og tjenester er det blitt økt fokus på brukermedvirkning, at tjenestene

2 SSB (2014): Dette er Norge 2014. Hva tallene forteller.

3 NOVA-rapport 7/15: Ungdata – nasjonale resultater 2014.

gjennom dette blir bedre og i større grad tilpasset den enkelte. I ordninger og tilbud rettet mot alle, som for eksempel barnehage, skole og fritidstilbud, legges det vekt på medvirkning og innflytelse. Prinsippet om barn og ungdoms deltakelse og innflytelse står sterkt, selv om det fortsatt er variasjoner i hvor godt dette følges opp, både politisk og i hverdagslivet på ulike arenaer.

Barn og ungdom er engasjerte og aktive. Mange deltar i lokaldemokrati og samfunnsliv gjennom frivillige organisasjoner, politiske partier, medier og gjennom mer aksjonsrettet aktivitet. Frivillige organisasjoner står sterkt i Norge, og mange engasjerer seg gjennom organisasjonskanalen. De aller fleste er, eller har vært medlem av en frivillige barne- og ungdomsorganisasjon, og andelen som deltar i organisasjonslivet er høy. Deltakelsen er imidlertid ikke jevnt fordelt, og det er fortsatt skiller basert på kjønn, etnisitet, bosted, sosial og økonomisk bakgrunn. Frivillige organisasjoner er viktige sosiale møteplasser, og sentrale arenaer for demokrati og engasjement, både internt og eksternt. Deres samfunnsmessige betydning reflekteres i offentlig støttepolitikk, og i organisasjonenes betydning som premissgiver og utøver av tilbud, aktiviteter og tjenester for barn og ungdom. For mange er nettopp deltakelse i frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner og i politiske ungdomspartier første skritt på veien mot et bredere engasjement i politikk og samfunnsliv.

Sosiale medier er en viktig del av sivilsamfunnet, og barn og ungdom er aktive mediebrukere. Gjennom mediene kan alle i større grad enn før være produsenter og delta med sin stemme i det offentlige rom. Sosiale medier gir anledning til dialog og diskusjon på en arena hvor barn og ungdom er på hjemmebane. Medieutviklingen gjør at barn og ungdom i dag har større mulighet til å ytre seg, bli hørt og til å mobilisere for saker de er opptatt av. Sosiale medier gir nye muligheter for engasjement og deltakelse som kommer i tillegg til, men også som en del av engasjementet gjennom mer tradisjonelle kanaler. Hvilken betydning mediene har i demokratiet og hvordan sosiale medier påvirker unges samfunnsengasjement og deltakelse er gjenstand for debatt. Dette er et felt hvor det skjer raske endringer, og hvor det er viktig med oppdatert kunnskap⁴.

Ungdoms valgdeltakelse har betydning for deres muligheter for innflytelse og for oppslutningen om folkestyre og demokrati. Valgdeltakelsen blant unge

har etter tiår med tilbakegang, og en stabilisering på lavt nivå gjennom 2000-tallet, økt både ved lokalvalget i 2011 og ved stortingsvalget i 2013. Og det er særlig blant førstegangsvelgerne at endringene har vært størst. Ungdom har tradisjonelt lavere valgdeltakelse enn voksenbefolkningen, men avstanden mellom generasjonene har ikke vært mindre siden 1989. Forskere peker på at økningen i ungdoms valgdeltakelse kan tyde på at valg som uttrykk for politisk deltakelse har fått ny relevans for dagens ungdom⁵.

Data fra Norsk Monitor viser at ungdom verdiprioriteringer de senere år er blitt mer og mer lik de voksnes. Andelen som oppgir at de er godt fornøyd med forholdene i det norske samfunnet har økt betraktelig siste tiår, og oppslutningen om velferdsstaten er høy. Men ungdoms verdier skiller seg også fra de voksnes verdier på en del områder, og undersøkelsen peker på ungdom som mer moderne og endringsorienterte enn voksenbefolkningen⁶.

Barnehage

I dag går nesten alle barn i barnehage før skolestart, og barnehagen er blitt en del av oppveksten til omtrent alle. Politisk er det blitt satset på barnehagen, blant annet gjennom økt utbygging, lavere foreldrebetaling og innføring av lovfestet rett til barnehageplass i 2009. Det har vært sterk vekst i utbyggingen og i andelen barn som går i barnehager på 2000-tallet. Av alle barn i alderen 1-5 år hadde 90 prosent barnehageplass i 2014, noe som er mer enn en firedobling siden 1980. Blant de eldste barna (3-5 år) har nesten alle barnehageplass⁷. Totalt går 97,5 prosent av femåringene i barnehage før skolestart. Det er fortsatt noen skiller i barnehagedeltakelsen. En gruppe som skiller seg ut er minoritetsspråklige barn, hvor andelen som går i barnehage er lavere enn blant resten av barnebefolkningen, særlig når det gjelder de yngste. Men også for denne gruppen har det vært en økning de senere år, og om lag åtte av ti minoritetsspråklige barn i alderen 1-5 år går nå i barnehage⁸.

Barnehagen står sentralt i det samlede tjenestetilbudet, og har stor betydning i barn og foreldres liv. Den er viktig for utvikling av barns sosiale kompetanse. Her gis det rom for samvær

5 Ødegård G. og Bergh J. (2013): 22. juli får flere unge til å stemme. Kronikk i Aftenposten 18.12.2013.

6 Isop MMI (2014): Norsk Monitor 2013-2014. Slik er ungdommen.

7 SSB-statistikk 2015.

8 SSB-statistikk 2015.

4 For nærmere drøfting, se NOU 2011:20 *Ungdom, makt og medvirkning*.

og lek med andre barn, for omsorg, utvikling og læring. Barn tilbringer mye tid i barnehagen, noe som gjør det viktig med god kvalitet og et godt barnehage tilbud. En undersøkelse blant barnehagestyrene i 2014 viser at 97 prosent av barnehagene arbeider systematisk med sosial kompetanse, og med å bedre barns trivsel⁹. Foreldreundersøkelser har i flere år vist at foreldre er svært fornøyd med barnehage tilbudet i Norge¹⁰.

Utdanning og kvalifisering

Befolkningen har aldri hatt høyere utdanningsnivå enn nå, og skole og opplæring er en viktig del av oppveksten. De aller fleste starter direkte opp i videregående opplæring etter fullført grunnskole. Ni av ti ungdommer i alderen 16–19 år er i videregående opplæring, som dermed kan sies å være nesten obligatorisk. Men om lag to av ti avbryter utdanningen, og bare sju av ti fullfører i løpet av fem år. Frafallet er størst blant elever på yrkesfaglig studieretning, og gutter avbryter oftere enn jenter¹¹. At ungdom ikke fullfører videregående opplæring er ikke noe nytt fenomen, og tallene for

gjennomføring har holdt seg relativt stabile i flere år. Utdanning er veien inn i arbeidslivet, og det å ikke fullføre videregående opplæring kan ha store personlige og samfunnsmessige konsekvenser. Studier viser at personer som har fullført videregående opplæring oftere er sysselsatt og har lavere sannsynlighet for å havne på stønads- og trygdeordninger enn personer som ikke har fullført videregående¹².

Det har aldri vært så mange som tar så lang utdanning som i dag. Lokale ungdomsundersøkelser (Ungdata) viser at ungdom er utdanningsmotiverte og bevisst på betydningen av utdanning. To av tre ungdomsskoleelever tror at de kommer til å ta utdanning på høyskole eller universitet. Og det er jentene som er mest utdanningsmotiverte¹³. Dette samsvarer godt med at jentene nå er i flertall blant studenter på høyskole og universitet. Men det er fortsatt store skiller i hvilken utdanning jenter og gutter velger. Samtidig er det også sosiale og kulturelle skiller både i rekruttering til, og valg av høyere utdanning.

9 Sivertsen m.fl. (2015): *Spørsmål til Barnehage-Norge 2014*. Rapport 1/2015. Trøndelag Forskning og utvikling.

10 Utdanningsdirektoratet (2014): *Barnehagespegele 2014*.

11 SSB (2014): *Det er Norge 2014. Hva tallene forteller*.

12 SSB (2013): *Ungdoms levekår*.

13 NOVA-rapport 7/15: *Ungdata – nasjonale resultater 2014*.

Fattigdom, marginalisering og utenforskap

Inntektsnivå og levestandard i Norge er høy, og de aller fleste vokser opp i familier med god økonomi. Men ikke alle tar del i velstandsutviklingen, og noen vokser opp i familier med lave inntekter. Dette betyr ikke nødvendigvis at de har dårlige levekår, men kan innebære risiko for dårligere muligheter enn flertall. Videre fins det ungdom som ikke er i utdanning eller arbeidsliv, og som står i fare for å forbli utenfor.

Siden 2001 har det vært en klar økning i andelen barn som lever i familier med lave inntekter, uten at det har skjedd en tilsvarende økning i befolkningen som helhet. Barn har gått fra å være en gruppe med klart mindre risiko for å bo i husholdninger med vedvarende lavinntekt, til i dag å ha om lag samme risiko som befolkningen generelt. I 2013 tilhørte 8,6 prosent av alle barn i Norge en husholdning med vedvarende lavinntekt i treårsperioden 2011-2013 (vedvarende lavinntekt er her definert som alle som har en gjennomsnittlig inntekt lavere enn 60 prosent av mediangjennomsnittet i perioden). Dette utgjorde 84 300 barn, en økning på litt over 6000 barn siden 2012. Barn med innvandrerbakgrunn er i stadig større grad overrepresentert i lavinntektsgruppen og utgjorde i 2013 over halvparten av alle barn i økonomisk utsatte familier¹⁴. Også barn med eneforsørgere, barn i barnerike familier og barn i husholdninger med svak yrkestilknytning er overrepresentert i lavinntektsgruppen.

For barn kan det å vokse opp i en lavinntektsfamilie få konsekvenser for deres hverdag og utvikling og levekårskonsekvenser også på lengre sikt. Forskning viser at fattige barn deltar noe mindre i fritidsaktiviteter enn andre barn, og at de har litt dårligere boforhold. De er mer utsatt for helseproblemer, og det er en risiko for at helseproblemer også følger dem senere i livet. I tillegg har fattige barn dårligere egenrapporterte skoleprestasjoner. Dette gir grunnlag for å hevde at barn i lavinntektsfamilier er mer utsatt for levekårsulempere senere i livet. Gruppen er imidlertid svært sammensatt, og de fleste barn som vokser opp i familier med lav inntekt har ikke de nevnte levekårsulempene¹⁵.

En del unge står utenfor arbeid, utdanning og opplæring, og noen står i fare for svak eller ingen tilknytning til arbeidslivet på sikt. Dette er ingen enhetlig gruppe, og det er ulike årsaker til at ungdom

står utenfor. Forskere peker på et samspill av faktorer som kan forklare at ungdom havner utenfor opplæring og arbeid. Det kan både handle om forutsetninger og ressurser, om sosiale relasjoner og om kjennetegn ved de arenaene de unge deltar på. Gruppen omfatter både ungdom som er lengst unna arbeidsmarkedet (for eksempel unge med dårlig helse eller funksjonshemming), og de som har frihet til å velge å stå utenfor en periode. Andelen er lavere i alle nordiske land enn i OECD (gjennomsnittet for OECD-landene). I 2010 var det i overkant av åtte prosent av ungdom i alderen 15-29 år som sto utenfor utdanning, arbeid og opplæring i Norge. Marginalisering og utenforskap har store kostnader, både for den enkelte og for samfunnet. Ser vi på samfunnsøkonomiske kostnader viser beregninger at dersom man klarer å redusere frafall og forsinkelser i utdanningsløpet med en tredjedel i forhold til dagens nivå, vil man kunne oppnå samfunnsmessige besparelser på om lag seks milliarder for hver kohort¹⁶.

Nyere statistikk viser at tallene har holdt seg relativt stabile. 71 000 unge mennesker i alderen 15-29 år var verken i arbeid, under utdanning eller opplæring i 2014. Dette tilsvarer syv prosent av alle i aldersgruppen. Hver femte i denne gruppen var i samme situasjon fem år i sammenheng. Nær halvparten mottok helserelaterte ytelser. 13 prosent mottok andre økonomiske ytelser, mens 32 prosent hadde ukjent status og antagelig var forsørget av familien¹⁷.

Helse og livsstil

Barn og ungdom har god helse, og befolkningen lever lengre enn noensinne. Sammen med andre nordiske land er Norge blant de land med aller lavest spedbarnsdødelighet og barnedødelighet i verden. Den psykiske helsen og barn og unges helseatferd er bedre enn i andre europeiske land, med unntak av fysisk aktivitet der vi er omtrent på samme nivå som resten av Europa. Ser vi på skader og ulykker har det vært en nedgang i ulykkesdødsfall siste 60 år, særlig blant gutter. Men fortsatt er ulykker en viktig dødsårsak blant barn og unge. Helseundersøkelser viser at mellom 15-20 prosent av barn i Norge har overvekt eller fedme. Andelen har imidlertid forandret seg lite siste tiår. Og det fins fortsatt sosiale ulikheter i helse, også blant barn og ungdom¹⁸.

14 SSB (2015): *Utvikling i vedvarende lavinntekt. Flere økonomiske utsatte barn.*

15 T. Fløtten og R. A. Nielsen (2015): *Barnefattigdom – en kunnskapsoppsummering.* Forskningsstiftelsen Fafo.

16 M. A. Sletten og C. Hyggen (2013): *Ungdom, frafall og marginalisering.* Temanotat, Norges forskningsråd.

17 Tor Petter Bø og Åse Vigran (2015): *Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning.* SSB, Samfunnsspeilet 1/2015.

18 Meld. St. 19 (2014-2015) *Folkehelsemeldingen.* Helse- og omsorgsdepartementet.

Psykiske plager og lidelser er et stort helseproblem. 15-20 prosent i alderen 3-18 år har nedsatt funksjon på grunn av psykiske plager som angst, depresjon og atferdsproblemer. Omtrent åtte prosent har så alvorlige lidelser at det tilfredsstiller kriteriene til en psykisk lidelse. Om psykiske problemer øker blant de unge gir forskningen ingen entydige svar på. Det er likevel flere studier som tyder på en økning i depressive symptomer blant jenter¹⁹. Generelt er depresjon og angst er de vanligste plagene blant ungdom. Lokale ungdomsundersøkelser (Ungdata) viser at omfanget av depressive symptomer samlet ikke har endret seg stort siden begynnelsen av 2010-tallet. Men utviklingen har vært ulik for jenter og gutter, med en økning for jenter og nedgang for gutter. Jentene oppgir i undersøkelsene at de er mer plaget og oftere oppsøker hjelp enn guttene. Mest utbredt er typiske stress-symptomer. På ungdomstrinnet svarte tre av ti ungdommer at de siste uke var ganske mye eller veldig mye plaget av tanker om at «alt er et slit» eller at de «bekymrer seg for mye om ting». Blant jentene på 10. trinn og på videregående, er det nær en av fire som svarer at de er så mye plaget at en kan betrakte det som tegn på depressive symptomer. På hvert trinn på ungdomskolen og videregående er det to til tre ganger så mange jenter som gutter som har depressive symptomer. Mange ungdommer med psykiske helseplager har et negativt syn på seg selv. Blant jenter som sliter mest, er det kun en av tre som er fornøyd med seg selv. Undersøkelsene viser at det å være fornøyd med seg selv er tett koblet til det å være fornøyd med eget utseende, og enda tettere for jenter enn for gutter. Videre understreker undersøkelsene at det først og fremst er de ungdommene som også har utfordringer på skole-, fritids- og familiearenaene, som i størst grad rammes av dårlig psykisk helse²⁰.

Mange barn utsettes for vold og seksuelle overgrep. I tillegg til risikoen for selv å bli utsatt for vold, vil barn kunne ta skade av vold mellom voksne i familien. En nasjonal undersøkelse viser at tre av ti jenter og fire av ti gutter har vært utsatt for vold og overgrep minst en gang som barn. Gutter er oftest utsatt for vold, mens seksuelle overgrep er vanligste form for vold mot jenter²¹. Barn som utsettes for vold og overgrep kan utvikle angst, depresjon, atferdsvansker og konsentrasjonsvansker. Vold skaper tilknytnings-skader og kan føre til helseproblemer også i voksen alder. Mange barn og unge vokser også opp i familier

19 Folkehelseinstituttet (2014): *Folkehelse rapporten 2014: Helse tilstanden i Norge*. Rapport 2014:4.

20 NOVA-rapport 7/15: *Ungdata – nasjonale resultater 2014*.

21 M. Myhre, S. Thoresen og O.K. Hjelmdal (2015): *Vold og voldtekt i oppveksten*. Rapport 1/2015, NKVTS.

med rus, og møter utfordringer som de verken er i stand til eller bør håndtere.

Ungdoms bruk av rusmidler har endret seg de senere år. I dag er det ikke vanlig blant ungdom å røyke, og røyking har lav status i de fleste ungdomsmiljø. Bruk av snus blant unge har imidlertid økt kraftig siste tiår. Om lag hver tredje gutt og hver fjerde jente i alderen 16-24 år bruker nå snus. Dette er bekymringsfullt da også snusbruk innebærer risiko for alvorlige helseskader. Ungdoms bruk av alkohol har vist en tydelig nedgang fra årtusenskiftet, samtidig som voksne drikker mer alkohol enn tidligere. Det er likevel mange unge som drikker alkohol, og særlig i siste tenåringsfase. Og noen har et så høyt alkoholkonsum at de står i fare for å utvikle et alvorlig misbruksmønster. Bruk av hasj og marihuana er ikke vanlig blant ungdomsskoleelever, kun tre prosent av elevene har brukt slike stoffer siste år. På videregående er det imidlertid flere som har brukt disse stoffene, særlig blant guttene. På tredje klassetrinn (Vg3) oppgir hver femte gutt og hver åttende jente at de har prøvd slike stoffer siste år²².

Mange unge trener, er kostholdsbevisste og opptatt av å holde seg i god fysisk form. Men samtidig er det en del som sløyfer viktige måltider som frokost og lunsj. Det er videre bekymringsfullt at stillesittingen øker i alle aldersgrupper. Med unntak av de yngste barna, er det fysiske aktivitetsnivået i befolkningen urovekkende lavt, det er sosialt skjevfordelt og viser en negativ utvikling. Bare halvparten av 15-åringene oppfyller anbefalingene om minst en time daglig fysisk aktivitet. Det er et dramatisk fall i aktivitetsnivået fra ni-års alder til 15-års alder²³.

Medier og mediebruk

Medier og mediebruk står sentralt i barn og ungdoms hverdag, både i skole og fritid. De har god tilgang på ulike medier, de bruker mye tid på medier og mediebruken starter tidlig i livet. Ungdom er pådrivere og ofte de første til å ta nye medier i bruk. Medier er en viktig informasjonskanal, de tilbyr underholdning og har en sentral plass i barn og ungdoms sosiale liv. Gjennom nettbruk innhenter de informasjon, samtidig som relasjoner pleies og utvikles. Medietilsynets undersøkelse viser at i snitt bruker 9-16 åringer daglig 58 minutter på internett, 123 minutter på mobilbruk og 116 minutter til å se film eller TV-program. Mediebruken øker med

22 NOVA-rapport 7/15: *Ungdata – nasjonale resultater 2014*.

23 Meld. St. 19 (2014-2015) *Folkehelsemeldingen*. Helse- og omsorgsdepartementet.

alderen. 15-16 åringer bruker daglig internett i 217 minutter. Her er det ingen kjønnskillinger. Det er heller ikke kjønnskillinger når det gjelder tid brukt til å se film eller TV-program. Men flere jenter enn gutter bruker mobiltelefon en vanlig dag. Jentene er også mer aktive på sosiale medier. I snitt bruker jenter i alderen 15-16 år 178 minutter på sosiale medier daglig mot guttenes 110 minutter²⁴.

Tall fra lokale ungdomsundersøkelser (Ungdata) viser at mange bruker mye av fritiden sin på digitale aktiviteter foran en skjerm. Skjermtiden øker gjennom ungdomstrinnet, og flater ut på videregående. Gutter bruker noe mer tid foran en skjerm enn jenter. Størst kjønnsforskjeller finner vi imidlertid når vi ser på hva gutter og jenter bruker mediene til. Mens gutter er langt mer opptatt av spill, er jentene oftere på sosiale medier. Ungdoms medievaner endres raskt. I de siste årene har bruken av datamaskiner gått ned, mens tid brukt foran mobiltelefon og nettbrett har økt. I løpet av få år har andelen som bruker mye tid foran en datamaskin sunket fra 75 til 61 prosent. Også TV-titting er på vei nedover. Samtidig er det mange som bruker mye tid på sosiale medier og på film/TVserier. Dette indikerer en utvikling der ungdom tar nye plattformer i bruk for å dekke sine mediebehov²⁵.

De fleste har positive opplevelser med bruk av sosiale medier. Men livet på nettet innebærer også muligheter for ekskludering og utstøting. Noen opplever krenkelsler, trusler, ryktespredning og mobbing. Undersøkelser viser at 13 prosent i alderen 9-16 år har opplevd at noen har vært slemme med eller mobbet dem på internett eller via mobilen siste år. Syv prosent svarer at de er blitt truet, og elleve prosent har opplevd at det er blitt lagt ut bilder som har gjort dem triste eller sinte²⁶.

Barn og ungdom som forbrukere

Det materielle forbruket er høyt i Norge, og barn og ungdom er kjøpestærke forbrukere. Barn opptre som forbrukere i stadig yngre alder, i stadig flere kanaler, og de er en attraktiv målgruppe for næringsdrivende. Med økt bruk av digitale medier følger også økt eksponering for nye markedsføringsmetoder på ulike arenaer. Sammenblanding av reklame og underholdning gjør det vanskeligere for barn å gjenkjenne markedsføring og reiser også problemstillinger knyttet til skjult markedsføring. Samtidig

kjøper barn og unge digitale tjenester og deler personopplysninger med næringsdrivende uten å være klar over hvilke konsekvenser dette medfører. For samfunnet er det viktig å sikre barn og ungdom vern mot ulovlig og uheldig markedsføring, samtidig som det er viktig med kunnskap som kan gjøre dem til kompetente og bevisste forbrukere. Dette jobbes det med blant annet gjennom lovgivning og undervisning i forbrukerkunnskap.

Flere undersøkelser viser at ungdom har lite kunnskap om økonomi. En undersøkelse gjennomført av SIFO i 2011 viste at 16-åringer gjennomgående hadde lite kunnskap om kreditt og lån. En ny studie viser at yngre forbrukere er mer sårbare enn eldre, og at unge mellom 18-30 år er den mest sårbare forbrukergruppen. I følge studien skyldes dette at mange unge opptre uøkonomisk og har dårlige regneferdigheter²⁷. Ungdoms forbruk må også sees i sammenheng med familie og venners forbruksmønstre. Data fra Norsk Monitor viser at ungdom, i større grad enn eldre, er opptatt av å skaffe seg ting som gjør inntrykk på andre. Mens 15 prosent av totalbefolkningen var enig i denne påstanden, var andelen blant 15-20 åringene 42 prosent. Andelen var noe høyere for gutter enn jenter²⁸.

Globalisering og internasjonal kontakt

Globalisering beskriver en prosess hvor verdens land og mennesker knytter tette bånd gjennom handel, politikk og kultur. Globalisering bringer mennesker nærmere hverandre og gjør verden mindre. Globalisering er ikke noe nytt fenomen, men det som preger dagens globalisering er et stadig raskere tempo. Dette skyldes blant annet bedre kommunikasjoner og større gjennomslag gjennom medier. Internasjonalisering og globalisering preger hver enkelt av oss, både når det gjelder verdier og handlingsmønstre.

Barn og ungdom skaffer seg internasjonal erfaring og kontakter gjennom utdanning, medier og reiser. Den teknologiske utviklingen har gjort at barn og ungdom, uavhengig av bosted, i større grad har mulighet til å orientere seg i forhold til internasjonale miljø og interessefelleskap. Også den internasjonale mote- og underholdningsindustrien legger viktige premisser for barn og ungdoms verdier, valg og hverdagsliv.

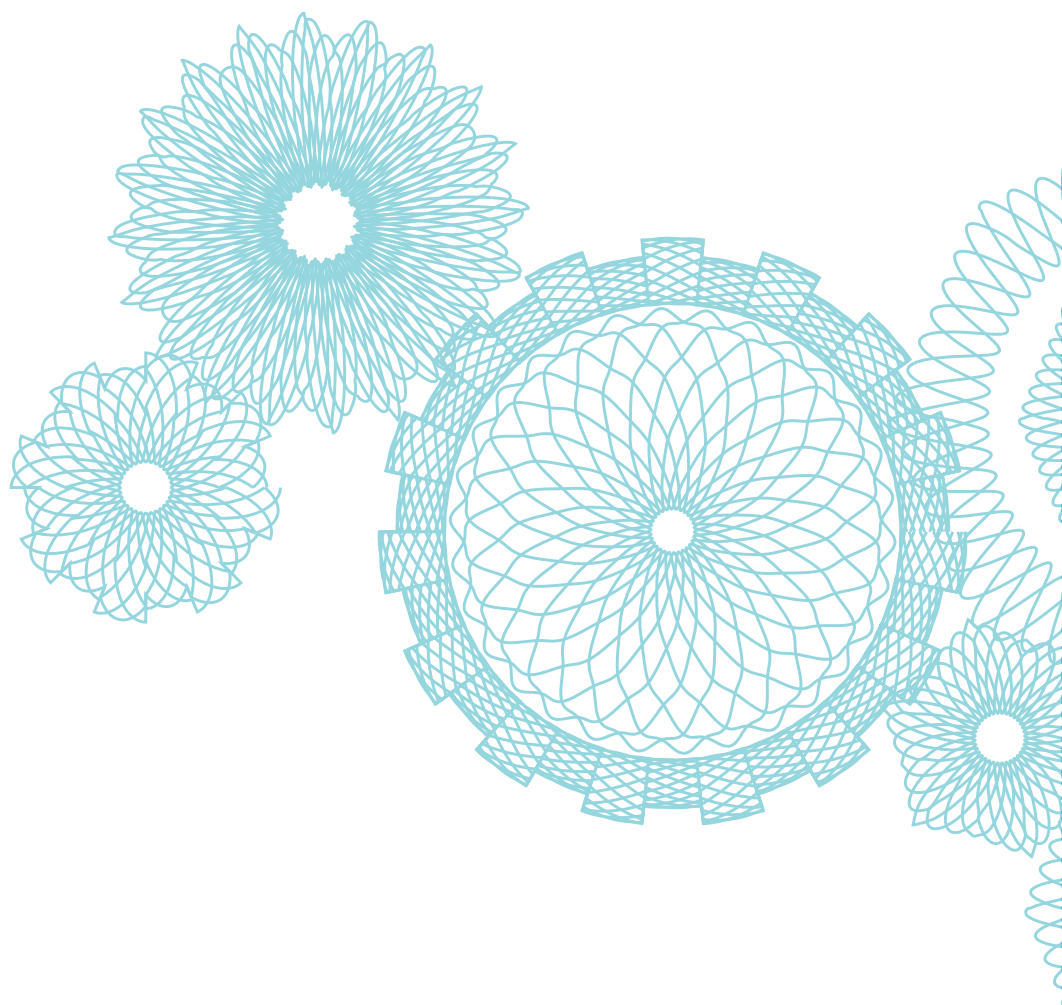
24 Medietilsynet (2014): *Barn og medier 2014*.

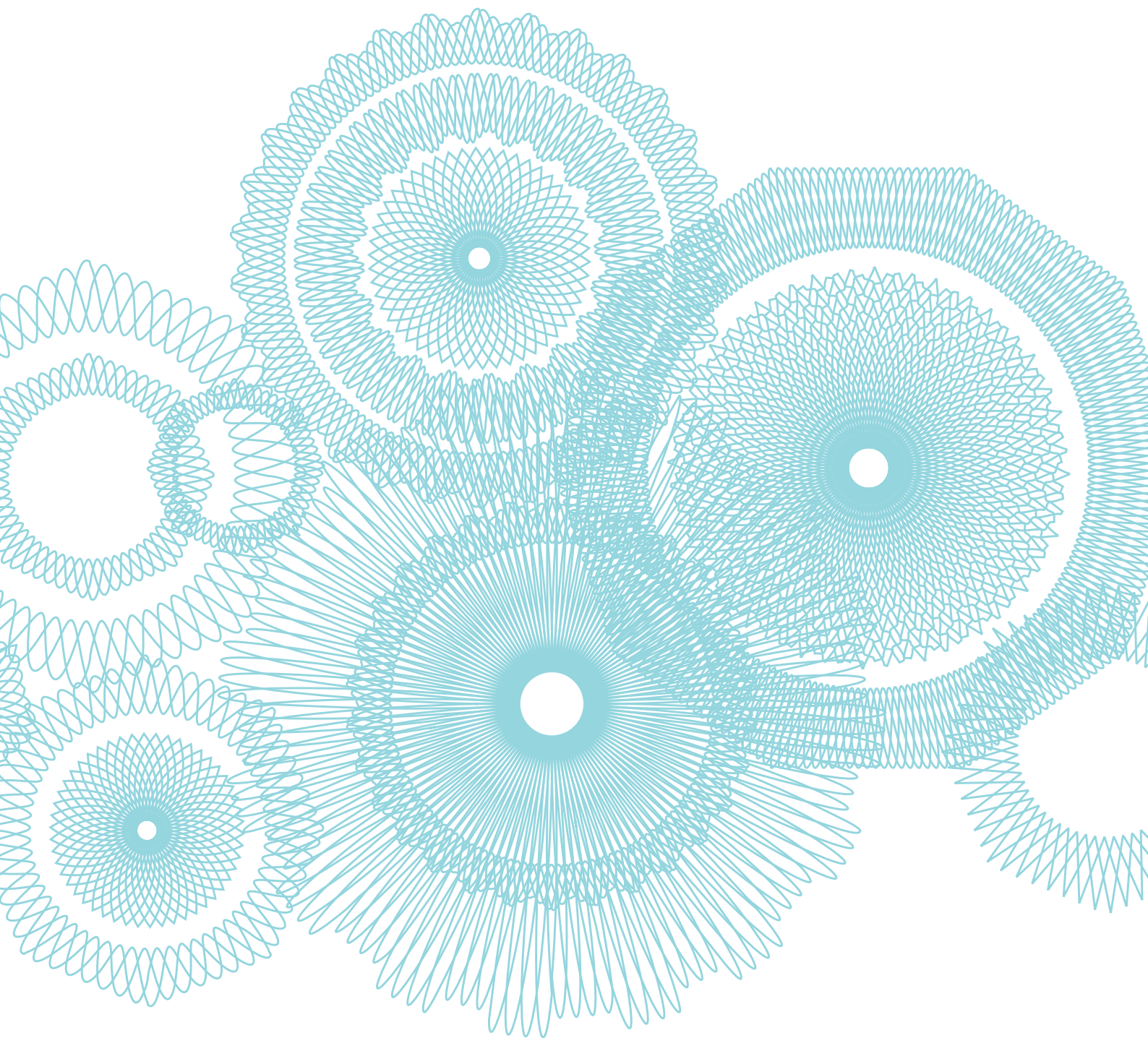
25 NOVA-rapport 7/15: *Ungdata. Nasjonale resultater 2014*.

26 Medietilsynet (2014): *Barn og medier 2014*.

27 Lisbet Berg (2014): *Forbrukersårbarhet*. Fagrapport nr. 5-2014. SIFO.

28 Isop MMI (2014): *Norsk Monitor 2013-2014. Slik er ungdommen*.

Utgitt av:
Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer fra:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
Internett: www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefon: 222 40 000

Publikasjonskode: Q-1232B
Design og ombrekking: Melkeveien Designkontor
Foto: fotolia.com
Trykk: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon 01/2016 – opplag 500

